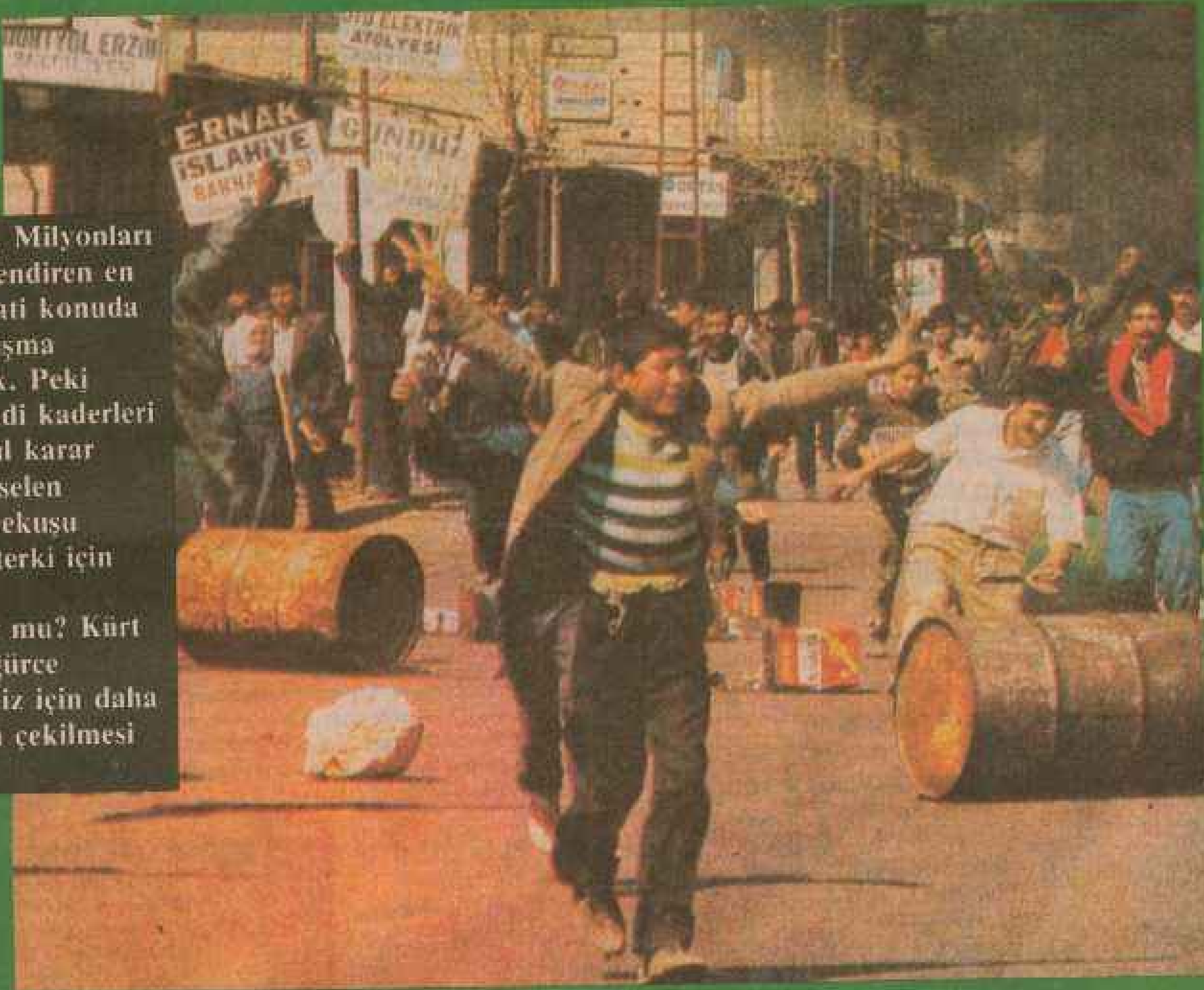
SAYI: 41 FİYATI: 3000 TL. (K.D.V. dahil)

EKONOMİ VE POLİTİKADA

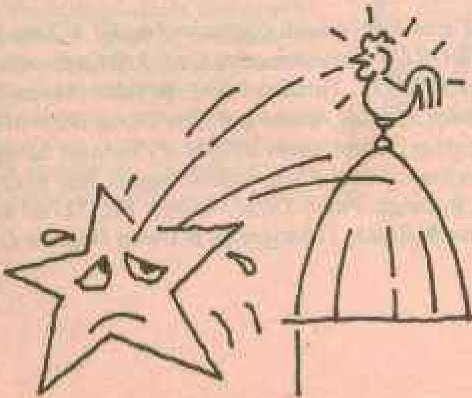
Görüş

AYLIK DERGİ NİSAN 1990

Cizre. Milyonları ilgilendiren en hayati konuda tartışma özgürlüğü yok. Peki milyonlar kendi kaderleri hakkında nasıl karar verecek? Yükselen dumanlar devekuşu politikasının terki için yeterli işareti oluşturmuyor mu? Kürt sorununu özgürce tartışabilmemiz için daha hangi acıların çekilmesi gerekecek?

KİMLİK ARAYIŞIMIZ VE YENİ BİR DEVRİM İÇİN
Oya Baydar

TSİP VE TBKP KENDİLERİNİ FESHETSİNLER
Yalçın Yusufoğlu

Birlik sürecinin hızlanması için, birleşik partiyi amaçlayan herkes açısından mevcut örgütlü yapıları konsolide etmek değil, tersine dezentegre etmek gerekir. Bugün şu ya da bu partinin, grubun yöneticisi ya da üyesi olan herkesin kendisini şimdiki politik örgütünün değil, esas olarak, müşterek partinin üyesi gibi görmesi, sosyalist hareket içinde yeralan ve böyle bir partiyi amaçlayan partili-partisiz herkesle birlikte yaratılacak kolektif iradenin bir parçası, sayması ve öyle düşünüp davranması peşinen benimsenmelidir.

PDS lideri Gysi ile söyleşi: SOSYALİST DÜŞÜNCE İFLAS ETMEDİ

İÇİNDEKİLER

...CİZRE VE DEVLET

Cizre, ondan da önce Nusaybin ve beraberinde İdil, Silopi...İlki, "güvenlik güçlerince" öldürülen ve resmiyete göre "bölücü terörist" olduğu söylenen bir yurttaşın cenazesine katılan halka müdahaleden, ikincisi, Nusaybin halkının müdahaleye tepkisini onaylayıp desteklemekten kaynaklandı. Bu demektir ki, münferit tepkiler değil, zincirleme ilişkisi ve sosyal derinliği bulunan bir olaydır karşımızdaki.

Herhalde hiç kimse, olayların bu seyri izlemesinden ötürü şaşkınlığa düşmüş değildir. Ne "terörist tepkisidir" bu, ne de başka bir şey. Düpedüz halkın, gördüğü baskıya ve sindirme eylemine karşı direnişi tarzında gelişmektedir olay. Çünkü, üstüne gidilen **şeyin** öyle gösterilmek istendiği gibi, "bölücü teröristler" olmadığı, yörede halkın üzerine gidildiği, bütün halkın "bölücü terörist"olarak kabul edildiği bilinmektedir.

Olaylar istenilerek yaratılan cinstendir. Basın, bölgeye özel amaçlı askeri timler gönderildiğine sık sık dikkati çekiyordu. Son iki olayın ortaya çıkmasında bu özel timlerin oynadığı planlı provokatif rolün de gizli saklı bir yönü bulunmuyor. Halkın üzerine rastgele ateş edilmesi, kentlerin tank çemberine alınması ve kitlesel tutuklamalar, tek tek kurşunların ifade edemediği düşünülen "devlet gücünü" gösterebilmek içindir.

Elbette devletin burada izlediği yöntem, provokasyonlardan ibaret değildir. Devletin bölgede, genel ve geleneksel bir politikası vardır, **biçimi** zaman zaman tartışılsa da özü hemen bütün siyasi partiler tarafından da onaylanan bu politika, bu ve benzeri olayları üretmektedir ve bazan da üretmek içindir. Türk devletinin klasik refleksleri içinde özel görevli timlerin oynadıkları rol de vardır.

Bir özel ayraç içinde, ama bir defalık değil, her zaman hatırlamamız gereken bir utancımız olarak kabul etmek zorundayız ki, bu olayların mağdurlarının vebaline hepimiz ortağız. Devrimciliğimizde, Marksistliğimizde, demokratlığımızda ve hümanist yanımızda böyle bir **boşluk** vardır. Devletin reflekslerinden daha güçlü demokratik refleksler edinemediğimiz için, devlet de bizi çoğu zaman bu **boşluğumuzdan** girerek vurmaktadır.

İşte **devletin** televizyonu: On milyon insanı bu özel baskının doğrudan, kırk milyon insanı da dolaylı muhatabı olarak ilgilendiren ve eğer sorun güncellik ise en önemli güncel bir sorunu "haber" olarak dahi vermiyor, gizlemeye çalışıyor. Amaç belli, Kürt sorunu tartışılmasın istiyor. İşin püf noktası da burdadır. Kürt sorunu "barışçıl" bir çözüme, açıkça ve herkesçe tartışılmadan, herkes kendi görüşünü özgürce belirtmeden ve çözümünü savunmadan kavuşamaz. Devletin değil, bizim sorunumuz olan bir sorunu bizden gizlemeye ve kendi sorunumuzu bizzat kendimizin tartışmasını engellemeye çalışırken, devletin varsayımı demokrasiye ve uygarlığa layık bir toplum olmadığımızdan başka bir şey değildir.

□

İsmail Beşikçi...

"Bölücü" olmamak için komünist olmayacaksın, demokrat olmayacaksın, bu kafi değildir, nesnellikten-dürüstlükten- hareket eden bilim adamı da olmayacaksın. Araştırmacı-yazar İsmail Beşikçi, Kürtlere dair yayımlanan bir araştırmasından dolayı DGM'ce tutuklandı. Demek ki Türkiye'de Kürtlere, Ermenilere, Rumlara ve öteki etnik azınlıklara dair bilimsel araştırma yapılamıyordu. Bunun doğrudan anlamı şudur ki, Türkiye'de bilim adamı olunamıyordu. Bunda abartma yoktur çünkü, özgürlüğün olmadığı yerde bilim olamazdı. İsmail Beşikçi, doğrudur veya yanlıştır, bulgularını yayınlarsa hapse girecek.

İşte Devlet, işte sonuç...

■

İllüstrasyonlar: Uğurcan Ataoğlu

EKONOMİ VE POLİTİKADA
Görüş
AYLIK DERGİ

▶*Sahibi: Şükrü Çelikyapı* ▶*Yayın Yönetmeni: Çağatay Anadol* ▶*Yazı İşleri Müdürü: Erdal Şahin* ▶*Yazışma GÖRÜŞ Nuruosmaniye Cad. 5/2 Cağaloğlu-İstanbul Tel: 527 03 40* ▶*Fiyatı: Yurtiçi 3000.-TL Yurtdışı 3 DM.* ▶*Yıllık Abone Ücreti (12 Sayı): Yurtiçi 27.000.-TL. Yurtdışı 35 DM. Abone bedelleri Yayın-Dizgi Merkezi'nin Yapı ve Kredi Bankası Çemberlitaş Şubesi'ndeki 002846-4 (Yurtdışı havaleleri için Yapı ve Kredi Bankası Çemberlitaş Şubesi döviz tevdiat hesabı No: 616213-5) numaralı hesabına yatırılmalıdır.* ▶*Dizgi: Yayın-Dizgi Merkezi Tel: 527 03 40* ▶*Ofset Hazırlık: Gümüş Reprodüksiyon* ▶*Baskı: Teknografik* ▶*Genel Dağıtım* GAMEDA

"KORUNACAK" DEMOKRASİ

Terörün sansasyonel tırmanışının nesnel işlevi demokrasi"yi tehlikeye atmak değil, hizaya getirmek, "çizmeyi aşmasını" önlemektir.

Terörün sansasyonel tırmanışı karşısında muhalefet partilerinde olsun, basında olsun ağız birliğiyle dile getirilen genel tepkide en azından bir "gariplik" var.

"Terörün demokrasinin başını yemesine izin vermeyeceğiz!" denildi durdu dört bir yanda. Tamam, vermeyeceksiniz de, neden işin **bu** yanını bunca **endişe** ile öne çıkardınız?

Demokrasinin başının yenmesi o kadar kolay mı?

Terörün şu ya da bu çevrelerce, şu ya da bu saikle (ola ki "demokrasi"ye ara verme amacıyla da olsa) tırmandırılması karşısında niçin zihinleri işgal eden ilk endişe "demokrasinin tehlikede " olduğu oluyor?

Bugün içinde yaşadığımız düzene demokrasi demek için bin şahit ister. Yine de, demokrasinin bu kadarına da ara verilebileceği ihtimali politika camiasının gözünde neden bu kadar büyüyor? İlk akla gelecek düşünce, terörün üzerine bizatihi terör olduğu için kararlılıkla yürüme gereğini vurgulamak, bu konuda gereken hassasiyeti dile getirmek ve dalganın yükselmesinin politik sorumluluğunu açıklıkla tespit etmek olmak gerekirken, niçin demokrasinin korunması düşüncesi (ya da demokrasinin elden gideceği korkusu) öne çıkıyor?

Tepkinin bu biçimde tezahürü, Türkiye'de "demokdasi terbiyesi"nin ne denli eksiklikle ve zaafla malûl olduğunun göstergesidir. Politik kamuoyunun bilincinde demokrasi ile dikta arasındaki mesafenin ne denli kısa, demokrasinin bekasının ne denli pamuk ipliğine bağlı olduğunun yeni bir kanıtıdır. Bir başka açıdan da, demokrasiye halel getirmeden terörle başedilemeyeceği öngörüsünün -bu ülkenin yönetici takımının kendine özgü **içgüdüsünün**- öbür yüzüdür; ya da, en azından, demokrasiye kasteden komplolar karşısında iliklere işlemiş bir **çaresizlik** psikolojisinin dışa vurmasıdır.

Demokrasiye sahip çıkmanın tüm gereklerini yerine getirmenin gerekliliğine temelde bir inançsızlık var. Demokrasinin kim vurduya gitmesine, olay gelip çattığında, "naçar" seyirci kalma alışkanlığı âdeta eşyanın doğası gereği sayılır olmuş. Giderek, politik kadrolar (özellikle muhalefet) "korunacak" demokrasinin bugünkü sınırları içinde hapsolmasını sineye çekmeye dünden razı.

Demokrasiyi içselleştirmemiş bilinçler, "demokrasi"yi sürekli tehlikede görürler. Tehlikede görürler, çünkü kendileri **demokrasiyi kazanma** gücünde olmaya yeterince hazırlıklı ve kararlı değildirler. Her kriz anında (Türkiye yıllardır kriz anını yaşıyor) kazanılması gerekenden çok kaybedilecek olanın hesabını yaparlar. Demokrasiyi kazanma konusunda niyetliliklerinin de ölçüsünü hep o hesap belirler.

Terörün "demokrasiye kasıt" boyutunun öne çıkmasını bu açıdan değerlendirmek gerekiyor: Terörün sansasyonel tırmanışının nesnel işlevi "demokrasi"yi tehlikeye atmak değil, hizaya getirmek ve hizada tutmaktır. Toplumda demokratikleşmenin "çizmeyi aşması"nı engellemektir. Statükoyu muhafazadır. Terör bugün ülkede göstermelik bile olmayan demokrasi üzerinde değil, demokratikleşme üzerinde bir tehdittir. O tehditten kimlerin ne için yararlandığı da besbellidir. Dolayısıyla, terörle mücadelede sonuç alıcı hedefe yönelebilmenin yolu demokrasiyi bugünkü sınırları içinde hapseden realitelere ve olgulara sahip çıkmaktan, onları takviye ve tahkime hazır olmaktan değil, onları aşmanın icabına bakmaya hazır olmaktan geçer.

Ülkede en son geçen yılın Mart yerel seçimleri sonucundan sonra olması gerekenlerin olmadığı, olmaması gerekenlerin de pekâlâ olabildiği koşullar sürdükçe, bu koşulların sürmesini mümkün kılan politik anlayışlar, tutumlar, hesaplar ve ruh hâli de sürüp gittikçe terör yüzünden demokrasinin başına bir "kaza" geleceği endişesi de hep gündemde olacaktır. Varlıklarını ve politik meşrûiyetlerini halkın demokratik iradesine dayanmadan terör potansiyelinin dayattığı endişeler ve korkular temelinde sürdürenlerin tam da işine gelen budur. Hiçbir demokratik meşruiyete dayanmaksızın kendini iktidar ilan ededuran bir yönetime demokrasiyi koruma adına el uzatmadan önce, o yönetimden, yitirilen canların ve toplumda yaratılan korku hesabı sorulmalıydı.

Demokrasiyi koruma aşkınıza kimsenin bir diyeceği yok. Elbette koruyacaksınız. İşiniz ne? Ama işinizi salt bundan ibaret görüyorsanız, bilin ki baştaki yönetimin sorumluluğunu siz de paylaşmaktasınız. ■

Prof. Dr. Zafer Üskül

HAK ARAMAK İÇİN...

Olağanüstü hal uygulamasının sürdüğü sekiz ilde on bir yıldır uygulanan rejim bir "hukuk rejimi" değildir. Bu illerde yaşayanların hak arama yolları kapatılmıştır.

Türkiye'nin sekiz ilinde olağanüstü hal yönetimi uygulanıyor. Olağanüstü hal yönetimi öncesinde de, bu illerde sıkıyönetim yaşandı. Van dışında, sıkıyönetim 12 Eylül öncesinde ilan edilmişti. Bingöl ve Elazığ'da 26 Aralık 1978'de, Diyarbakır, Hakkari, Mardin, Siirt ve Tunceli'de 26 Nisan 1979'da Van'da 12 Eylül 1980'de ilan edildi. Daha sonra, sıkıyönetim kaldırıldıkça, bu illerde olağanüstü hal ilan edildi. Olağanüstü hal, 1982 Anayasası'nın 120. maddesine göre, "anayasa ile kurulan hür demokrasi düzenini veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerine ait ciddi belirtilerin ortaya çıkması veya şiddet olayları sebebiyle kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması" hali ortaya çıktığından ilan edildi.

Bu illerin bir bölümü 11 yıl 4 ay, bir bölümü 11 yıl, Van ili de 9 yıl 6,5 aydan beri sıkıyönetim olağanüstü hal yönetimi altında yaşıyor. Sıkıyönetim ilan edildiğinde ilkokula başlayan çocuklar, şimdi 18 yaş dolayındalar. Olağan yönetim biçimini tanımadılar. Onlar için, olağanüstü yönetim, olağan yönetim biçimidir.

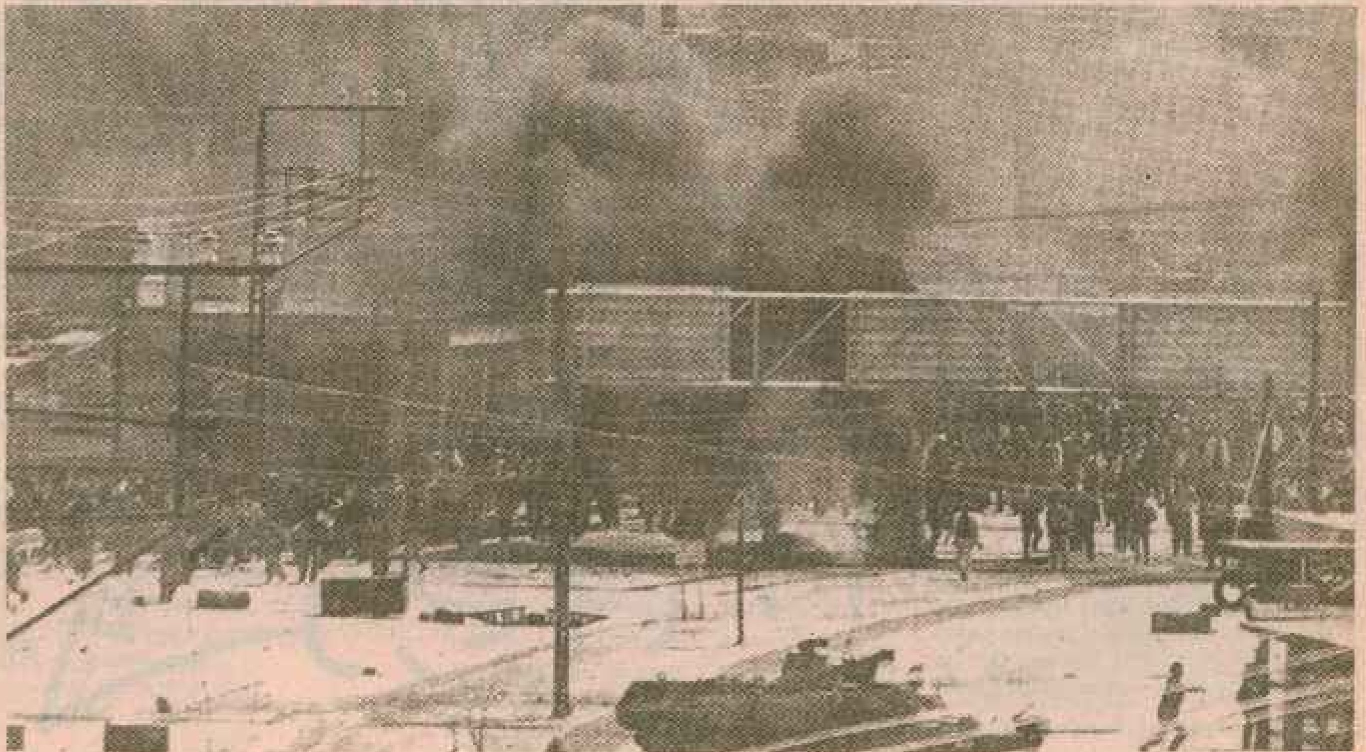
Sıkıyönetim gibi olağanüstü hal rejimi de bir hukuk rejimidir. Yani, ne denli olağanüstü yetkilerle donatılırsa donatılsın olağanüstü hal yönetiminin yetkilileri, hukuka uygun davranmak zorundadırlar. Olağanüstü hal rejimi bir polis rejimi olmadığına göre, hukuk devleti anlayışı, olağanüstü hal yönetiminin yetkililerinin de hukuka bağlı olmasını gerektirir.

Hukuk devleti anlayışı ile yasa devleti anlayışı kuşkusuz farklı kavramlardır. Yönetimin yasaya uygun davranması, her zaman hukuka da uygun davrandığını göstermez. Zaman zaman, yasa da anayasaya ve hukuka, hatta anayasa hukuka aykırı hükümler içerebilir.

Yönetimin işlem ve eylemlerinin hukuka uygunluğunun denetimi,yasaların anayasaya ve hukukun üstün ilkelerine uygunluğunun denetimi bunun için öngörülür. Bu denetimlerin yapılabilir olması, hukuk devleti anlayışının geçerli olup olmadığının bir göstergesidir.

Türkiye'de olağanüstü hal, Anayasa'nın 120. ve 121. maddelerinde düzenleniyor. Ayrıntılar ise, yine anayasanın 121. maddesine göre, Olağanüstü Hal Kanunu'yla düzenlenecek. Ancak, Olağanüstü Hal Kanunu, temel hak ve özgürlükleri sınırlarken ya da durdururken, Anayasa'nın 15. maddesini dikkate alacak. Bu maddeye göre, yasanın uluslararası hukuktan doğan yükümlülükleri ihmal etmemesi, temel hak ve özgürlükleri sınırlar ya da durdururken "durumun gerektirdiği" ölçüde sınırlama getirmesi gerekiyor.

Olağanüstü Hal Kanunu, 25 Ekim 1983 tarihinde kabul edildi. Yani, 1982 Anayasası'nın yürürlüğe girişinden sonra. Ama bu anayasaya göre seçimlerin yapılıp TBMM Başkanlık Divanı'nın kuruluşundan önce. Yasanın yürürlüğe giriş tarihi, anayasaya aykırılığının iddia edilip edilememesi açısından önemli. Bir 12 Eylül yasası olarak yürürlüğe giren Olağanüstü Hal Kanunu'nun anayasaya aykırılığı, 1982 Anayasası'nın geçici 15. maddesine göre iddia edilemiyor. Yani, hukuk devleti anlayışının gereklerinden birisi olan yasaların anayasaya aykırılığının denetimi, bu yasa için söz konusu edilemiyor.

Evet, hak aramak için. Güneydoğu'da yaşanan olaylar olağanüstü hal rejiminin bir "hukuk rejimi" olmayışına tepki olabilir mi?

1982 Anayasası'nın 121. maddesi, olağanüstü hal süresinde, Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan bakanlar kurulu, olağanüstü halin gerekli kıldığı konularda, kanun hükmünde kararnameler çıkarabiliyor. Ancak, 1982 Anayasası'nın 148. maddesi, bu tür kanun hükmünde kararnamelerin anayasaya uygunluğunun denetimini engelliyor. Böylece, 10 Temmuz 1987'de bakanlar kurulunca kabul edilerek 14 Temmuz 1987'de **Resmi Gazete**'de yayınlanan Olağanüstü Hal Bölge Valiliği İhdası Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin de anayasaya aykırılığının iddia edilmesi önlenmiş bulunuyor.

Bu kararnamenin birçok hükmü, hem Olağanüstü Hal Kanunu'yla, hem de 1982 Anayasası'yla çelişiyor.

Bu kararnamenin 4. maddesine eklenen fıkralarla, anayasada sözü hiç edilmeyen "mücavir iller" kavramı getiriliyor. Böylece, olağanüstü hal rejimi, anayasaya göre olağanüstü hal ilan edilmemiş olan illerde de uygulanıyor.

Olağanüstü Hal Kanunu, "Olağanüstü Hal Kanunu'nun verdiği yetkilerin kullanılmasından dolayı tazminat davaları, idare aleyhine, idari yargıda açılır" (Ek Madde 1) derken ve öte yandan, "Valilerin bu Kanunun verdiği yetkileri kullanarak yapacakları idari işlemlere karşı açılacak davalarda yürütmenin durdurulmasına karar verilemez" hükmünü koymakla (md.33) yargı yolunu tümüyle kapatmazken, Kanun Hükmünde Kararname kabul edilemez bir hüküm getiriyor: "Bu Kanun Hükmünde Kararname ile Olağanüstü Hal Bölge Valisine Tanınan yetkilerin kullanılması ile ilgili idari işlemler hakkında iptal davası açılamaz" (Md.7).

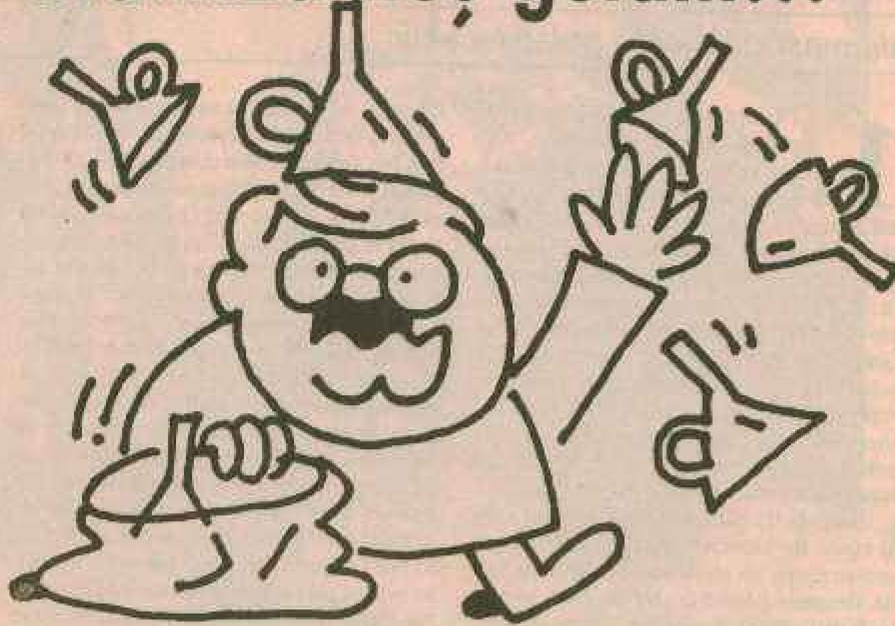
1982 Anayasası ise, 125. maddesinde, "İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır" hükmünü getiriyor. Bu madde, yalnızca, olağanüstü hallerde "yürütmenin durdurulması kararı verilmesinin sınırlanabileceğini" öngörüyor. Görülüyor ki, Kanun Hükmünde Kararname'nin, olağanüstü hal bölge valisinin işlemleri aleyhine iptal davası açılamayacağını öngören hükmü, 1982 Anayasası'nın 125. maddesine açıkça aykırıdır. Ancak, bu tür kararnamelerin anayasaya aykırı hükümlerinin iptali için Anayasa Mahkemesi'ne başvurma yolu, Anayasa'nın 148. maddesi ile kapatıldığından, anayasaya aykırı yukarıda andığım hükmün iptali sağlanamıyor.

Olağanüstü Hal Kanunu ile Olağanüstü Hal Bölge Valiliği İhdası Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin hükümlerinin kendi aralarında ve anayasa hükümleri ile çelişen öbür maddelerine hiç değinmeye gerek olmadan, olağanüstü hal yönetiminin yetkilisi olan bölge valisinin işlemleri yargı yoluyla denetleme yolunun kapatılması, olağanüstü hal rejiminin bir "hukuk rejimi" olmadığını göstermeye yeter. Eklemek gerekir ki, aynı hukuka aykırılık, Sıkıyönetim Kanunu için de geçerlidir.

Görülüyor ki, olağanüstü hal uygulamasının sürdüğü 8 ilde, 11 yıldan beri uygulanan rejim bir "hukuk rejimi" değildir. Bu illerde yaşayan insanların hak arama yolları kapatılmıştır. Haksızlığa uğradıklarını düşünen bölge halkı, hukuksal yollara başvurma olanağından yoksundur. Bu insanların, haklarını aramak için ne yapmaları bekleniyor? ■

SÖZÜM SANADIR

Psikonevrotik teğmen, aramıza hoş geldin!..

Ne yapmış teğmen Murat Şeref Baba? Cumhurbaşkanına bir tel çekmiş, "sizin Cumhurbaşkanlığınıza alışamadım" demiş. Aman ki aman, vay ki vay. Nasıl olurmuş da bir teğmen Cumhurbaşkanına alışamazmış? Yukarılarda bir rüzgârlar esmiş, alıcı kuş gibi bir helikopter gelip kıtasında görev yapan teğmeni kapmış, asker hastane ruh hastalıkları bölümünün şefkatli kollarına "intikal ettirmiş". Şimdi insanın aklına geliyor, neden ruh hastalıkları diye. Yani insanın Cumhurbaşkanına alışamaması için bunalım geçirmesi, deli olması falan mı gerekiyor? Herhal öyle ki, teğmen Baba'ya psikonevroz diye bir de tanı koymuşlar. Psikonevroz, işte öyle bunalım, kafaya takma falan gibi bir şey olmalı.

Demek ki yeni bir psikolojik test bulmuş durumdayız: "Cumhurbaşkanına alışkanlık testi". Vatandaşı denemek için bir ekip dolaşacak, ekipte psikolog, yazman, polis gerekli, rastladığını durdurup soracak: "Cumhurbaşkanına alıştınız mı?. "Evet" diyenin adının karşısına "akıl/ruh sağlığı normal" yazacak, "hayır" diyenin karşısına "deli/ruh sağlığı bozuk" yazacak. Bunu der demez de polis vatandaşı kapıp götürecek. Vatandaşların akıllanması için ne yapılması gerekiyorsa yapılacak. Toplumun akıl derecesini yüksek tutmak Devletin görevi değil mi? Sivil toplum, bilgi yılı falan derken "akıl toplumu" derecesine ulaşmışız da haberimiz olmamış. Zaten biz bu "akıllı/deli" sözcüklerini biraz tersinden kullanıyoruz galiba. Her türlü üçkağıtçılığı yapıp da servet üstüne servet koyan birine "doğrusu pek akıllıymış,babası da akıllı sayılırdı ama bundaki akıl maşallah babasını da, dedesini de geçti" demez miyiz? Köşeyi dönen "akıllı", paçayı kurtaran "akıllı", kendini düşünen "akıllı", her türlü yalanı kıvıran "akıllı". Doğruyu söyleyense "deli", kendi çıkarını düşünmeyen "deli", üstüne vazife olmayan şeye karışan "deli".

Ünlü düşünür Erasmus'un "Deliliğe övgü" adlı kitabını yeniden anımsıyorum. Susup da düşündüklerini söylememenin "akıllılık" sayıldığı dönemde "deli olmanın" nasıl da işe yarar bir kurtuluş olduğunu ne güzel anlatır Erasmus. Baskı dönemlerinde ya da baskılı toplumlarda "delilik" her zaman işe yaramıştır. Geçmiş yüzyıllarda Fransa'da "Deli Oyunu" adında bir tiyatro türü olduğunu okumuştum. Bu tiyatro türünde oynayan oyuncuların hepsi "deli" rolünü oynar, bu rolün verdiği rahatlıkla da akıllarına gelen her şeyi söyler, istedikleri her türlü eleştiriyi rahatlıkla sergilerlermiş. Oyun "Deli Oyunu" olduğundan seyredenler bol bol güler, işin ciddi yanı bulunmadığından herhangi bir baskı da olmazmış. Doğrusu bütün bunların günümüzde de pek işe yarar olduğunu düşünmeye başladım. Günlük bir gazetenin aklına gelip de "Delinin Köşesi" diye bir köşe açıvermesi ne iyi olurdu. Hepimiz zaman zaman aklımıza gelen "delilikleri" oraya yazıp rahatlardık. Toplum da "aklını aşırı kullanmaya zorlanmak"tan ileri gelen bunalımlarını biraz ferahlatırdı. Aslında bunu yapan gazeteye tiraj bile kazandırır, ben buracıktan söylemiş olayım. Ya da doğrudan "FITTIRIK" adını taşıyan bir gazete ya da dergi bile çıkabilir. Bir tiyatro da "Deliler Tiyatrosu" olsa da şu "akıllılar" dünyasında insanlar biraz nefes alsa ne olur sanki?

Demek ki Murat teğmen üstünde üniforma taşıdığını hesaba katıp akıllı olamadı. Rütbeler boyunca ne düşündüğünü saklayıp daha üst rütbelere çıkmayı amaçlamadı. Sonra da daha üst rütbelerde artık "vatanı ve demokrasiyi" kurtarma zamanı geldiğinde işin başına geçmeyi -elbette istemeyerek ama mecbur kalarak- üstlenme amacını kollamadı. Doğrusu ya bu olup bitenlerden sonra artık istese de akıllılar arasında sayılmaz. Şimden sonra yeri "deliler" arasındadır. Psikonevroz tanısı bile az gelir. Bu badireyi atlattıktan sonra sivil hayata döndüğünde bir türlü alışamadığı şeyleri açıklamayı sürdürmesi hepimiz için çok iyi olacaktır. Bizim gibi, bu toplumdaki pek çok şeye alışamayan uyumsuzlar gibi aklına takılan her şeyin ucundan çekeleyecek, orasını burasını kurcalayacaktır.

Teğmen Murat Şeref Baba, aramıza hoşgeldin ■

"ARABİSTANLI LAWRENCE"

Demokratik bir ortamda hiçbir toplum maceraya atılmaz. Eğer Türkiye'ye Ortadoğu'da kendi çıkarları dışında bir rol biçilmişse demokrasinin de askıya alınması gündeme gelebilecektir.

1. Türkiye yeni bir politikanın rüzgârına kapılmış gözüküyor. Aksoy'un ve Emeç'in öldürülmelerinden sonra en sorumlu kişilerin bile ağzından uluslararası bir komplo olasılığı, uluslararası boyutlara ulaşmış olan İslamcı akımların bir uzantısı olabilir düşünceleri dile getirildi. Deneyim ve bilgilerine çok güvendiğim bazı yazarlar (Örneğin Haluk Gerger) ise Sovyetler Birliği'ndeki değişimin sonucu Türkiye'ye Ortadoğu'da yeni rollerin verilmesi olasılığının yüksekliğini yazdılar, söylediler. Olayların gelişim doğrultusuna baktığımızda bu öngörmelerin hiç de yanlış olmadığı izlenimini ediniyoruz.

Dünyada iki kutuplu oluşumun sona erdiği kesin. Bu oluşum demokrasi ve barış açısından sınırlı bir umudu birlikte taşıdığı halde, dengenin bozulması, bir anlamda Sovyetler Birliği'nin soğuk savaştan mağlup çıkması, dünyada emperyalizm açısından bazı yeni gelişmelerin olacağının işaretlerini vermektedir. Sosyalist güçlerin kendi demokratikleşme ve yeniden yapılanma sorunları ile dolu oldukları bir dönemde tekelci kapitalizmin dev odakları çıkarlarını en üst düzeye çıkartma konusunda herhalde boş durmayacaklardır. Bir yandan kendi aralarındaki acımasız rekabeti sürdürürken, diğer taraftan da Üçüncü Dünya ülkelerini kendi yörüngelerine çekmek isteyecekler, bu doğrultuda yeni bir paylaşımı başlatacaklardır. Ortadoğu bu paylaşım odaklarından biridir. Türkiye ise paylaşımı yapacak güçlerden hangisinin yanına çekilecektir. Görünen odur ki ABD bu noktada önü almak istemektedir. Japonya'nın da boş duracağını düşünmemek gerekir. İşte bu noktada dış politikamızın, dünyadaki demokrasi ve barış rüzgârının doğrultusunda yeniden düzenlenmesi gereği ortaya çıkmaktadır. Ülkemizin çıkarları, daha doğru bir deyimle Türkiye halkının yararı böylesine bağımsız bir dış politikadan yanadır. Sanırız Türkiye'ye verilmek istenen rol işte tek yanlı, maceracı ve demokrasiyi bütünüyle askıya almayı öngören niteliktedir.

"Arabistanlı Lawrence" filmi, Ortadoğu maceracıları için, bunun ötesinde Türkiye halkı için büyük bir ders. Tabii anlayana...

2. Ortadoğu maceracılığının neboyutlara ulaşabileceğini bugünlerde gösterilen bir film bütün çıplaklığı ile ortaya koymaktadır. Birinci dünya savaşı yıllarında Arap Dünyasını İngilizler adına Türklere karşı kışkırtan, Osmanlı ordusunu arkadan vurduran Lawrence'ın Ortadoğu'daki eylemlerine ilişkin bir film bu. Sinema günleri dolayısıyla ilk kez oynatıldı ülkemizde. Oysa film çok eski. Yirmi yıllık bir öyküsü var. O zamanlar sansür ya da başka yetkililer Türkiye'de oynamasına izin vermemişler. Neden vermemişler anlamak zor. Oysa emperyalizmin ne denli oyunlara başvurabileceğini görüyorsunuz filmde. Osmanlı'nın nasıl arkadan vurulduğunu anlıyorsunuz. Hele Şam'a doğru geri çekilmekte olan yaralı, silahsız, başı öne eğik, yılmış Osmanlı ordusunun acımasızca, esir almamacasına nasıl kılıçtan geçirildiğini bir ibret örneği olarak seyretmekte yarar var. Sarıkamış, Kanal ve daha nice maceralardan artakalan bir ordudur bu. Kan dökücü karakteriyle Lawrence ise, kendi ülkesinin ve dostlarının emperyalist emellerinin mağlubudur. Ne derece içten olduğu bilinmeyen bir Arap kurtuluş hareketi emperyalizme ve onun açık adamı olan Faysal'a satılmıştır. Film Ortadoğu maceracıları için, bunun ötesinde Türkiye halkı için büyük bir ders. Tabii anlayana...

Osmanlı ordusunun akla gelebilecek en kanlı biçimde ezildiği eylemlerde ülkesini savaşa sokmak isteyen bir Amerikalı gazetecinin yaptıkları ise bir başka ders. Günümüzün iletişim olanakları düşünüldüğünde halkların yanıltılması daha bir olanaklıdır... Şam'ın binlerce yaralı ile dolu hastahanesinde bir Türk erinin Lawrence'a "Su" diye yakarışı karşısında ünlü kan içicinin çaresizliği ise bir başka içler ürpertici sahnedir...

3. O gün bu gündür emperyalizmin türlü oyunlarına sahne olan Ortadoğu istikrarına kavuşamamıştır. İsrail'in bölgeye düzenleyici ve sömürücü bir hançer gibi sokulması da yarar vermemiştir. Bugün İsrail dünyanın gözünde Filistin halkının tüm haklarını gaspeden bir saldırgan ülkedir. Lübnan'da maşa gibi kullanılmak istenen Hıristiyan unsurlar da birbirlerine düşmüştür. Suriye, Lübnan batağında çırpınmaktadır. Irak savaştan sonra iç yapısı itibarıyla daha bir güvensiz konumdadır. Ortadoğuda yeni düzeni, ama tekelci emper-

▲ Arabistanlı Lawrence filminde Peter O'Toole. Acaba neden yasaklanmıştı?

yalistlerin paylaşımında oluşacak yeni düzeni kim koruyacaktır. İşte Türkiye bu noktada akla gelmektedir ve bir göreve çağrılmaktadır. Şimdi bu noktada Türkiye'nin içersinde bulunduğu durumun bazı önde gelen özelliklerini hatırlamakta yarar vardır:

▶Son on yıl süresince Türkiye ekonomik bakımdan daha fazla dışa bağımlı hale gelmiştir. Uluslararası barış ve işbirliğinin arttığı bugünkü ortamda Türkiye ekonomik işbölümünün neresinde yer almaktadır. Geriye doğru baktığımızda Türkiye ihracatta göreli artışa karşın ithal ürünlerine daha fazla gereksinim duyan bir ülke durumuna düşmüştür. Bırakalım sigara gibi nisbeten lüks sayılabilecek tüketim mallarını, yaş meyva ve sebzede bile şu ya da bu şekilde dış ürünlere gereksinim duyulmaktadır. Bir zamanlar gıda açısından dışa bağımlı olmayan yedi ülke arasında sayılan ve bundan da kıvanç duyduğumuz ülkemizde ithal gıdalar giderek aile bütçelerimiz içersinde büyük paylar almaya başlamıştır. Özelleştirme, ulusal kurumlarımızın yabancı şirketlere satılması biçiminde alabildiğine yaygınlaştırılmaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun yarı sömürge oluşunda baş rolü oynamış olan üç kurumdan söz edilirdi: Osmanlı Bankası, Reji ve Düyunu Umumiye. Şimdi bu kurumların hortladığını söyleyebiliriz. Düyunu Umumiye'nin yerini IMF almıştır. Dünya para politikası açısından bu kurumun önemini yadsıyamayız. Ama bu kurumun ülke ekonomisini denetleyen, yönelten bir kurum haline gelmesini ise kabul edemeyiz. Reji yönetimi kurulmasına gerek kalmadan Türkiye'nin tütün üreticisi, ABD ve Avrupa şirketlerinin etkisi altında ezilmeye başlamıştır. Osmanlı Bankasının yerine çok sayıda yabancı banka onun oynadığı rolü oynamaya girişmiş bulunmaktadır. Diğer yandan Türkiye Fonu ile ülkenin önde gelen ekonomik kuruluşları dünya borsalarında kote edilmektedir. Denebilir ki altmış yaşını aşmış olan olgun Cumhuriyetimizin hiçbir döneminde Türkiye bugünkü kadar dışa bakar, onun yönetimi karşısında salınır, yönlenir hale gelmemiştir.

▶Sosyal yaşam her yönüyle yozlaşma, amaçsızlaşma doğrultusunda yol almaktadır. Gelir dağılımının çok bozuk olması, yaygınlaşan toplumsal yoksulluğun yanında bir avuç insanın sorumsuz bir varlık içersinde yaşaması sonucunu vermiştir. Gelir grupları arasında her gün açılan bu kutuplaşma toplumsal dengeleri ve huzuru bozmuştur. İşsizlik, sağlık, eğitim gibi insanca yaşamanın gerekleri olan hizmetlerden yoksunluk insanları çaresiz, umutsuz bir konuma getirmiştir. Bu durumdan dini akımlar alabildiğine yararlanmaktadır. Buna kızmadan, karşı çıkmadan önce temelinde yatan nedenleri düşünmemiz gerekir. Ekonomik sorunlara toplum yararına çözümler bulmadan, gelir dengesizliğini çözmeden, yığınlara iş ve gelecek umudu yaratmadan laiklik savaşımı yapmak sadece kendimizi avutmaktan ibaret kalır.

▶Kültürel yozlaşma insanları toplumlarına ve kendi sorunlarına daha bir yabancılaştırmaktadır. TV'de oynayan yabancı dizilerin kişiyi Amerikan ailesine özendirmekten şiddete yöneltmeye kadar her türlü olumsuz etkisi gözardı edilmektedir. Her şeye rağmen TRT'ye yaptırılamayan bazı eylemler ise yeni yurtdışı kaynaklı "Magic Box"a yaptırılmak üzeredir. İletişim kanallarının özgürleşmesi demokrasimiz açısından olmazsa olmaz bir olgudur, ama bu yeni tekellerin kurulmasıyla değil, tüm tekellerin etkisinin ortadan kaldırılmasıyla mümkün olabilecektir. İletişim alanında gidiş hiç de özgürlüğe doğru değildir. Tekeller ise demokrasiyi tehdit eden, onu öldüren en büyük araçtır. Bugün tekelci yapılarda demokrasiden bahsetmek mümkün değildir. Yönetim ne olursa olsun tekellerin elindedir. Sandıktan şu ya da bu parti değil tekeller çıkmaktadır. Tekeller işlerine gelmediği dönemlerde var olan noksan, yapay demokrasiyi de rafa kaldırmaktan çekinmezler. Eğitimden dış politikaya kadar son söz onların olmaktadır. Bunun örneklerinin en açığını ABD'de görmekteyiz. Burada bireylerin yönetime katılma umudu kalmamış gibidir. TV, gazeteler ve akla gelebilecek diğer araçlar yönetimleri belirlemektedir. İnsanlara da şiddet ve seks özgürlüğü kalmaktadır. Bunun filmi yapılır, romanı yazılır ve en çok da bunlar satar. Geçenlerde bir yayın organında soruluyordu: "Neden Kerim Erdem televizyonunda pop müzik ve özellikle Heavy Metal yayın saatları patlama yaparcasına arttı ? Sanırım yanıt çok açık: Amaç, bir grup genci dinin öğütmesine bırakırken diğer bir bölümünü de toplumuna yabancılaştırmak.

▶Demokrasiden umudu kesmek. Sanırım yeniden gündeme getirilen oyun bu. 1923' ten bu yana ülkemizde sürekli bir demokrasi düşmanlığı işlenmiştir. 1930'lu yılların tek parti iktidarı döneminde bu düşmanlık basının birçok yazarına kadar yansımıştır. O günlerde sürekli işlenen "Çok partili yaşam ülkelerin ve toplumların yükselmesine engeldir" savıdır. Başta Falih Rıfkı olmak üzere nice yazar bu düşüncenin taşıyıcısı olmuşlardır. Ondan sonra özgür seçimler yapıldığında, "Ne olacak halk cahil, seçmesini bilmiyor" yargısı geçerli akçe kılınmıştır. 1970'ten bu yana ise demokrasi, özgür düşünce ile terör neredeyse eşdeğer sayılmıştır. Sonuçta umutsuzluğu, yoksulluğu, inançsızlığı ile faşizme kitle tabanı olabilecek yığınlar yaratılmıştır.

İşte başlıcalarına değindiğimiz bu koşulların egemen olduğu bir toplum yeni maceralara sürüklenmek istenmektedir. Bu da bir yandan dinci, diğer yandan Türk-İslam sentezinin esnek ama her anlamda gerici politikalarıyla yaşama geçirilmektedir. Sayın Özal'ın ABD'de Azerbaycan için "onlar Şii biz Sünniyiz" ayırımını yapması hiç de hafife alınarak eleştirilecek bir yargı değildir. Ortadoğu da oynanacak bir oyunda unutmayalım ki bu nitelikteki ayırımcı düşüncelerin de büyük rolü olacaktır.

◀**Ortadoğu'da istikrar sağlanamadı.** *İsrail, Filistin halkının haklarını gaspedince "intifada" kaçınılmaz olmuştu.*

4. Demokratik bir ortamda hiçbir toplum maceraya atılmaz. Eğer Türkiye'ye Ortadoğu'da kendi çıkarları dışında bir rol biçilmişse demokrasinin de askıya alınması gündeme gelebilecektir. Belki bu anlatılanlar karamsar bir tabloyu çizmektedir. Fakat gelişmelerdeki yöneliş bu karamsarlığı teyid edecek yöndedir. Bunu için günümüzde demokrasiye sahip çıkmanın önemi daha da artmıştır. Bunun kimsenin hafife almasını bekleyemeyiz. O güzel şarkıda söyleneni biz de yineleyelim:

Okulda defterime, sırama, ağaçlara
Yazarım adını ey özgürlük... ■

Haluk Gerger

KIRK KATIR MI, KIRK SATIR MI?

Sadece ezenle ezilen arasındaki mevzii savaşlar dönemine mi, yoksa hem ezenle ezilenin, hem ezilenlerin umarsızlıkları içinde kendi aralarında, hem de emperyalistler arası çatışmaların genel savaşı dönemine mi girmekteyiz?

Yeni "emperyalizm çağı"nda iki olasılık ortaya çıkıyor: Bunlardan birincisi, şimdi artık teknolojisi ve konsümerizmi ile "iki dişli canavar"a teslim olanların düşlediği "Paxımperialistica." Bu projeksiyon, kapitalist metropoller arası barışçıl rekabete; ülkelerin mümkün olduğu ölçüde zora başvurulmadan sömürülmelerinin yöntemlerinin bulunup yeğlenmesine; tabii her yerde ulusal-demokratik hareketlerin işbirliğiyle ezilmesine; yarı sömürge bölgelerdeki olası Balkanlaşma ve istikrarsızlıkların düvel-i muazzamanın ortak polisiye operasyonlarıyla yatıştırılmasına dayanan ve Kautsky'nin süper empéryalizm modelini andıran, Viyana Kongresi sonrası 100 yılın 'gerici barışı'na benzer, geniş insanlık için 'zoraki huzur'u öngörüyor. İkinci olasılık ise, daha önce de iki kez yaşandığı gibi, direnişleri ezme amacıyla girişilen zoraki ve geçici işbirliğinin arkasından hasmane rekabetin başlaması, belirli bir saflaşma süresi sonunda yayılmacı-militarist emperyalist politikaların, üstelik bu kez nükleer koşullarda, yeni bir paylaşım kırımının ateşine tüm dünyayı atması, yani 'zoraki huzur'un dahi dünyaya ve emperyalizm şakşakçılarına çok görülüp insanlığa 'mezarlık huzuru'nun sunulması olarak ortaya çıkmaktadır.

Geleceğin emperyalist yöntemlerinin belirlenmesinde Sovyet faktörü kuşkusuz hâlâ en güçlü etmenlerden başlıcası. Emperyalizm kuşatma altında tuttuğu Sovyet devletini henüz altedemedi ama oradaki sosyalizmin epeyi aşınmasına katkıda bulundu.

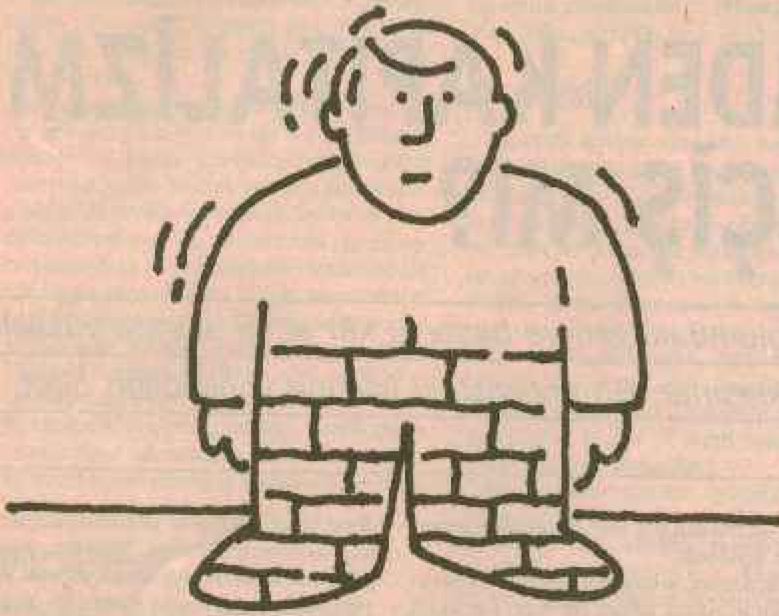
Özetle, emperyalistlerin işbirliği sonucu ortaklaşa sömürü ve dolayısıyla sadece ezenle ezilen arasındaki çatışmaların mevzii savaşları mı, yoksa hem ezenle ezilenin, hem ezilenlerin umarsızlıkları içinde kendi aralarında, hem de ezenle ezen, yani emperyalistler arası çatışmaların genel savaşı dönemine mi girmekteyiz? İlk bakışta her iki olasılığı da destekler görünen olguları sıralamak mümkün.

Süper emperyalizmi geçerli ve mümkün kılan diye düşünülebilecek olguların bazıları şöyle sıralanabilir:

A) Emperyalizme açılmakta olan pazarlar sayıca çok ve alım gücü görece yüksektir, dolayısıyla da anlaşmaya, karşılıklı rızaya dayalı bir paylaşım mümkün olabilir. Çin ve Sovyet pazarları ise genişlikleri ile ortaklaşa 'işletime'ye zaten elverişlidirler. 'Akılcı' bir yaklaşımla düşünüldüğünde örneğin, Doğu Avrupa'nın AT'a, Pasifik'in Japonya'ya, Ortadoğu ve Batı yarımküresinin de ABD'ye bırakılabileceği ve böylece de barışçıl paylaşımın, ortaklaşa sömürünün mümkün olacağı düşünülebilir. Ama olaya emperyalizmin kendi 'mantığı' ve dinamikleri açısından bakıldığında, bırakın dış pazarları daha kendi iç pazarı için Japonya ile kapışan ve Avrupa'nın 1992 tek pazar projesi ile kendisine kapatılabileceği kaygularını yaşayan ABD'nin makus talihine boyun eğeceğini; Ortadoğu petrolüne stratejik bağımlılığı nedeniyle buraları fethetme ihtiyacı içinde olan ve Pasifik'te 'yeni yetme' rakipleri (G. Kore gibi) ile boğuşan Japonya'nın içinde bulunduğu dezavantajlı konuma rıza göstereceğini; iki kez silah zoruyla durdurulan Almanya'nın (hele bir de birleşirse) Doğu Avrupa'yı, her seferinde 'er meydanı'nda dize getirdiği İngiltere ve Fransa ile paylaşacağını düşünmek pek de kolay olmasa gerek. 'Barışçıl emperyalist paylaşım' doğrusu zor zenaat...

B) Nükleer silahlar yeni çağda da istikrar unsuru olabilirler mi? Bu silahları hep Doğu-Batı ya da Sovyetler-ABD bağlamında düşünmeye alışkın insanoğlu için bunları kapitalist bağlaşıklara ilişkin olarak ele almak kuşkusuz şaşırtıcı. Bununla birlikte, nükleer savaş şimdiye kadar Truman'a, Kennedy'ye, Nixon ya da Reagan'a rağmen çıkmadıysa, ABD'nin bilindiği kadarıyla en az 19 kez nükleer alarmına karşın patlak vermediyse, dünya, sadece 1962 Küba bunalımı ile 1973 Ortadoğu savaşı düşünüldüğünde dahi nükleer felaketten mucize kabilinden kurtulduysa, tüm bunların 'ulusal finans kapitallerin işbirliği' dünyasında güvenliğin birer garantisi olarak düşünülmesini kabul etmemeliyiz. Yine de nükleer silahların varsaydığımız koşullarda da 'yılgı dengesi'nin etkisiyle pamuk ipliğine bağlı bir 'olumsuz barış' unsuru olabilecekleri kabul edilebilir ama 'barışçıl' etkilerinin eski Doğu-Batı örneğine göre daha güvenilir olduğu da asla düşünülmemeli. Üstelik, emperyalizme kapılarını biraz olsun kapatma cüretini göstermeye kalkışan Üçüncü Dünya ülkelerinin gerektiğinde ve gözdağı olsun diye 'nükleer ceza'ya çarptırılması olasılığı ise, kuşkusuz artık çok artmıştır. Emperyalizm, dünya halklarının büyük çoğunluğuna barış-demokrasi-refah yerine radyoaktiviteyi portföyünde bulundurmaktadır...

C) Geleceğin emperyalist yöntemlerinin ve işleyişinin belirlenmesinde Sovyet faktörü kuşkusuz hâlâ en güçlü etmenlerden başlıcası ama burada da tahminde bulunmayı olanaksızlaştıran bir belirsizlik sözkonusu. Emperyalizm, kuşatma altında tuttuğu Sovyet devletini henüz altedemedi ama oradaki sosyalizmin epeyi aşınmasına epeyi katkıda bulundu. Sovyetler Birliği'nde, emperyalist saldırgan kuşatma koşulları altında, anavatan (devlet) ve sosyalizm dönem dönem acilen kurtarılma ihtiyacı içinde olagelmişlerdir. Bu dönemlerin sadece birinde, Lenin, NEP'le, hem devleti hem sosyalizmi **birlikte** kurtarmayı başardı. Daha sonra, Stalin, hiç kuşkusuz, devleti, üstelik bir kezden fazla, ölümcül tehlikeler karşısında kurtardı ama her seferinde bunu sosyalizmden bir şeyler tahrip ederek, sosyalizmden yiyerek yaptı. Sonraları, tüm köylülüğü ve Marksizme ilişkin cehaleti ama sosyalist içtenliğiyle Kruşçev, o sıralar pek de kurtarılma durumunda olmadığını düşündüğü devlet yerine unutulmuş sosyalizmi canlandırmaya ve kurtarmaya kalkmış, önce çapı, sonra da devletin, Küba bunalımıyla açığa çıktığı gibi, yine ölümcül tehlikeyle karşılaşmasıyla da ömrü yetmemiştir. Gerçekten de o dönemde ABD lehine muazzam bir nükleer güç dengesizliği açığa çıkmıştır ve Kennedy-MacNamara ikilisi hem nükleer hem konvansiyonel gözü dönmüş bir saldırganlığın hazırlıkları içine girmişlerdir. Özellikle nükleer stratejide 'ölümcül ilk darbe'yi vurma Amerikan doktrininde ciddi bir olasılık olarak belirmiştir. Devletin bir kez daha acilen kurtarılma zorunluluğu karşısında Brejnev gerçekten de nükleer silah dengesi (denkliği)'ni sağlayarak ve yumuşama süreci ile devleti kurtarmış ama bu süreç içinde de sosyalizmden geriye kalmış olanın iyice yenip yutulmasına, yitip gitmesine göz yummuş, hatta bunu özendirmiştir. Şimdi Sovyetler Birli-

ği içine düştüğü büyük bunalımla yine acilen kurtarılmaya muhtaç durumdadır ve bu kez ya devletle sosyalizm **birlikte** kurtarılacaktır ya da artık devleti sosyalizmden yiyerek kurtarma mümkün olmadığından, devlet bu kez, sosyalizmden yiyerek değil, düpedüz kapitalizme dönerek 'kurtarılacak'tır (NEP'i sosyalizmle özdeş ve kendi içinde yeterli bir bütünsel amaç olarak görmek de Metin Çulhaoğlu'nun yazdığı gibi aynı kapıya çıkacaktır)*. Bu belirsizlik ortamı içinde yine de denebilir ki, şimdilik Sovyetler Birliği hâlâ, etkisini önemli ölçüde yitirmekle beraber, emperyalistler arası hasımlıkları törpüleyen bir işleve sahiptir. Şayet ilerde devlet yine tek başına kurtarılır ve dolayısıyla da Sovyetler Birliği Rusya'ya dönüşürse, o zaman da bir dev piyon olarak emperyalist ilişkiler ağı içinde yer alacaktır.

Evet, bunlara ve daha birçok gelişmeye bakarak Viyana Kongresi sonrası yüzyıla benzer bir işbirliği ve 'barış' çağına, süper emperyalizm dönemine girmekte olduğumuz öne sürülebilir. Böyle düşünenlere şu aşamada bir tek şey anımsatmakta yine de yarar var: Viyana Kongresi'nin yüzyıllık gericiler barışı dünyanın emperyalist talan için bölüşüldüğü döneme rastladı; oysa şimdi sözkonusu olan, dünyanın bölüşümü değil, **yeniden bölüşümüdür**. Dünyanın bölüşümü sürecinde emperyalistler birleşik bir güç olarak dünyayı 'ortaklaşa' sömürdüler, direnişleri birlikte ezdiler ve uğursuz 'emperyalizmin barışı'nı dayattılar ama ne zaman ki güç dengeleri değişti, ortaklık herkesi aynı ölçüde tatmin etmez oldu, kendi aralarında da vuruştular çünkü, her şeyden önce, yeniden paylaşım için yeni nisbi güçlerin belirlenmesi gerekiyordu ve ellerindeki tek ölçüt güçtü, kaba kuvvetti, zora başvurmaktı. Böylece emperyalizm, şiddeti, ezdiği dünyalardan kendi içine taşıdı, yani artık tüm dünyayı kana buladı, "çoğunluğa şiddet, azınlığa barış"ı "herkese şiddet"e dönüştürdüler. Birinci Büyük Savaş'ın tohumlarını ise, dolayısıyla, daha 'işbirliği ve ortaklık' döneminde atmışlardı. Tekrar anımsayalım: Şimdilerde gündemde olan dünyanın paylaşımı değil (o en son İkinci Savaş ve hemen sonrasında gerçekleştirilmişti) **yeniden** paylaşımıdır.

Bu genel anımsatmadan sonra şimdi daha somut olarak ikinci olasılığa, yani emperyalistler arası çatışma konusuna geçebiliriz. Kuşkusuz bu yazıda derin tahliller ve bunlara dayalı bilimsel kanıtlar peşinde değiliz; daha çok 'yazarak düşünme'dir yapılan. Buna uygun olarak ve iddialarımızı pek karamsar, pek konspiratif, spekülatif ya da fantastik bulanlara ve emperyalist işbirliği konusunda pek iyimser, pek naif olanlara, hemen gözümüzün önündeki, hepimize sunulmuş bulunan kaynaklardan, popüler yayınlardan (bu yazının yazıldığı tarihlerdeki Şubat ortası) bir potpourri sunalım:

"Alman militarizminin yeniden doğuşu"na ilişkin İtalya'dan İngiltere'ye, Polonya'dan Fransa'ya uzanan kaygı ve tepkilerin daha şimdiden "dengeler bozulur" diye açıkça dillendiriliyor olması artık haberlerin "harc-ı alem" olanlarından. Bir geri zekalı dev bebek olarak resmedilmiş "Birleşmiş Almanya"nın elindeki oyuncak top halindeki dünyayı yutmaya hazır karikatürleri de dünya basınını süslemeye başladı bile. Şubat 19 sayısının 7. sayfasında böyle bir karikatüre yer veren Amerikan **Newsweek** dergisinin 52. sayfasındaki bir röportajda da sorduğu anlamlı soru şu: "Almanya'nın tüm Doğu Avrupa'yı tek başına sultası altına alması tehlikesi mevcut mu?" Ya buna ne demeli: 12 Şubat tarihli aynı dergideki bir haber-yorumda ABD'nin Avrupa'daki askerlerine, olası bir Alman birleşmesinin yaratabileceği kargaşa nedeniyle de ihtiyaç duyabileceği belirtiliyor ve isim vermeden "bir Sovyet gözlemci"nin şu sözlerine yer veriliyor: "Amerikalılar Avrupa'da kimi kuşatmak (contain) istiyorlar? Sovyetleri mi yoksa birleşik Almanya'yı mı?" Cevabın Amerikalılar açısından, en azından, "Birleşik Almanyayı da" olduğu çok açık.

Gelelim değişmekte olan emperyalistler arası güç ilişkilerinin 'bam teli'ne: Yine **Newsweek** (19 Şubat 1990, s. 3) bir habere göre Tordjman adlı bir Fransız diplomat Amerikan otomobil sanayiinin başkenti Detroit'te, Japonlardan şikayet ederek diyor ki: "Japonya dünya araba pazarının % 30'una sahipken, yabancı otomobil fabrikaları onun pazarının sadece % 2'sini denetleyebiliyorlar, bu böyle gitmez." Diplomatın "Peki ne olur?" sorusuna verdiği yanıt ise dergiyi pek memnun etmiş: "Amiral Perry gibi yapar, bakarsınız bir gün limanlarını açmak üzere destroyerlerimizi gönderebiliriz." Şaka ama tarihsel analoji açısından doğrusu çok anlamlı ve derginin gözünden kaçmamış!

21 Şubat tarihli **Cumhuriyet**'teki ekonomi sayfasında ise, ünlü İngiliz dergisi **The Economist**'in "ABD'li birçok politikacı ve gazetecinin Japonya'yı '**bir numaralı halk düşmanı**' ilan etmelerine dikkat çektiği" haberi var. ABD'de bundan sonra "sarı tehlike" lafını duyarsanız, aklınıza 'Kızıl Çin' gelmesin artık, bilin ki bu kez hedef Japon dostlarıdır.

Ve işte pek konspiratif ve spekülatif sayılabilecek bir haber; doğrusu şeytanın bile aklına gelmez cinsten ve patenti bana ait değil: Amerikan **Newsweek** dergisinin 8 Ocak 1990 sayısının 33. sayfasında bir haber-yorum içinde, açıkça ilerde "Tokyo, Moskova ile ittifak kurabilir" deniyor ve tam iki tümce sonra ekleniyor: "Verili insanlık durumunda, silahlı çatışma her zaman uluslararası ilişkilerin bir parçası olacaktır." Doğru söze ne denir.

İsterseniz bu konuyu **Günaydın** gazetesinden uzunca bir alıntıyla kapatalım:

"Amerikan **US News and World Report** dergisi... uluslararası düzeyde asıl gerginliğin giderek bir 'ekonomi süperi' haline gelen Japonya ile ABD arasında yaşandığını belirtti. Japon parlamentosunun önde gelen üyelerinden Shintaro İshihara'nın 'Eğer Japonya Hayır Derse' isimli kitabında, Japonya'nın 'teknolojik üstünlüğünü kullanarak' ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki askeri dengeyi 'yeniden yaratması gerektiğini' yazdığını hatırlatan dergi, Japon **Ekonomi** gazetesi Başyazarı Mahahiko Ishuzika'nın 'Amerika'nın stratejisinde Sovyetler'den çok Japonya'nın ekonomik gelişmesini 'engellemek yatıyor' şeklindeki sözlerine de yer verdi... Bu arada, Amerikan CBS Televizyonu tarafından yapılan son kamuoyu yoklamasında, Amerikan halkının yüzde 25'inin Japonlardan 'hiç hoşlanmadığı', önemli bir bölümünün ise Japonlar hakkında 2. Dünya Savaşı sonrası beslemeye başladıkları 'dostça' duyguları terke hazırlandıkları ortaya çıktı." Uzun söze ne hacet...

Şimdilerde gündemde olan dünyanın paylaşımı değil yeniden paylaşımıdır.

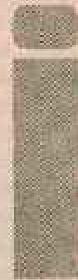
Aziz Nesin, emperyalizmi "çağın tanrısı" olarak nitelendiriyor. Sanırım dünyada birçokları bu nedenle boyun eğiyorlar düvel-i muazzamaya. Dolayısıyla şimdilerde işimiz "insan" aramak olmalı; Nelson Mandela anımsadığım kadarıyla bir seferinde şöyle demiş: "Gerçek insan, hiç kimse önünde ve bu arada Tanrılarla ilişkilerinde de diz çökmeyen, başeğmeyen insandır." Aksi halde, insanlığın geleceği şimdiden bellidir. Hem kırk katır, hem kırk satır... ■

* *Sosyalizm daha kemirilmeye başlamadan ya da hemen aynı anda Parti'nin kanı emildi, içi boşaltıldı ve dolayısıyla da ilk kurban olarak o verildi. İşçi sınıfıysa... O önce ruhunu Parti'ye emanet etti ve onu partiyle birlikte yitirdi, bürokrasiye, kurtarılan devlete tutsak bıraktı. Dolayısıyla bu nedenlerle politik süreçleri, dönemleri burada yaptığımız gibi tek kişilere, genel sekreterlere indirgemek mümkün.*

Editörün notu:
Paximperialistica ve Fareli Köyün Kavalcısı ile bir bütün teşkil eden bu yazı 15 Şubat 1990 tarihinde elimize ulaştı. Haluk Gerger, Mayıs ayında yayınlayacağımız dördüncü yazısında Emperyalizm-Türkiye konusunu irdeleyecek.

SOSYALİZMDEN KAPİTALİZME BARIŞÇI GEÇİŞ Mİ?

Yalnız kâr etmeyi amaçlayan, toplumdaki yeri ve başarısı kâr ettiği oranda yükselen kişiler sosyalist değerlerden uzaklaşırlar. Bu anlayıştaki işletme yöneticileri birer kapitaliste dönüşürler.

ngiltere'de 1974-1977 yılları arasında öğrenci olarak bulundum. O dönemde, dünyada sosyalizm yükseliyordu. Portekiz devrimi yeni gerçekleştirilmişti. Angola, Mozambik ve Etiyopya'da devrimci yönetimler işbaşına gelmişti. Vietnam Savaşı, ABD'nin ve onun desteklediği Güney Vietnam yönetiminin yenilgisiyle bitmek üzereydi. Yunanistan'da albaylar cuntası ortadan kalkmıştı. Gerçi Şili'de Allende devrilmişti ama, Pinochet yönetiminin en kısa zamanda yıkılacağına ve Allende'nin intikamının alınacağına inanılıyordu.

Sovyet ekonomistleri "piyasa" kavramına bugün de yabancı. SSCB'deki ekonomik değişikliklerin mimarlarından olan Aganbegyan, ABD hazine bonolarının fiyatının borsada belirlendiğini duyunca "bu denli önemli bir karar nasıl piyasaya bırakılabilir?" diye soruyor.

Dünyada böyle gelişmeler olurken, bulunduğum üniversite çevresinde, aklı başında hemen hiçbir öğrenci, açıkça sağcı olduğunu söyleyemiyordu. ("Aklı başında" ayrımını yapıyorum, çünkü, üniversitede, az sayıda da olsa, örneğin Pazartesi Kulübü'nün üyesi, pek "aklı başında" sayılamayacak öğrenciler de vardı. Pazartesi Kulübü, Büyük Britanya'nın geçmiş başbakanlarından Harold Mac Millan'ın, Afrikalı zencilerin de kendi yazgılarını belirleme hakları olabileceğini savunan bir Pazartesi günü yaptığı konuşmayı protesto etmek amacıyla kurulmuş öğrenci derneğidir.) Sağcı öğrenciler, kendilerini "liberal" olarak tanımlarlardı. "Liberaller"in de sağında olanlar, politik konumlarını doğrulamak amacıyla açıklamalar yapmak zorundaydılar.

Babası diktatör Salazar'ın özel doktorluğunu yapan, Portekizli, sağ görüşlü, hukukçu ve iktisatçı dostum da, politik görüşlerini kimi açıklamalarla doğrulamak zorunluluğunu duyardı. Portekizli dostum faşistleri neden komünistlere yeğlediğini, faşist yönetimlerin ergeç yıkıldığı, ancak komünizmin yerleştiği ülkelerden sökülüp atılamadığı gerekçesiyle açıklardı.

Bu açıklama, o dönemde kolaylıkla savunulabilirdi. Ancak zaman geçtikçe, Portekizli dostumun pek haklı olmadığı ortaya çıktı. Faşizm, girdiği ülkelerde, arada bir (gerektikçe!) nükseden bir illet gibi varlığını sürdürürken, kimi ülkelerde, komünist yönetimlerin, barışçı yöntemlerle ve hatta kendi istek ve onaylarıyla ortadan kalktığı görüldü.

1989 yılında, iki ülkede, Polonya ve Macaristan'da, çok partili düzene ve piyasa ekonomisine geçildi ve komünist partiler kendilerini lağvettiler. Polonya ve Macaristan'da gerçekleştirilen değişimler, "sosyalizmden kapitalizme barışçı geçiş" sayılabilir mi? Leo Huberman ve Paul Sweezy'nin editörlüğünü yaptıkları **Monthly Review** dergisinin Mart 1964 tarihli sayısında yeralan Yugoslavya konusundaki başyazı, Polonya ve Macaristan'daki değişikliklerin niteliğiyle ilgili sorunun yanıtına da ışık tutabilir. **Monthly Review**'da yayımlanan bu başyazının başlığı, okuduğunuz yazının da başlığı: "Peaceful Transition from Socialism to Capitalism?"

Yugoslav modeli

Yugoslavya, sosyalist "planlı ekonomi" modelinden sapan ilk (1948 yılında) ülke. Ülke saptığı yolda o denli uzun yol almış ki, 15/5/1989 tarihinde federal devletin cumhurbaşkanlığına seçilen Janez Drnovsek'e göre, "Gorbaçov gibi sansasyonel olabilmek, onlar (yani Yugoslavlar) için bir hayli zor. Çünkü, onlar (Yugoslavlar), onun (yani Gorbaçov'un) yeni keşfettiği pek çok yolda, uzun süredir ilerliyor zaten. Ekonomik sistemin merkeziyetçilikten uzaklaştırılması, daha fazla politik demokrasi, tüm bunlar, onlar (Yugoslavlar) için yeni konular değil." (**Cumhuriyet**, 24/6/1989) Bu sözleri söyleyen Yugoslav Devlet Başkanı Janez Drnovsek, bankacı ve iktisatçı. İMF merkezinde de birkaç yıl çalışmış.

"İlerlediği yolların" sonunda, bugün, Yugoslavya'nın 20 milyar dolar dış borcu var ve her yıl dış gelirlerin yarıya yakınını, borç ödemelerine ayırıyor. (**Hürriyet**, 14/6/1988) Enflasyon oranı yılda % 1000. GSMH'nın % 30-40'ı, yasadışı yeraltı ekonomisinde gerçekleştiriliyor. Üretimde, modası geçmiş teknoloji kullanılıyor. Sınıflar ve bölgeler arasında gelir dağılımı dengesizliği artıyor ve bu yüzden federal birliği oluşturan cumhuriyetlerde ayrılıkçı akımlar güçleniyor. Yönetim, sorunları gidermek amacıyla umudunu yabancı sermayeye bağlamış. Yabancı işletmeler, Yugoslav işletmelerinin hisselerinin % 49'undan fazlasına sahip olabiliyorlar ve kârlarını diledikleri gibi yurtdışına çıkartabiliyorlar. (**Ekonomik Panorama**, 15/10/1989)

Mart 1964 tarihli **Monthly Review**'da yeralan başyazı, Çin Komünist Partisi'nin, Sovyet Komünist Partisi'nin 14 Temmuz 1963 tarihli açık mektubuna yanıtının 3. bölümünü oluşturan ve **Peking Review**'ın 27 Eylül 1963 tarihli sayısında, "Yugoslavya sosyalist bir ülke mi?" ("Is Yugoslavia a Socialist Country?") başlığıyla yayımlanan yazıya tepki olarak yazılmış. Yazıda, **Monthly Review** editörleri, Çinliler'in eleştiri ve inceleme yöntemlerini benimsemediklerini bildiriyorlar. Ancak, editörler, Çinliler'in, sosyalizmden kapitalizme geçiş sürecinin tersine dönebileceği, Yugoslavya'da böyle bir sürecin yaşanmakta olduğu ve bu yüzden, diğer sosyalist ülkelerin, Yugoslavlar'ın açtıkları yola girmemeleri için uyarılmaları gerektiği yolundaki görüşlerine katılıyorlar.

Peking Review'da yayımlanan yazıda, Yugoslavya'da bazıları 500-600 kişi çalıştıran özel girişimcilerin varlığı (orta sanayii) ve tarım kesiminin % 85'inin özel kişilerin elinde olması, ülkenin kapitalistleşmesinin kanıtları olarak gösterilmiş. Özel girişimin Yugoslav ekonomisindeki rolünün önemli olmadığını, tarımda çalışanların toplam nüfus içindeki payının azaldığını ve yönetimin kolektivizasyon hedefine bağlılıktan vazgeçmediğini ileri süren **Monthly Review** editörleri, bu görüşe karşı çıkıyorlar.

Monthly Review editörlerine göre, yönetimin vergiler ve banka faizleri aracılığıyla işletmelerin ürettiği artı değere el koyması da, **Peking Review**'da ileri sürüldüğü gibi, Yugoslavya'nın kapitalistleştiğini göstermez. Çünkü, eğitim ve savunma harcamalarının ve sermaye birikiminin başka yoldan sağlanması, olası değildir.

Peking Review'da, ABD'den borç aldığı ve yardım kabul ettiği gerekçesiyle, Yugoslavya'nın dış politikada Amerikan yörüngesine girdiği ve ülke yöneticilerinin birer Amerikan uşağı olduğu ileri sürülmüş. **Monthly Review** editörleri, dışborç ve dış yardım kabulüyle, dış politikada bağımlılık arasında zorunlu bir bağ olmadığını ve Naziler'e karşı kahraman-

ca direnerek ülkelerinde sosyalizmi kuran dönemin Yugoslav yöneticilerini Amerikan uşaklığıyla suçlamanın saçma olduğunu savunuyorlar.

Monthly Review editörleri, Yugoslav ticaret ve endüstri sektörlerinde önemli bölümü denetleyen kamu kuruluşlarının, merkezi planlama yerine maliye ve para politikaları aracılığıyla yönlendirilmesinin, bu kuruluşlarda mülkiyetin çalışanlar arasında yaygınlaştırılmasının ve bu kuruluşların yöneticilerinin kâr amacı gütmelerinin, ülkede sosyalizmden kapitalizme geri dönüş tehlikesi oluşturduğu konusunda, **Peking Review** ile uyuşuyorlar. **Monthly Review** editörlerine göre, planlı ekonomiden sapmaların varlığı, mutlaka sosyalizmden sapmayı gerektirmiyor. Ancak, planlı ekonomiden sapmaların, sosyalizmden de sapmaya neden olacağını gösteren önemli kuramsal nedenler var.

Püf noktası

Monthly Review editörlerine göre, kâr amacıyla üretimin sosyalizm açısından en olumsuz sonucu, bireyleri sosyalist ideallerden uzaklaştırması. Sosyalist toplumlarda, bireylerin gereksinimleri kadar değil de, üretime katkıları oranında tüketebilecekleri gerçeği, toplum çok daha yüksek bir üretim düzeyine ulaşana dek katlanılması gereken, kapitalizmin tatsız miraslarından biri olarak benimsenir. Ancak, sosyalist toplumlarda, herkesin gereksinimi kadar tüketebileceği ekonomik düzeye ulaşana dek, bireylerin maddi olmayan değerleri de benimsemesine önem verilir. Ama, Yugoslavya'da, verimlilik ve yalnız verimlilik tek amaç olarak benimsendiği için, yalnız bireyleri verimliliğe yöneltecek en kestirme araç olan maddi değerlere önem verildi; maddi olmayan, sosyalist değerler, tümüyle gözardı edildi. **Monthly Review** editörlerine göre, sosyalist değerler Yugoslav toplumuna, Hıristiyan değerlerin kapitalist toplumlara olduğu denli yabancı.

Yalnız kâr etmeyi amaçlayan, toplumdaki yeri ve başarısı kâr ettiği oranda yükselen kişiler, kaçınılmaz olarak sosyalist değerlerden uzaklaşırlar ve kâr amacına yönelik düşünce ve ahlak anlayışlarını benimserler. Bu anlayıştaki işletme yöneticileri, diğer işçiler pahasına, giderek daha fazla güç edinerek, birer kapitaliste dönüşürler. Bu anlayıştaki kişilerden oluşan toplumun ürettiği siyasetçiler, yoz, çıkarcı ve fırsatçı olurlar.

"Yugoslavya'da ölümcül adımın, ekonomik etkinliklerin başlıca yönlendiricisi olarak, kâr için üretimin benimsenmesiyle atıldığını," söyleyen **Monthly Review** editörleri, şu uyarıyı yapıyorlar: "Özel mülkiyet olmadan, kâr için üretim, kapitalizm değildir. Ama kaçınılmaz olarak kapitalist anlayışı ve kapitalist ahlakı getirir ve bir ekonomik seçkinler grubunu, özel mülkiyet haklarını ve ayrıcalıklarını gasp etmekten alakoyan engellerin, zayıflamasına ve giderek yokolmasına neden olur. Her sosyalistin yürekten öğrenmesi ve sürekli yinelemekten bıkmaması gereken ders şudur: Yalnız üretim araçlarında özel mülkiyeti kaldırmak yeterli değildir, kâr için üretimi de ortadan kaldırmak gerekir. Piyasa sistemine dikkat edin; o, kapitalizmin gizli silahıdır! Gerçek sosyalizmin yüreği ve temeli, kapsamlı planlamadır." (**Monthly Review**, Mart 1964, s. 588)

Kim haklı?

Monthly Review editörleri, başlığını yazımızın başına aldığımız başyazıyı, günümüzden çok ayrı bir sosyalizm anlayışının dünyada egemen olduğu bir dönemde yazmışlar. Yine bu başyazıda yeralan ve o yıllarda yaygın olduğu anlaşılan bir fıkraya göre, kendilerine piyasa sisteminin "nimetleri" anlatılan bir grup Sovyet iktisatçısı, böyle bir sistemin olası olmadığını, çünkü böyle bir sistemin işleyebilmesi için, tüm işletme yöneticilerinin yalnız kendi çıkarlarını düşünmeleri gerektiğini, bunun da insan doğasına aykırı olduğunu ileri sürmüşler!

Sovyet ekonomistleri, "piyasa" kavramına bugün de yabancı. Sovyetler Birliği'ndeki ekonomik değişikliklerin mimarlarından biri olan Aganbegyan'ın bile, Amerikan hazine bonolarının fiyatının borsada belirlendiğini duyunca, "Bu denli önemli bir karar nasıl piyasaya bırakılabilir?" diye sorduğu bildiriliyor. (**Newsweek**, 4/12/1989, s. 15)

Ama, Sovyet işletme yöneticilerinin, piyasa sisteminin gereklerini öğrenmek için çaba harcamadıkları, ileri sürülemez. Kişi başına 2400 dolar ödeyerek katıldıkları bir kursta, 130 Sovyet işletme yöneticisi, Amerikalı öğretmenlerinden, beyaz çorap giymemeleri, her gün duş almaları ve kokteyllerde iki kadehten fazla içki içmemeleri gerektiğini ve piyasa ekonomisiyle ilgili daha birçok başka ayrıntıyı öğrendiler. (**Milliyet**, 13/12/1989)

Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin 7 Şubat 1990'da sona eren toplantısında benimsenen 28. Kongre Platformu'nda, ülkede "tüm boyutlarıyla piyasa ekonomisinin oluşması" amacı benimsendi. (**Cumhuriyet**, 18/2/1990) **Monthly Review** editörlerinin 25 yıl önce yaptıkları uyarılarında haklı olup olmadıklarını, bundan böyle yaşanacak deneyimler belirleyecek. ■

DAC Demokratik Sosyalizm Partisi lideri Gregor Gysi:

"SOSYALİST DÜŞÜNCE İFLAS ETMEDİ"

Yanlışlıkların yapılmış olması elbette acı vericidir. Ama bu, bizi bu yolda devam etme, yeni yollar arama gibi tarihi sorumluluktan azletmez.

Kısa bir süre öncesine kadar Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin iktidar partisi konumundaki Sosyalist Birlik Partisi son kongresinde adını Demokratik Sosyalizm Partisi olarak değiştirmiş ve Gregor Gysi'nin liderliğinde 18 Mart'ta yapılan seçimlere hazırlanmaya başlamıştı. Arkadaşımız Celal Özcan'ın Gregor Gysi ile genel seçimlerden önce yaptığı konuşmayı sunuyoruz:

▶24/25 Şubat 1990 tarihleri arasında yaptığınız parti kongresinde SED'nin (Sosyalist Birlik Partisi) adını PDS (Demokratik Sosyalizm Partisi) olarak değiştirip eski ile artık hiçbir bağı olmayan yeni bir parti oluşturduğunuzu ve bu yeni partinin bir sınıf partisi olmadığını açıkladınız. Bu aynı zamanda Marksizm ve Leninizme kesin bir veda mı?

Dogmalara ve izmlere veda! Bugüne kadar ülkemizde ve diğer sosyalist ülkelerde uygulanan Stalinist model Marksizm-Leninizm iflas etti. Ama Marksizm iflas etmedi. İşte böyle bir belirsizliği bertaraf etmek için Marksizm ve Leninizm kavramını kullanmıyoruz. Çünkü Marx ve Lenin'in öğretileri deformasyon nedeniyle itibardan düştü. Ama biz kesinlikle Marx, Engels, Lenin, Rosa Luxemburg ve Gramscilerin öğretilerine veda etmiyoruz. Stalinist modelle likide edilen demokratik sosyalizm, aslında iki aynı kelime, çünkü demokrasisiz sosyalizm sosyalizm değildir. Ancak demokrasinin en üst, en geniş biçimi sosyalist ilişkileri sağlar.

▶Sınıf partisinde veda etmenizin Marksizm ve Leninizm ile bağını nasıl kuruyorsunuz?

Biz bu kavramı burada taslaktan çıkardık ve şöyle dedik: Partimiz bu amaçları benimseyen tüm emekçi tabakalara, tüm vatandaşlara açık, sol sosyalist bir partidir. Partiyi bir sınıf partisidir biçiminde belirlemek, onun diğer sınıf ve katmanlara kapalı olması demektir. Biz eskiden yapıldığı gibi sadece işçi partisi olmayı yanlış buluyoruz, çünkü bu anlayış sonunda aydın düşmanlığına, köylü sorununun, sanatın küçümsenmesine yol açtı. Biz Marksizmi böylesi belirlemelerle daraltmak istemiyoruz. Ama bizim siyasetimizin ve partimizin özünü elbette işçiler oluşturuyor. Maddi değerlerin üreticisi onlar. Onların refaha ulaşması bizim siyasetimizin ana hedefi.

▶O halde isteyen herkes -katolik, protestan- partinize üye olabilir.

Parti programını kabul eden herkes üye olabilir.

▶Sayın Gysi, Doğu Almanya Cumhuriyeti'nde reform hareketlerinin başlamasıyla birlikte 40 yıldır ülkeyi yöneten SED yok oldu, onun ardıl örgütü olan partiniz PDS ise çok kısa bir zamanda etkisizleşti. İnsanın aklına ister istemez şöyle bir soru geliyor: O halde ülkeyi bu kadar yıl kim yönetti? Bir avuç politbüro üyesi mi?

Antidemokratik siyasi sistem, ama aynı zamanda parti içinde hakim olan güçlü antidemokratik ilişki, başlangıçta hareketi taşıyan sınıfları, her şeyden önce işçi sınıfını dışladı, iktidara yabancılaştırdı. En büyük çelişki buradan kaynaklandı. Onları, değil siyasi iktidara, ürettikleri üretim araçlarının mülkiyetine de yabancılaştırdı. Politbüronun ezici çoğunluğu elbette işçi kökenliydi. Ama bunlar 40,50 veya 60 yıl önce ellerine çekiç almışlardı, yani bu sınıfı temsil etmiyorlardı. Aslında mesele parti başkanının işçi olması değil. Ya torna tezgâhında çalışıyordur ya da parti başkanıdır. Sorun bu değil. Sorun partinin emekçi kitleler arasında derin kök salması ve kendi sosyal programatiğine buradan teşvik alması, siyasetini yürütmesidir.

▶Tepeden inme bir iktidarın her şeye rağmen yönetme hırsı mıydı bu?

Alman işçi sınıfı sol idi. Aksi takdirde bu ülkede tüm yanlışlıklarına rağmen böyle bir sosyal gelişmeyi sağlamak mümkün olmazdı. Burada iflas eden sol düşünce değil, sosyalizmin, sosyalist sistemin belirli bir biçimi. Bunlar farklı şeyler. Bir başka sorun da DAC'nin somut olarak ulusal sorunla ilgili durumu. Bu konuda çok yanlışlar yapıldı. Al

▼Kohl'ü seçtiler. Demokratik Almanya'da yapılan seçimlerde belirleyici faktör tüketim ihtiyacı oldu.

▲ Gregor Gysi.

manya'nın öteki bölümü hiç de öyle söylendiği gibi zayıf değil. Tam tersine, Alman sermayesi öyle bir güce sahip ki, gelecekte önümüzdeki programı gerçekleştirebileceğimizi söylememiz çok güç. Biz buna çalışacağız, ama 18 Mart'ta yapılacak seçimler bunu daha açık bir biçimde belirleyecek.

▶ Sosyalizmin bir versiyonu değil birçok versiyonu denendi. Çin'de, Macaristan'da, Yugoslavya'da uygulanan sosyalist modeller farklı farklıydı. Ama tüm bu versiyonlar da iflas etti.

Ama ilginç olan sosyalist düşüncenin iflas etmemiş olmasıdır; humaniter, demokratik, sosyal adaletli bir topluma duyulan özlemin yıkılmadığıdır. Ve tüm yanlışlıklarına rağmen bu düşünceyi savunan güçler her zaman olacaktır. 1945/46 yıllarında Alman toprakları üzerinde sosyalist ilişkileri kurmak için ortaya çıkanlar da bu düşünce ile yanıp tutuşuyorlardı. Yanlışlıkların yapılmış olması elbette acı verici. Ama bu bizi bu yolda devam etme, daha yeni yollar arama gibi, tarihi sorumluluktan azletmez. Şunu itiraf edeyim ki, bugün vatandaşlarımız arasında yaygın olan çeşitli korkular havadan gelmiyor, bu korkular 40 yıldır yaşadıkları sosyal deneyimlerinin bir sonucu. Bu deneyimler ise kapitalizmde değil, maalesef sosyalizmde edinildi. Bu belki erken bir sosyalizmdi, belki feodal sosyalizm.

▶ Parti kongresinde Federal Almanya'ya, birleşmenin sağlanması için orduların karşılıklı olarak dağıtılması ve paktlardan geri çekilinmesi konusunda çağrıda bulundunuz. Bunun içinse bir referanduma gidilmesini önerdiniz. Referandum sizin isteğinizin tersi sonuçlanırsa ne yapacaksınız?

Böyle bir sonuç çıkacağını sanmıyorum. Halkın büyük bir çoğunluğu barıştan yana, silahlanmaya, orduya karşı. Gerek Doğu, gerekse Batı'da silahsızlanmadan yana geniş bir hareket var. Burada aydınlatma çalışmalarına büyük önem düşüyor tabii. Yine Kohl'ün DAC'yi NATO'ya entegre etme açıklamaları da büyük bir muhalefet oluşturdu. Ama halkın çoğunluğu tüm bunlara rağmen kararını başka türlü verirse, bize sonucu kabullenmek düşer sadece.

▶ "Almanya birleşik anavatan" artık sizin partinizin de benimsediği bir slogan.

"Almanya birleşik anavatan" DAC'nin yıllarca çalınan, ama sözlerinin yasak edildiği milli marşından bir satır. Elbette tek bir Alman ulusu vardır. Buyrukla yukardan yeni bir ulus yaratılamaz. İki ayrı devlet içinde yaşayan tek bir Alman ulusu vardır ve bu soruna bir çözüm getirmek çok önemlidir. Bu hem Avrupa için hem de tüm dünya için önemlidir. Çünkü Almanya devamlı bir güvenlik sorunu oluşturmuştur. Biz iki Almanya'nın birbirine yakınlaşmasından yanayız, bunun için sözleşmeli bir birlik üzerine kademeli bir plan teklif ettik. Biz konfederasyondan yanayız, iki Alman devleti de değişmek zorunda.

▶ Açıklamalarınızda DAC'da radikal sağ hareketin önemli bir tehlike oluşturduğunu vurguluyorsunuz. 45 yıldır "işçi-köylü iktidarı"nın hakim olduğu bir ülkede böylesi bir gelişmeyi nasıl açıklayabiliyorsunuz? Yine eski SED üyelerinden bazılarının sağ cumhuriyetçi partiye katılışını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Eski SED üyelerinden bazılarının Cumhuriyetçilere gidebileceğini düşünemiyorum. Bu konuda bilgim yok. Ama sizin değindiğiniz temel sorun, eski parti yönetiminin neofaşizm sorununu, sanki böyle bir şey yokmuş gibi insanların bilincinden silmeye çalışmasından kaynaklanıyor. Faşizm tehlikesi sadece Federal Almanya'ya indirgendi. Alman tarihinde ne zaman sosyal-ekonomik sorunlar alevlendiyse, insanların çoğu bu sorunların basit yoldan çözümlenmesine yönelmişlerdir. Basit çözümler getiren ise hep sağ olmuştur; güçlü bir Başbuğ, diktatör, merkeziyetçi metodlar vs. ■

Demokratik Alman Cumhuriyeti'nde seçim:

Asıl mağlup eski rejim

Demokratik Alman Cumhuriyeti'nde epeydir merakla ve ilgiyle beklenilen genel seçimin sonucu Doğu Avrupa'daki yeni süreçlere Batı kapitalizminin ne ölçüde müdahil olduğunun göstergesi değilse başka hiçbir şey değildi. Seçimler bir başka ülkenin, Federal Almanya'nın politik partileri, politikacıları, onların ardında büyük iş çevrelerinin doğrudan saldırısı altında cereyan etti; adeta büyük bir şirketin zora düşmüş bir başka büyük şirketi kolpaya getirerek devralması operasyonuna dönüştürüldü. Esas sonuç daha baştan belliydi denilebilir. İki Almanya'nın birleşmesine giden yol açıldıktan sonra, o yönde hızlı gidicilerle ağır yol alıcılar arasında ayrılıkların, çelişkilerin değişik tepkilerinin tali planda kalacağı belliydi. Hızlı gidiciler kazandılar. Belirleyici faktör, yıllar önce dış güçler tarafından ikiye ayrılmış bir halkın birlik özleminin yanısıra, DAC halkının kırk yıldanberi giderilememiş olan tüketim açlığı oldu. Bu bağlamda Batı Alman markı ile DAC markı arasındaki parite üzerinde sürdürülen pazarlıkların büyük ve yaygın yankı bulması boşuna değildi. Bu olgunun Batı Alman politikacılar ve kapitalist çevrelerce ne denli pervasızca ve hayasızca istismar edildiğini hemen tüm Batılı yorumcular dahi açıkça belirtmekten kendilerini alamadılar.

18 Mart seçiminin en ilginç mağlupları, bundan dört ay kadar önce eski rejime karşı hareketi başlatanlar oldu. Birleşmenin süreci ve zamanı konusundaki haklı tereddütleri, özgürlükçü ve katılımcı bir sosyalizm hedefini vurgulayan tercihleriyle ilginç bir platform sunmuş olmalarına rağmen seçmen düzleminde bir hayli marjinal bir kesimi temsil ettikleri sonuçta ortaya çıktı. Entelektüel özellikleri ağır basan ve esas tercihleri sosyalizmden yana olan bu kesimlerin ilerde, birleşik Almanya'nın politik hayatında, sosyalist/anti-kapitalist değerleri canlı tutma yönünde ağırlıklı bir işlevleri olabilir. Eskiden iktidarda olan partiye (SED) -şimdi PSD- büyük çoğunluğu işçi sınıfının yoğunlukta olduğu büyük merkezlerde verilen yüzde 18 (2 milyon nüfuslu Doğu Berlin'de yüzde 25) dolayında oy oranı da o işlevin gerçeklik kazanmasında, kendini yenileyen bir sosyalizmin kalıcı değerlerinin birleşik Almanya işçi sınıfına, aydınlarına, genel olarak ücretli çalışanlarına taşınması perspektifine herhalde ek boyutlar katacaktır.

Seçimin önde gelen mağlupları arasında sosyal demokratlar da yer alıyor. Seçim arifesinde hani nerdeyse başbakanlığı garantilemiş sayılan ünlü İbrahim'in, Muhafazakar İttifak'ın ardından yüzde 22'lerde nal toplaması herkesi "şaşırttı". Şaşırttı, çünkü DAC'de ve bütün Doğu Avrupa'da -giderek Sovyetler Birliği'nde- olanları sosyal demokrasinin komünizm karşısında ideolojik zaferi ilan etmek, bir yandan açık burjuva yorumcular, öte yandan çeşitli renklerde sosyalizm kaçkınları arasında günün modası olmuştu. Oysa DAC seçim sonuçları, başka şeyler arasında, F. Almanya SPD'sine de beklenmedik bir darbe indirirken, sosyal demokrasinin birleşmenin hızı konusundaki "ihtiyat"lılığının yanı sıra, kapitalizmden yana açık tercihiyle topluma sunduğu seçeneklerin -birleşik Almanya'da olanca ağırlıklarıyla ortaya çıkacağı bugünden ufukta beliren ekonomik ve sosyal sorunlar perspektifinde- kitlelerce nasıl değerlendirildiğini gösterdi.

Tabii, bu arada, yalnız seçimin değil, dört beş aydır süregelmekte olan gelişmelerin de asıl mağlubu, eski DAC rejimidir. Kırk yılda ülke halkına sağladığı (maddi/moral) sosyalizm nimetleri ne olursa olsun, o halkın büyük çoğunluğu ile DAC olgusunu ve o olguya dayalı rejimi reddetmiştir. Olay, tarihsel bağlamda uluslararası realiteler, olgular, ilişkiler kapsamında tüm boyutlarıyla ele alındığında, bu reddin nedenlerini öyle bir kalemde şu ya da bu olumsuzluğa bağlayıp sosyalizmin geçmişi ve geleceği hakkında kestirmece hükümlere varılmasına imkan tanımayacak kadar ciddi ve çok yönlüdür. Buna rağmen, Federal Almanya ve genel olarak Batı kapitalizminin saldırıları karşısında sağlıklı ve kalıcı bir direnişin maddi, toplumsal, politik ve ideolojik temellerinin geçen kırk yılda yeterince döşenip tahkim edilememiş olduğu gerçeği de işte ortada duruyor. ■

Halkın büyük çoğunluğu barıştan yana; silahlanmaya, orduya karşı. Gerek Doğu'da gerekse Batı'da silahsızlanmadan yana geniş bir hareket var

 Gürhan Uçkan

İsveç ekonomik ve toplumsal bunalım içinde

''ÜÇÜNCÜ YOL'' ÇIKMAZDA!

Sosyal demokratların düpedüz sağa kayan politikası neden olarak görülmezken, özel sermayenin yıllardır ''Eldorado'' yaşamış olması unutulurken, İsveç'teki durum, sosyalizmin çöküşü olarak gösteriliyor.

Doğu Avrupalı yeni önderlerin bilgilenmek amacıyla peşpeşe gelip durdukları; Türkiye dahil birçok yeterince gelişmemiş ülke için sosyal demokrasinin cenneti olarak gösterilen İsveç, bunalım içinde. İstifa eden hükümet, aynı başbakanın önderliğinde, birkaç bakan farkıyla yeniden başa geçti. 'İsveç Modeli' çatladı mı? Çatlak temelde mi, çatıda mı? Bu soruya, çeşitli değişik çevrelerden gelen sesleri de katarak, yanıt vermeye çalışacağız.

Geçtiğimiz yıl 100. yıldönümünü kutlayan İsveç sosyal demokrasisi bugün bunalım içinde. Son 57 yılın 51'inde ülkeyi yönetmiş olan sosyal demokrat hükümetlerden hiçbirinin önermediği, bir çeşit ''demokratik örfi idare'' anlamında olan ''kemerleri sıkma paketinin'', komünistlerden tutun, sağ partilere dek parlamentodaki tüm partilerce geri çevrilmesinden sonra istifa eden hükümetin yerini, yine aynı başbakanın, Ingvar Carlsson'un yönetimindeki yeni bir sosyal demokrat hükümet aldı. Daha önce bu görev kendisine verilen ana muhalefet partisi önderi Carl Bildt, kuracağı hükümetin yeterince oy alamayacağına inandığını söyleyerek, görevden çekildi.

Dış dünyada bu gelişmelerin yankısı çok renkli oldu. **Financial Times**'ın Stockholm muhabiri, ''İngiltere için istediğin bu mu Neil Kinnock?'' başlığı ile birtakım eski intikamlar peşindeydi. **Geoffrey Levy**'e göre, ''İsveç'te dadı devlet çökerken sosyalizmin çekici bir imajı da yok oluyordu.''

İsveç'te artık un fabrikaları doymak için sulu yemeğe ekmek banılması gerektiğini duyuruyorlar; köşedeki lokantada öğle yemeği yemeyi adet edinmişken son birkaç yıldır ''sefertasına'' muhtaç hale düşen çalışır halk, neyin ters gittiğini düşünüyor.

The Wall Street Journal, ülkedeki gelişmelerin daha da beterini bekliyor olmalı ki, ''İsveç: Sosyalist tuzağın çenesi hâlâ açık'' başlığını attı. **The Guardian**, ''Bir İsveç modelinin üzücü ölümü'' başlığı ile konuya girdi. Danimarka'nın **Aftenposten**'i ''Carlsson kendi mezarını kendi kazdı'' başlıklı yazısıyla hükümet bunalımının, sosyal demokrasinin bunalımı demek olduğunu ileri sürerken, aynı ülkenin bir başka gazetesi, **Det Fri Aktuelt** ''İsveç Modeli''ni, ''Muz Cumhuriyeti''-ne benzetiyordu.

The Times, ''İsveç Modeline ağıt mı?'' başlığı ile yetinirken, **Der Spiegel** ücret artışlarının durdurulmasına ve grev hakkının yasaklanmak istenmesine değinerek, ''Bu isveç Modeli'nin sonu mu?'' diye soruyordu. Danimarka'nın en ciddi sabah gazetesi **Politikan**, İsveç'i ''Bir depremin beklediği''ni başlık yaparken; sosyal demokratları bile azılı sosyalist görmekte ısrar eden **Wall Street Journal**, ''Refah cenneti yitirildi'' başlığı ile konuya yeniden eğiliyordu. **International Herald Tribune**, ''İsveç'in refah sistemi çatlayabileceğini gösterdi'' başlığı ile durumun ciddi bir analizini yaparken, **The Economist**, ''Mavi gözlü düşkırıklığı'' başlığını uygun görüyordu.

İsveç'te ne olmuştu?

Ekonomik Çıkmaz

Hükümet bunalımına dek ülkenin maliye bakanlığını yapan Kjell- Olof Felt, 9 Şubat'ta ''Ülkeyi, düşmekte olduğu ekonomik uçurumdan kurtarmanın tek yolu olarak'' bir önlem paketi önerdi. Bu paket, demokrasilerin kaçınılmaz haklarından olan grev hakkının 1991 dahil işçilerden alınmasını; ücret artışlarının dondurulmasını; kira ve belediye vergilerinin sabit kalmasını içeriyordu. İsveç Sendikalar Konfederasyonu (Bizdeki Türk-İş'in karşılığı) LO'nun şefi Stig Malm'ın da desteklediği bu paket, büyük tepki gördü. Birtakım başka ülkelerin tersine, depolitizasyona henüz boyun eğmemiş olan halk, derhal başkaldırdı. Grev hakkının ortadan kaldırılmasını destekleyen sendika lideri Stig Malm'ın ne mene işçi lideri olduğundan tutun, İşçi hareketi tarihinin mirasçıları sosyal demokratların, ne mene sosyal demokrat olduklarına dek birçok şeyi sorgulamaya başladı. Şu sıralar, adındaki komünist sözcüğünü çıkarıp çıkarmayacağını tartışmakta olan parlamento içindeki komünist parti VPK bile, yıllardır geleneksel olarak oylamalarda yandaş çıktığı sosyal demokratlara arka çıkmayı reddedince, 15 Şubat günü hükümet görevinden ayrıldı. Hemen ardından, Maliye Bakanı Felt, istifa etti ve politikayı bıraktı. İşin ilginç yanı, hemen her çevrece kınanan önlem paketine, yalnızca büyük sermayenin sahip çıkmış olmasıydı! Kişisel prestijini riske ederek devreye giren Volvo'nun şefi Gyllenhammar -ki bu ülkenin bir avuç Sabancı'sından biridir- ''İsveç'in bunalıma düşmesine izin vermeyin, hükümeti düşürmeyin'' diye, başta tutucu ana muhalefet partisi olmak üzere, tüm partilere çağrıda bulundu.

Gerçekte, son sosyal demokrat iktidar sırasında büyük sermaye altın devrini yaşamıştı. Hisse senetlerinden yapılan tatlı kârlar, vurgunlar, ülke tarihinde görülmemiş boyutlara ulaşmıştı. Bu bakımdan, Gyllenhammar'ın angaje olmasının nedenini anlamak güç değil.

Öte yandan, Batı'nın ünlü sağ çevrelerinde, işin bu yanına hiç değinilmemesi çok ilginç. Sosyal demokratların düpedüz sağa kayan politikası neden olarak görülmezken; özel sermayenin yıllardır ''Eldorado'' yaşamış olması unutulurken, İsveç'teki durum, sosyalizmin çöküşü olarak gösteriliyor bu çevrelerce. Öyle sanıyoruz gerçek neden, ''Sen hem kapitalist olacaksın, hem de bizdeki gibi emekçileri adam gibi sömürmeyeceksin ha! Al işte, sonun bu!'' anlayışında yatıyor.

Ekonomik çıkmazın temel nedenlerinin başında, oranı yok denecek denli az olan işsizlik ile kalkınma oranındaki azalış var. **Financial Times**'dan Robert Taylor soruyor: ''Hem düşük enflasyon oranı, hem de herkese iş anlayışını; serbest pazar ile herkesi içine alan bir refah devleti anlayışını bir arada tutan bir sistemde geçerli kılmanın olanağı var mı?''

Evet, İsveç'te öncelik tam istihdama, yani herkesi iş sahibi etmeye tanınmıştır. Hollanda'nın **Handelsblad** gazetesi, 4 Şubat tarihli başmakalesinde, ''Bir İsveç Dersi''ni, en çok bu konu üzerinde anlatıyor:

''Bu ülkede büyük bir gizli işsizlik var. Çalışır nüfusu 4 milyonken, yarım milyon kişi ya erken emekli, ya da sağlık nedeniyle çalışamaz halde. İsveç'te vergi baskısı, 1991'de düşünülen azaltmaya karşın öylesine yüksek bir düzeyde ki, dünyada birinci sırada. Toplumsal haklar öylesine yüksek ki birçok çalışabilir kişi, soğuk bir iş piyasası yerine, hakkını kullanarak evinde kalıyor. Bunun sonucu da, işgücü kıtlığı, sendikaların aşırı güçlenmesi ve İsveç dışticaretinin rekabet gücünü yitirmesi oluyor. Bu durumda, sosyal demokrasinin refah devletinin çatlamalar göstereceği, epeydir belliydi. (...) Alınacak ders, toplumsal güvencelere dayanarak yüzbinlerce kişinin iş piyasasından, sonunda bedelini ödemek zorunda kalmadan alıkonamayacağıdır.''

Ayrıca, İsveç'te bir işçinin yılda ortalama 29 işgünü hastalık (ya da hasta çocuk bakımı) nedeniyle evinde kaldığını düşünürsek - Batı ülkeleri arasında birinci sırada- buna, en az 25 günü, en çok 34 günü bulan tatil hakkını eklersek, işgücü sıkıntısının nedenlerini daha da iyi anlamış oluruz.

Ekonomistler, İsveç'in kamu sektörünün

şişkinliğine dikkati çekiyorlar. Toplam işgücünün %40'ı kamu sektöründe çalışırken, bu oran, AT ortalamasında %20-25, Japonya'da %10-15.

GSMH'lin %60'ı kamu hizmetlerine gidiyor ve seçmenlerin %55'i ya bu sektörde çalışıyor, ya da emekli. Yıllık ekonomik büyüme yalnızca % 1.9 iken, GSMH'nin % 56'sı vergi gelirinden aktarılıyor. Ekonomik büyüme oranı, OECD ülkeleri içinde sondan ikinci sırada. Bu yıl %1, gelecek yıl %1,5 olarak hesaplanıyor. İsveç'in kaydettiği en düşük oran olma özelliğini taşıyor.

Enflasyon oranı bakımından da İsveç'te büyük gerileme var. Batı ortalamasının yaklaşık iki katını, %8-9 ile buluyor. Ücret artışları, 1989'da %10 civarındaydı. 1990'da %8.5, 1991'de %7 olması bekleniyor -son grevlere bakılırsa, biraz iyimser bir oran- . Bu artışlar, Batı ortalamasının iki katı ama, bir zamanlar OECD ülkeleri içinde en iyi reel ücret alan işçilerin ülkesi İsveç, şimdi aynı sıralamada 14. durumda.

Hiç kuşkusuz, bu gelişmeler İsveç'in dış ticaretini olumsuz etkiliyor. İşçilerine, yalnızca ücret olarak değil, birçok ülkede olmayan genişlikte toplumsal haklar, bakım da tanıyan İsveç'in işçi giderleri bu yıl ortalama %6.8'ken bu yüzde OECD ortalamasında yalnızca %2.4. Malım, diğer ülkelerdeki gibi ucuz üretemeyen İsveç'in dış ticareti, rekabette geri kalmasından ötürü, 1989'un 20 milyar kronluk artışının en az dörtte birini bu yıl yitireceğe benziyor.

Yatırımlardaki durgunluk, geçen yıl %7 iken bu yıl %0,5'e inerek kendini gösteriyor.

1982'de düşük petrol fiyatları ile kronun (1 kron = 400 Tl) % 16'lık devalüasyonunun yarattığı yüksek konjoktürün olumlu etkisi, sekiz yıl içinde böylelikle bitmiş oldu. Dış ödemeler dengesinde beliren açık, 1988'de 14 milyar kronken, 1989'da 30 milyar kron oldu. Bu sayı, bu yıl için 40 milyar, gelecek yıl için de 55 milyar olarak gözüküyor.

İsveç'in, Nobel Ekonomi Ödülü Komitesi'ndeki ünlü ekonomisti Absar Lindbeck, sosyal demokratların çıkmazını şöyle özetliyor: "Geleneksel sosyalizm ile İsveç usulü refah toplumu arasındaki fark; ikincisinde özel şirketlerin ve onların mallarının dağıtımının değil, ailenin gelirinin ve üretiminin devletleştirilmesidir." **(Dagens Nyheter**, 26/2-90)

"Komando ekonomisi"

Bu başlığı, İsveç'in en büyük sabah gazetesi **Dagens Nyheter**'in 9 Şubattaki başmakalesinden aldık. Genel eğilimi bağımsız liberal olarak bilinen gazete, Carlsson hükümetinin istifası ile sonuçlanan önlemler paketini şöyle değerlendiriyor:

"Aşırı ısınmış bir iş piyasası için çözüm olarak önerilen ücret dondurma ve grev yasaklama yöntemleri, zaten başı dertte olan İsveç ekonomisi için hiçbir hükümetin daha önce yapmadığı bir yanlış kararın örneğidir. Bu şekilde ancak, kendi inandığı bir ekonomi politikası olmayan bir hükümet davranır. Carlsson ve Felt; ekonomik analizlerin, ilkelerin ve politik programın artık geçerli olmadığı bir noktaya gelmiş durumda. Politikaları paramparça olunca, komutayı ele alarak ülkeyi yönetmeye çalışıyorlar ve ekonominin aktörlerini cezalandırmakla tehdit ediyorlar. (...) Sosyal demokrasi, tüm görüşlerini ve kendisine gösterilen güveni tüketmiş durumda. İleri sürdüğü önlemler, bir başka iktidar sırasında partinin ve sendikal hareketin kesinlikle karşı çıkacağı şeyler."

Kişiliği ve görüşleri ile her yazdığı şeyin tartışma açması ile tanınan yazar Hary Schein, aynı gazetenin 20 Şubat tarihli sayısında ülkesini "Delilerin Cenneti" olarak tanımlıyor:

"İsveçliler, ayağını yorganına dek uzatmadan yaşayan tek halk değil; yani ürettiğinden çok tüketen halk olarak. Ne ki biz, çoğundan daha akıllıyız; hiç değilse hastalık nedenini sezebiliyoruz. Tüm budalalıklarımızı, bile bile yapıyoruz.

"Herkes biliyor ki, ya daha az tüketeceğiz, ya da daha çok üreteceğiz. İkinci seçenek, en azından yakın gelecekte gerçekleştirilmesi güç bir seçenek. Endüstrimizin kapasitesi tavana dek dolu. İstihdam son haddinde, son haddinden de fazla. Çok -dememizi kim önleyebilir- çalışkanız ama, nedense, dünyadaki hiçbir halkta görülmeyen bir şekilde, hastalık yapıyoruz. (...) İş piyasasındaki özgürlüğü istismar etme hakkı için grev yapıyoruz. Grevler yüzünden yitirilen iş saatleri son birkaç yılda on kat arttı. Grevler için ne denilirse denilsin, üretimi arttırdıkları söylenemez. Ürettiğimizden fazlasını tükettiğimiz için de, kasada olandan fazla ücret almamız gerekiyor."

Harry Schein, bu satırların yazarının keyifle okuduğu şu sözle yazısını bitiriyor:

"Eğer delilerin cennetinde yaşıyorsak, deli olan biziz!"

"Üçüncü Yol"un kısır döngüsü

İsveç'te bugün uygulanmak istenen politikayı "Thatchercılık" olarak tanımlayanlar çok. **Toronto Star** gazetesi, bunlardan biri; "Bu eşitlik cennetine, Thatcherci değerler girmiş durumda. Borsa, çılgınlık denecek panik içinde. Arsa fiyatları da öyle. Kolektivizmi yerine serbest piyasanın bireyciliğini yeğleyen her toplumda kaybeden taraf olacağı kesin olan işçi sınıfı, kaybetmeyi reddediyor."

Genel kanı, İsveç'in, Margret Thatcher'ın iktidara gelmesiyle sonuçlanan 1979'un "Hoşnutsuzluk Kışı"ndaki İngiliz grevleri zamanını andırdığı yönünde: International Herald Tribune, 9 Şubat sayısında, iki ayrı İngiliz ekonomistinin buna karşı çıktığını yazıyor. David Currie, alınmak istenen önlemlerin "Hiçbir Thatcher hükümetinin göze alamayacağı derecede" olduğunu savunuyor. Raymond Barrel ise, "Geçici bir süre için de olsa, grev yasağı, kişi özgürlüklerine asla uymayan bir yöntemdir." diyor.

Sosyal demokratlar üzeri çeşitli yemeklerle donatılmış bir sofra yarattıklarını söylüyorlardı: Şimdi halk içi boşalmış tabakları kemiriyorsa, ters giden bir şeyler var demektir. Bakıyorsunuz çevrenize: Titreyen elleriyle, plastik tabaktaki incecik et parçasının fiyatını okumaya çalışan ve hemen ardından et parçasını bıraktığı gibi içeriğinin %60'ından çoğunun etten başka şeylerle dolu kalın sosise giden bakkaldaki emekli kadın; halkın etin yüzünü unutmasıyla ansızın popüler olan İtalyan makarnalarını reklamların başköşesine koyan işadamları; doymak için sulu yemeğe ekmek banılması gerektiğini, kıta Avrupası'nda öyle yapıldığını belirterek duyuran un fabrikası; Noelden Noele alışverişi rekorları kırdıkça iflas eden ve bunda her yıl sayı olarak rekor kıran kredi kartı kurbanı yüzbinlerce İsveçli; her öğlen işyerinden çıkıp köşedeki lokantada öğle yemeği yemeği adet edinmişken son birkaç yıldır düpedüz "sefertasına" muhtaç hale düşen çalışır halk; neyin ters gittiğini düşünüp duruyor. Ülke Batı kültürüne kapılarını sonuna dek açmışken, "mış gibi" nasıl yaşanacağını Amerikan TV-dizilerinde göre göre tam tersi bir yaşama itilen ve bunu bir türlü kabul edemeyen halk, ne yapacağını bilemez halde. Birbiriyle asla anlaşamayan orta ve sağ kanat partilerinin kuracağı bir koalisyona da güvenmedikleri için, 1988'de oyların % 44'ünü alan ve son kamuoyu yoklamalarına göre bu oranın rekor düzeye, % 31.5'a (Şubat,'90) düşmüş olduğunu bildikleri sosyal demokratları eninde sonunda kaçınılmaz seçenek olarak görüyorlar. Kamuoyu yoklamaları, parlamentoya girebilmek için gereken %4 oyu her seçimde alacak/almayacak diye insanı meraklandıran komünist partiye gösterilen ilginin % 7-8 gibi rekor düzeye ulaştığını gösteriyor. Komünizmin 'k' sinden kaçınılan bu zamanlarda bu ilgi, komünist partinin giderek sosyal demokratlaşmasından ve sosyal demokratların da giderek -en çok en çok- "ortanın solu" bir parti haline gelmesinden kaynaklanıyor.

İsveç, bir seçim yapma durumunda. Ya kapitalizmi seçecek -ki zaten öyle ama, hafif sol geçmeyi de seviyor- ya da sosyalizmi. Amerikan basınına göre, zaten sosyalistler. (Palme'yi, Vietnam'ı unutmadıkları belli.) Üçüncü yol, ya ilk yolun -kapitalizmin- ya da ikinci yolun -sosyalizmin- sulandırılmış biçimidir. Bunu anlamadıkça, sade suya tirit atılır ve olmayacak sonuçlara varılır.

Sosyal demokratların partisinin toplantılarında, yürüyüşlerinde kızıl bayrak dalgalandırılır. Üzerinde hiçbir yazı olmayan, tümüyle kırmızı bir bayrak. Sosyalist partilerin, komünistlerin yürüyüşlerinde, üzeri yazısız kırmızı bayrak yoktur. Bunun nedeni, sosyal demokratların yıllar önce kızıl bayrak'ın patentini almış olmalarıdır! Yani, solculukları, patentle saptanmıştır.

Bu yazıyı bitirdiğim sırada, buldukları çözüm de, benzer bir düşüncenin eseri. Otobüslerin reklam yerleri, son kamuoyu yoklamalarından telaşa kapılan sosyal demokratların resmen reklamlarıyla dolu! Partinin simgesi olan gülün üzerindeki boşlukta, şu tür metinler var:

- İşsizlikten sakınmak, her zaman 'gül üstünde dans' değildir.
- Enflasyondan nefret etmek, her zaman 'gül üstünde'.........
- Refahı korumak için.......

Evet, patentle kızıllaşanlar, reklamla çözüm arıyorlar. İsveç halkının gerçek sorunu burada yatıyor. ■

Hüseyin Hasançebi

LİTVANYA'NIN İLAN ETTİĞİ

Bundan sonra sosyalizm "ilhaklara" zorlandığı bir dünya ile karşı karşıya gelmeyecek; bundan sonra gönüllü de olsa "iltihaklara" kapıyı kapatmak gerekli ve geçiş çağı boyunca zorunlu olacak.

Glasnost-Perestroyka ile birlikte bağımsızlık eğilimini ortaya ilk koyan sosyalist cumhuriyet Litvanya, parlamentonun aldığı bir kararla SSCB'den ayrıldığını ilan etti.

Bağımsızlık kararı bu halkın çıkarları ve geleceği bakımından doğru mudur, yanlış mıdır; bu yarının sorusu ve sorunu olacaktır; ama alınan kararın, Litvanya halkının kahir çoğunluğunun kararı olduğu ve salt böyle olmakla bile **haklı** bir karar olduğu tartışılamaz. Karar ayrıca, anayasal bir **hakkın** kullanılması olduğu için **haklıdır**; kullanılamayan hak zaten hak değildir.

Bağımsızlık kararı, birliğin mevcut hukuku içinde bir süreçten geçtikten sonra kesinleşecektir; veya kesinleşmeyip geri dönecektir; bu hiç önemli değildir. **Bizler** için önem taşıyan nokta, Litvanya'nın bu kararıyla isbat ve ilân ettiği **şey** nedir; bunun özünü anlamaya çalışmaktır. Herhalde bundan, sosyalizm için mücadeleyi bugün birlikte vermeye çalışan farklı milliyetlerden Marksistlere düşecek dersler de vardır.

Yetmiş yıl süren bir sosyalizm deneyinden sonra, bu deneyi yaşamış ve o deney sayesinde uygarlaşmış ulusal toplulukların, sosyalizmle değil de, sosyalist bir federasyonla problemli hale gelmeleri düşündürücü olmalıdır. Gerçi yaşadıkları sosyalizmin de problemleri yok değil, bu problemlere karşı tepkisini, bulduğu ilk biçime sarılarak dile getiren güçler de var. Ancak önemli olan sonuçtur ve sonuç da Litvanya'nın bağımsız olmak isteğidir.

▼**Litvanya halkı.** Eğer sosyalizm onlar için bir zenginlikse bir yere gidecekleri yoktur. Bağımsızlığın da sosyalizme aykırı yanı yoktur.

Litvanya sosyalizme "ilhak" edilmiş bir ülkedir. Sosyalizme geçişte kendi dinamiklerinden çok "ithal" edilmiş dinamiklerin rol oynaması anlamında Doğu Avrupa ülkeleri de sosyalizme "ilhak" edilmişlerdir. Örneğin, Doğu Avrupa'da sosyalizme geçişe öncülük eden siyasi blokların çok daha güçlüleri Fransa'da, İtalya'da; kısmen de Yunanistan'da vardır. Ama bu ülkelerde sosyalizme geçişin önü "dışardan" tıkanabilmiştir; tıpkı "dışarıdan" açılabildiği gibi. Ondan da önce, Ekim Devrimi'nin Rusya'da ortaya çıkarkenki mantığı ile Çarlık coğrafyasına yayılırkenki mantığı da farklıdır ve çarlığın, Rus devrimini izlemeyen pek çok sömürgesi bu ikinci mantık içinde sosyalizme "ilhak" edilmişlerdir. Bu da, sosyalizmin, doğru-yanlış, haklı-haksız tartışması dışında, biçim olarak "ilhaklar" tarzında yayıldığını gösterir.

Bir yanı bu ise, öbür yanı da, Avrupai proleter değerlerden beslenen ve tarihin burjuva rolünü de yüklenip uygarlığı fethe çıkan saf bir işçi sınıfı devriminin, beklenmedik biçimde Avrupa yerine, kaynayan uluslar kıtası Asya'yı tutuşturmasıdır. Bu tarihsel anomali fabrika devrimini kırlarda hayat aramaya götürmüştür. Marksist teorinin ayağına "ulus dikeni" bozkırda batmıştır; yetmiş yıl sonra bugün iltihaplanmaktadır.

Lenin ve giderek Stalin...Bunlar Rus şovenleri değildirler; sadece **sosyalizmin şovenleridirler**. Ulusal süreçlerin sosyalizme bağlanarak gelişmesine onların görüşleri yön vermiştir. Farklı olarak Stalin'de sosyalizmin, kendisiyle yürümeyen ulusal süreçlere baskı uygulamasının hak olduğu anlayışı gelişmiştir. Bu görüşler, o günün dünyasında Rusya'nın doğruları olabilirler, ama onlardan bütün zamanlar için geçerli ilkeler çıkarmaya kalkışmak, Marksistlerin yanlışıdır. Teorik dogmalarımızdan biri haline gelen bu "ilkenin" özeti şudur:

"Uluslar kendi geleceklerini, kendileri belirlesin..." Ama biz Marksistler bundan optimum bir sonuç, bu kaderi ulusun proletaryasının belirlemesini bekleriz. "Savunduğumuz, herkesten çok savunduğumuz, ulusların ayrılma hakkı"dır. Ama bu hakkın kullanımı sosyalizmin yararına, bütünün o günkü menfaatlarına, tarihsel ilerici doğrultuya aykırı olmamalıdır.

Bu yaklaşımda **olumlu** gözüken bir empozasyon mevcuttur. Savunulan bir hakkın kullanılmasına konulan kayıtlar vardır. Her şey gerçi karşılıklı rızaya bağlanmaktadır; ama bu rızanın vermesi istenilen sonuç önceden belirlenmektedir.

Elde edilmek istenen sonuç bir "ilke" olarak belirlendiğinde, bu sonuca varmak için yürünecek yol da büyük oranda belirlenmiş olmaktadır. Marksistler bunu, **birlikte** mücadele, **birlikte** örgütlenme, **birlikte** bir iktidar ve sosyalizmin **birlikte** kuruluşu olarak formüle edegelmişlerdir. Bu **birlikteliğin** götürdüğü siyasi devlet biçimi de, çoğu zaman ve demokrasinin kratına bağlı olarak, üniter burjuva devlet biçimlerinden daha sıkı federe devletler olmuştur.

Varılan bu sonucu, sadece bugünün problemlerine bakarak değil Marx'ın varsayımlarına dayanarak da olumsuzlamak mümkündür. Marx, bütün devrimlerin yasası olarak, devrim yapan bir sınıfın kendi çıkarını toplumun çıkarı olarak sunmak **zorunda** olduğunu söyler. Proletarya evrenseldir, çıkarı da; o halde her yerde aynı çıkarı sunabilir mi? Kanımca hayır. Toplum **ulus** olarak veri ise, uluslar tekil niteliklerin toplamıysa ve proletarya da kendi çıkarını toplumun çıkarı olarak sunmak **zorundaysa**, bu sunuşun ulustan ulusa farkedeceği besbellidir. Belki de Manifesto'da Marx ve Engels, işçi sınıfını, sözcüğün gerçek anlamında milli sınıf olarak, sırf bu aynı vurgu ihtiyacıyla nitelerdi.

Dahası, ulus-sosyalizm ilişkilerini geçiş çağı bağlamında problemsiz düşünmeye de olanak yoktur. Sorun belki de Marksistler için, bütün bu dönem boyunca, toplumsal-tarihsel evrimin sosyalist sosyal dinamikleriyle ulusal dinamiklerinin sentezini aramak olacaktır. Öyleyse tam da İsa'ya yaraşır bir tarihsel hesapla; "**ulusun hakkı ulusa!**" denilecektr.

Ulus-sosyalizm ilişkisinin Marksist yaşamdaki önemli bir boyutu da örgütlenmeye ilişkin olanıdır. Proletaryanın birliğinden hareket edilerek birlikte örgütlenme öne çıkarılır. Bu da ister istemez, verili burjuva (kapitalist) idari ve siyasi birliğin esas alınması sonucunu yaratır. Marksist yaşamın tümüne şamil kılındığında bu yaklaşım Komintern geleneğine ulaşır. Artık Çin komünistlerine düşen Komintang'la işbirliği yapmaktır, Türk komünistlerine düşen de Kemalizmi desteklemek!

Bu dönemin anlayışları, yapıları, alışkanlıkları artık "zaman dışı"dırlar. İçinde olacağımız **yeni zamanı** biz kendimiz oluşturabiliriz, veya oluşturamayız; bizim hikayemiz de bu olacak.

Yeni sosyalizm tasarımları yeni bir dünya tasarımıyla birlikte oluşacaktır ve herkes kendi ülkesinde bunu kendi renkleriyle yaratmaya çalışacaktır. Ancak mahalli renk ve güzelliklerin üzerinden yürünerek, model taklitlerinden kaçınarak sonuna kadar yaratıcı olunarak eşitlik, demokrasi, özerklik temeline dayanan dinamik toplumsal gelişme modellerine varılacaktır. Sosyalizme dair toplumsal dinamikleri ulusal dinamiklerle bütünleştirecek yol ve böyle bir yolu bulunan Marksistlerin

hareket noktası da, ister istemez bu yeni değerler sistemi olacaktır. Bu değerler sistemi "ithal" edilebilir nitelikte olmayacak herhangi bir yerde bulunamayacak; bizlerden üretilmeyi ve gerçekleştirilmeyi bekleyecektir.

Varsayalım, biri daha gelişkin iki ulusun Marksistleri biraraya geldi ve biz de bunlardan gelişkin ulusun Marksistleriyiz. Düşünüyoruz. İşçi sınıfımız **aynıdır** diye ayrı örgütlenemez miyiz? Örgüt **araçtır** dedikse de, öyle testere veya cımbız gibi bir araç değildir herhalde; insanlarla kaimdir ve o insanlarda da birer **ulus** mensubiyeti vardır. Benzeşmemize gerek kalmaksızın yaşayacağımız sosyalizme, mensubiyetimizden taşıyacağımız şeyleri ayrı ayrı taşıyacağız. Bunlar yaşamsal derinliği olan ögelerdir, yaşama ilişkin farklılıklardır. Ayrıca asla aynı olmayan bir tarihsel zamanlamamız olacak, bu bize bağlı değil, çünkü ayrı birikimlerimiz ve dinamiklerimiz olacak. Bizde çürüyüp kokuşmuş olan toplumsal bir şey, onlarda hâlâ canlı olabilecek. Bizim çelişki dahi saymadığımız bir durum onlar için belirleyici bir önem kazanabilecek. Evet, işçilerimiz gene **aynı** sınıf olacaklar ama çıkarlarını madem ki toplumsal çıkar gibi sunmak zorundalar, öyleyse mutlaka kapsam itibariyle farklı bir toplumsal çıkar oluşturacaklar.

Belirlenmiş kimliğimiz farklı olmaktan başka, Marksist kimliğimiz de farklı olabilecektir. Buna artık ancak, monolitik bir Marksizm anlayışındaysak itiraz edebileceğiz. Biz farklı, onlar farklı dinamikler üzerinden yürüyerek gideceğimiz için, **birlikteyken** biri öbürünü iten olgularımızdan her biri, kendi süreci içinde bütünün mantığını güçlendirebilecektir. Tek bir model, iki farklı toplumsal gelişme mantığından bazan belki ikisine, ama her zaman bunlardan birine empozasyon olacaktır. Farklı kanallardan geliştikçe birlikte vereceği toplamdan daha yüksek bir toplam vermesi mümkün devinimlerin mantığını özgür bırakmak gerekli olacaktır. Kanımca bundan sonra sosyalizm "ilhaklara" zorlandığı bir dünya ile karşı karşıya gelmeyecek. Gene kanımca bundan sonra, gönüllü de olsa, "iltihaklara" kapıyı kapatmak gerekli ve bütün bir geçiş çağı boyunca zorunlu olacak. Bu kuşkusuz enternasyonalizmin kolay biçimlerini de ortadan kaldıracak. Kendine katarak değil, kendinden katarak dayanışma tarzı evrenselleşecek. Bu dayanışma stratejik nedenlerle de olsa bir ulusun başka ulusları sırtında taşıması olmaktan da çıkacak . Sosyalizm gene yayılacak, ama bu kez, eklenmeler tarzında değil, biri ötekinin zenginliği, vazgeçilemez zenginliği tarzında...

Sosyalizm Litvanya halkı için vazgeçilemez bir zenginlikse, Litvanya'nın bir yere gideceği yok. Bağımsızlığın da sosyalizme, tıpkı birliktelik gibi, aykırı bir yanı yok. Sosyalizme aykırı olan ilişkiler bütün dünyada ayıklanıyor veya ayıklanmak zorunda. Payımıza düşünmek düşer. ■

Nikaragua'da "demokrasinin zaferi"!

◀ ***Ortega.*** *Seçimleri kaybetti ama yine de başarılı oldu.*

Nikaragua seçimleri demokrasinin zaferiyle mi sonuçlanmış?

"Hadi canım sen de!" demek, ama deyip de geçmemek gerekiyor.

Son yıllarda, giderek aylarda dünyaya bakışlar değişmiş olabilir, lâkin dünya birçok yerde bildiğimiz eski dünya. Meselâ Güney Amerika ABD'nin arka avlusu olma işlevini hâlâ sürdürüyor. Daha fazla sürdürmeyeceğine dair hiçbir belirti ufukta görülmüyor. Orta Amerika'da ABD silâhları ve parasıyla beslenen kolluk kuvvetleri ve gayri resmî ölüm taburları 1980'den bu yana yetmiş bin cana kıydılar. Guatemala'da sayı yüz bine kadar çıkıyor. Nikaragua'da "iç savaş" adı verilen karşı devrimci kontra saldırılarının kurban sayısı otuz bin.

Şimdi bu Nikaragua'da "Demokrasi zafer kazandı" diye bütün kapitalist, emperyalist mihrakları hop oturup hop kalkıyorlar. Seçimde "kaybeden" Sandinista rejimi on yılı aşkın bir süredir ABD'nin tam bir amansızlıkla sürdürdüğü ekonomik abluka altında bir yandan halkını doyurmaya çalışırken, bir yandan da kontraların canice saldırılarına karşı durmaya uğraşıyor. Kontralar, eski Samoza zulmünün aktif uygulayıcıları, yıllardanberi ABD'nin gizli/açık desteğinden yararlandılar. Son yapılan seçimlerden birkaç ay önce de sansasyonel cinayetlerin dozunu kasıtla arttırdılar. 1989 Noelinden bir gün sonra ele geçirdikleri bir grup Sandinistten üçünün gırtlaklarını kesiyorlar. Birinin de karnını deşip barsaklarını dışarı döküyorlar. Yeni yıl günü iki rahibe öldürülüyor.

Bunlar sıradan terörizm olayları mı, yoksa yaklaşan seçimlere doğru Nikaragua seçmenlerine gönderilen özel mesajlar mı?

ABD başkanı Bush, Kasım ayında, Nikaragua muhalefet cephesi lideri Bayan Chamorro ile görüşürken açıkça, Chamorro'nun seçimi kazanması halinde ABD ekonomik ambargosunun kaldırılacağını söyledi. Ambargo 1985'tenberi sürüyor. Bu arada İMF, Dünya Bankası ve Amerikalılararası Gelişme Bankası gibi finans çevreleri Sandinist rejime tüm kredi kaynaklarını kapattılar. Besbelli, Nikaragua'da "demokrasi"nin bir bedeli var!

Nikaragua'da seçimler ekonomik sıkıntı ve "iç savaş" koşulları altında yapıldı. ABD eski başkanı Jimmy Carter Nikaragua'ya karşı ABD saldırısını ilk başlatan adamdı. Aynı Carter son seçimde ülkeyi dört dolanan gözlem komisyonlarının da en başındaydı.

"Nikaragua seçiminde zafer demokrasinin değil, şiddetindir" diyor İngiltere'nin mülayim solcu haftalık dergisi **New Statesman**'ın bir yazarı. Gerçekten de Nikaragua seçmeni "Ya Sadinistlerden oyunu esirgersin, ya da ekonomik ambargo ve Kontra cinayetleri baskısı altında ezilmeye devam edersin," tehdidi altında oy vermeye zorlanmıştır. Buna rağmen Sadinistlerin, dürüst ve serbest olduğuna herkesin tanık olduğu bir seçim sonunda yüzde 45 oy almış olmaları gerçek bir başarıdır. Halk desteğinin arkalarında olduğunu gösterir. Sandinistlerin kaybettiğini düşünenler, söyleyenler, biraz da kazananın kim olduğunu düşünseler iyi olur. ■

Prof. Dr.
A. Ülkü Azrak

ÜNİVERSİTE ÖZERKLİĞİ VE MÜTEVELLİLİK

Bilimsel araştırma ve öğretim yapılması özgürlüğünün bulunmadığı bir yer, özerk üniversite olmak şöyle dursun üniversite dahi değildir.

Türkiye'de üniversite reformu yapma gerekçesi ileri sürülerek çıkarılmış olan 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'nun temel yaklaşımı, geçmişi bilimin yüceliğine inancına dayalı bir Fatih Külliyesi'ne kadar uzanan Türk üniversitesinin gerçek niteliğinin ne kadar az bilindiğini yeterince ortaya koymuştur. Türk bilim tarihi adına hiç de övünç verici olmayan bu olgunun önemli bir nedenini "Devlet" ile "Üniversite" arasındaki ilişkinin, yurdumuzda bugüne kadar ciddi, kapsayıcı ve derine inen bir araştırma ve inceleme konusu yapılmamış olmasında aramak yanlış olmaz. Geçmişe bir göz atıldığında, ülkemizde siyasal yaşamda köklü değişiklikler yaratan dalgalanmaların, üniversite konusunun sık sık gündeme getirilmesine yolaçtığı görülür. Bu alandaki bilimsel çalışmaların yok denecek kadar azlığı ve eski deyimle "asgari müşterek"ler yaratacak ölçüde bir bilinçlenme düzeyine varılamamış olması yüzünden de, üniversite sorununa ilişkin tartışmalar, önerilen ve yasalaştırılan çözümler 1960'lı yıllardan bu yana siyasal ve kişisel çıkarların ipoteğinden sıyrılamamıştır. Son gelişmeler de açıkça göstermiştir ki, "Devlet" ile "Üniversite" arasındaki ilişkiler, özünde "**bilim özgürlüğü**" ve bu özgürlük temeline dayalı bir "**üniversite özerkliği**" sorununda düğümlenmektedir. Bu konuda ortaya çıkan en büyük tehlike de, üniversite özerkliği kavramının, ülkemizde "**hukuk devleti**", "**demokrasi**" ve "**özgürlük**" gibi kavramların uğradığı akıbete benzer bir biçimde keyfi yorumlara bağlı tutularak özünden arındırılması, başka bir söyleyişle, şöyle ya da böyle korunduğu iddia edilen göreceli bir kavram haline getirilmesidir. Yeni bir üniversite reformunun gündeme getirildiği şu günlerde bu tehlikenin ortadan kaldırılabilmesi için "üniversite özerkliği" kavramının açıklığa kavuşturulması zorunludur.

Amerikan reçeteleriyle kurulmuş bir ODTÜ örneğini bütün Türk üniversitelerine yaymaya kalkışmak sadece üniversite anlayışını değil, tüm hukuk anlayışını temelden değiştirmeye teşebbüs etmektir.

Üniversite özerkliğinin zorunlu ögeleri

Dünyanın her yerinde üniversiteler, ortaçağdan bu yana hükümdarın, siyasal iktidarın, merkez yönetiminin dışında birer hizmet kuruluşu olarak varlık kazanmış ve sürekli bir gelişim süreci içinde bilimsel araştırma ve öğretim etkinliğinin ve bu etkinliği gösteren kişilerin bağımsızlığı yönünde sürekli olarak evrime uğramışlardır. Gerçi otoriter rejimlerin egemen olduğu dönemlerde "**cuius regio, eius universitas**" (ülkeyi kim yönetiyorsa, üniversite onundur) kuralı geçerli olmuş ve üniversite, merkezi devlet otoritesine sıkı sıkıya bağlanmışsa da, bu geçici baskı dönemleri, üniversitenin merkezi otoriteden bağımsızlığı doğrultusunda gelişmesini engelleyememiştir.

Özellikle Osmanlı İmparatorluğunda, hiç değilse yükselme döneminde, o dönemin üniversitelerini oluşturan medreseler, yönetsel ve mali özerkliğe, mensuplarının oluşturduğu ilmiye sınıfı da bağımsız bir akademik kariyere, fikir ve bilim özgürlüğüne sahip olmuştur.

Üniversitelerin yönetimi ülkeden ülkeye bazı farklılıklar göstermekle birlikte, her yerde bir "**akademik özyönetim**" niteliğini taşımaktadır. Akademik özyönetim ilkesinin ideal uygulama aracı da kuşkusuz özerkliktir. Özerklik, kamu hukuku alanında, bir kuruluşun kendi iç yaşamını (işlevlerini ve organlarının oluşumunu) hukuk kuralları koymak suretiyle yasa çerçevesinde bağımsızca düzenleyebilme yetkisine sahibolmasıdır. Üniversite özerkliği de, üniversitenin kendi organlarını oluşturma, araştırma ve öğretim etkinliklerini serbestçe düzenleme yetkisine sahibolmasıdır.

Bir yandan hukuka, beri yandan da bilim politikasına ilişkin bir içeriğe sahibolan bu kavramın Batı ve özellikle Avrupa kaynaklarında oybirliğiyle kabul edilen altı öğesi vardır 1. Üniversitenin bağımsız bir kamu hukuku süjesi olarak tüzel kişiliğe sahip olması,[1]:
2. bilimsel araştırma ve öğretimin örgütlenmesinin üniversitesinin bir iç-işi sayılması, 3. üniversitenin yönetsel ve akademik personelini kendisinin seçip atayabilmesi,
4. üniversitenin temsilcilerini ve organlarını oluşturmada serbest olması,
5. üniversitenin kendisine tahsis edilmiş olan paralarla araç ve gereçleri, denetimi bağımsızlık esasları zedelenmeksizin sonradan yapılmak üzere, serbestçe kullanabilmesi,
6. bilimsel araştırma ve öğretim etkinliklerinin disiplininin sağlanmasının üniversitenin görevi sayılması.

Üniversite özerkliği bir bütündür

Üniversite özerkliği, yukarda verilen tanımdan ve kavramın öğelerinden de anlaşılabileceği üzere bir bütündür ve bizde kimi zaman yapıldığı gibi "bilimsel özerklik", "yönetsel özerklik" ve "mali özerklik" diye parçalanarak, sanki bunlardan herbiri ayrı bir özerklik kavramı oluştururcasına birbirinden bağımsız olarak ele alınamaz. Aslında "bilimsel özerklik" deyiminin doğruluğu da kuşkuludur. Çünkü üniversite, bilimin özgürce araştırılıp öğretildiği bir yerdir. Şu halde bilimsel araştırma ve öğretim yapılması, bilimin yapılması özgürlüğünün bulunmadığı bir yer, özerk üniversite olmak şöyle dursun, üniversite dahi değildir; üniversite levhasını taşısa bile... Bilim özgürlüğü sorun bir üniversiteler yasasının hemen her maddesinin arkasında saklı olan bir sorunudur. Üniversite özerkliği ise bilim özgürlüğünün kurumsal garantisidir.

Çeşitli üniversite Sistemleri

Üniversitelerin örgütlenme biçimleri ve merkezi devlet yönetimi ile ilişkileri ülkeden ülkeye farklılıklar gösteren birkaç sistem içerisinde ala alınabilir. Bu sistemlerin incelenmesi, 2547 sayılı kanunu hazırlayanların ve bizzat YÖK başkanının Batı üniversiteleri hakkında ileri sürdüğü görüşlerin ne denli yanlışları içerdiğini ortaya koymaya yeter:

1. Meslek Kuruluşu niteliğinde üniversiteler: Bu kategoriye giren İngiliz üniversiteleri başlangıçta bazı sanayiciler ve hemşehri dernekleri tarafından kurulmuş olmakla birlikte zaman içinde, kendilerini kuranların vesayetinden tümüyle sıyrılarak, özyönetime dayalı tam bir meslek kuruluşu (lonca) niteliğini kazanmıştır. Rektör de dahil, tüm üniversite organları üniversite mensuplarınca seçilir.

2. Klasik kamu kurumu tipindeki üniversiteler: Fransa'da görülen bu üniversite tipinde devletin yetkileri ön planda geliyor gibi görünüyorsa da üniversitelerin karar organları olan fakülte ve üniversite konseyleri üniversite mensuplarınca seçilir. Üniversite direktörü de üniversite konseyince seçilir. 1968 re-

formu üniversitelere tanınan özerkliği genişletmiştir.

3. Karma sistem: Üniversitenin hem bir devlet kuruluşu, hem de bir meslek kuruluşu niteliği taşıması biçiminde ortaya çıkan sistem Alman Federal Cumhuriyeti, Avusturya, İsveç ve Norveç'te yürürlüktedir. Bunların hepsinde ortak özellik, üniversitenin bir devlet kuruluşu olarak eğitim (Kültür) bakanının idari vesayet denetimine bağlı tutulması, buna karşılık kendi organlarını kendilerinin seçim yoluyla oluşturmaları, öğretim üyelerini kendilerinin seçip atamaları ve akademik ünvanlar vermeleri, öğrenci kontenjanlarını ve öğretim programlarını kendilerinin belirlemeleridir.

4. Meslekten olmayanların yönetimi altındaki üniversite tipi: ABD'de bugün üniversiteler, özel olsun, devlet üniversitesi niteliğinde olsun, devlet ile üniversite arasında yer alan ve yönetim ve denetim görevi yapan "Mütevelli Heyetleri" (Board of Trustees)nin egemenliği altındadır. Bu üniversitelerin çok önemli bir özelliği çoğunlukla üniversite öğretim üyeleri arasından mütevelli heyetinin seçip atadığı Üniversite Başkanı'nın, içinden seçildiği meslek grubundan koparak mütevelli heyetinin sağ kolu haline gelmesidir. Bizzat Amerikalı hukukçular "politikacıların ve mütevelli heyetlerinin müdahalelerinin öğretim üyelerinin öğretim, hatta ifade özgürlüğünü kısıtlamaya kadar vardığını işaretlemektedirler [2]. Bugün Amerikan üniversitelerinin politize olmuş, siyasal baskılar karşısında görevini tam anlamıyla yerine getiremez duruma düşmüş bulunduğunu bizzat Amerikalı yazarlar dile getiriyorlarsa [3] bu sistemin başka ülkelere salık verilmesini anlamak güçtür.

Mütevelli heyetleri ve Türk üniversiteleri

2547 sayılı kanunun gerekçesinde YÖK'ün bir çeşit mütevelli heyeti olduğu görüşüne yer verilmiştir. Türk hukukunda mütevellice (heyet değil!) yönetilen kuruluşlar, ancak vakıf biçimindeki özel hukuk kuruluşlarıdır. ABD'de de mütevellilerce yönetilen üniversiteler özel hukuk kuruluşlarıdır. Bu nedenle devlet kuruluşlarının ve mallarının yönetimine mütevelli atanmasına olanak vermeyen hukuk kuralları bir yana itilerek, bir zamanlar Amerikan reçetesiyle kurulmuş olan bir ODTÜ örneğini bütün Türk üniversitelerine yaymaya kalkışmak, sadece üniversite anlayışını değil, tüm hukuk anlayışını temelden değiştirmeye teşebbüs etmek demektir. Üstelik bu, ODTÜ örneğinin özellikle akademik personel politikasındaki aksaklık ve uyuşmazlık yaratıcı tarafları görmezlikten gelinerek yapılıyorsa, bir art niyetin varlığı kuşkusunu yaratabilecek bir davranıştır. ■

1. André Labhard, L'autonomie universitaire, Paris, 1966, sh. 12. E.Ashby - M.Anderson, Autonomy and Academic Freedom in Britain, 1966, Londra, sh. 323.

2. T.R.Mac Connel, Governments and the University, Toronto, 1966, sh. 78

3. Logan Wilson, Myths and realities of institutional independence, in "Emerging Patterns in American Higher Education", Washington DC, 1965, sh.26

M. Tahir Hatiboğlu

DOKUN

1402'likler için Danıştay kararı

Sıkıyönetim kalktıktan sonra görev isteğinde bulunanları göreve başlatmayan yöneticiler hakkında kişisel kusur davası açılmalıdır.

Cuntanın 1402 Sıkıyönetim Yasası uyarınca görevden uzaklaştırdığı memur ve işçiler için beklenen Danıştay kararı sonuçta çıktı ve 9.2.1990 günlü **Resmi Gazete**'de yayımlanarak yürürlüğe girdi. Bu kararla bu yüz kızartıcı uygulama sona erdi. Danıştayın bu onur verici kararı olmasaydı ANAP iktidarı bu uygulamanın devamından yanaydı. Muhalefet partileri de, uygulamaya sadece dil ucuyla karşı çıkıyorlardı. Bu olgu üzücü ama, ülkemizin siyasal partileri ve insan malzemesi, çok acıdır budur ve böylecir. Fazla yadırgadığımız da yok.

Gerçek bilim adamları ve aydınlar, basın ve yargı üyeleri 1402'ye yıllardır içtenlikle karşı çıkmaktadırlar. Özellikle basın ve yargı üyelerinin bu onurlu uğraşları ve dirnmeleri 1402'likler tarafından her zaman anılmalıdır. Bunların yandaşlığı anılacak düzeyde olmuştur hep. Öte yandan Danıştay 5. Daire Başkanı Nuri Alan, baştan beri 1402 haksızlığının karşısında olmuş ve son kararın alınması için konuyu Danıştay Genel Kurulu'na götürme işini başarmıştır. Sayın Alan ile aynı daire üyesi iki arkadaşına gönül borcumuz vardır, olmalıdır.

Danıştayın bu güzel ve anıt kararı genel kurulun 7.12.1989 günü yaptığı toplantıda 15/42 oyla alınmıştır. 1402'likleri koruyan ve kollayan, hukukun üstünlüğünü simgeleyen bu karara karşı, 1402'likler için tersini savunanlar utanmalıdırlar. Bu kişiler yıllarca "utanmazlığın büyük kuvvet olduğunu" kamuoyunda kanıtlamışlardır.

9.2.1990 günlü **Resmi Gazete**'de yayımlanan karar, yasada yazılı olan "...bir daha kamu hizmetlerinde çalıştırılamazlar" hükmünü geçersiz saymış ve bunun, ancak sıkıyönetim süresiyle sınırlı olabileceğini belirtmiştir. Hukukun üstünlüğü budur. Hiçbir soruşturma ve yargılama geçirmeyen insanları bir satırlık yazıyla ömür boyu cezalandırmak ancak 12 Eylül hukukuna yakışır. Danıştayın yüce kurulu "Ankara'da yargıçlar olduğunu" böylece kanıtlamıştır.

Bu anıt kararın içeriğinde neler var:

•Sıkıyönetime verilen bu yetkiyle Türk kamu personeli hukuku 1926 yıllarının gerisine götürülmüştür. Bu tarihten önce var olan "idareten azil" müessesesinin yeniden konduğu anlaşılmaktadır.

•Yetkinin kullanılması için maddede hiçbir usul öngörülmemiş olması da kamu personeli yönünde tümüyle güvencesiz ortam yaratılmıştır.

•İşlem çok ağır ceza niteliği taşımaktadır.

•Yetki kişisel değerlendirmeye ve keyfi uygulamalara müsaittir. İyi niyetle kullanılsa bile büyük yanılgılara neden olur.

•Hizmette yararlı olmamak sebebinin, sıkıyönetimin amacı ve ilanını gerektiren anayasal nedenlerle hiçbir ilgisi yoktur.

•İdari yargı yolunun kapatılması İş ve Meslek Bakımından Ayırım Hakkında 111 sayılı sözleşmenin 1.ve 4.maddelerine aykırıdır.

•Anayasanın 122. maddesi, sıkıyönetimin hürriyetlerin kullanımı konusunda aldığı önlemlerin sıkıyönetimin ilan ediliş nedenleri ve süresiyle sınırlı olduğunu, kuşkuya yer bırakmayacak biçimde ortaya koymaktadır.

•Yasadaki "bir daha" deyiminin dilimizde tüm zamanı kapsayacak ya da belli bir zaman dilimini kapsayacak biçimde de kullanılması mümkündür. Danışma Meclisi bu deyimi tüm zaman biçiminde ele almıştır. Bu da o günkü koşullar içinde değerlendirilmelidir. (Not: Bu meclis cunta tarafından oluşturulmuştur. Tüm zaman olarak anlamaları bu meclis için utanç vericidir).

•"Bir daha kamu hizmetlerinde çalıştırılamazlar" ibaresini sıkıyönetim süresiyle sınırlı bir hüküm olarak değerlendirmek gerekir. (...) bu şekilde yorum, hak, adalet ve eşitlik ilkelerinin bir gereği olmaktadır.

Bu kararla 1402'liklerin eski görevlerine dönmeleri kesinleşmiş bulunmaktadır. Buna göre tüm 1402'likler kurumlarına, görevlerine dönmek için başvurmalıdırlar. Başvurudan kaçınmak anlamsızdır. Herkes onurla görevlerinin başına geçmeli ve geçmiş haklarını alma uğraşını sürdürmelidirler. Bu hakların başında, sıkıyönetimin kalktığı günden beri biriken aylıkların alınması gelir. Aylıkların alınmasıyla emekli sandığına ödenen pirim doğrudan kesileceği için çalışılan hizmet süresi de kazanılmış olacaktır. Ayrıca, 17.12.1984 gününe dek %5, sonraki günler için %30 faiz hesaplanıp bu faizler de alınmalıdır. Bu hakların alınmasında en ufak ödün ve hoşgörü olmamalıdır. Bu işin bir başka yanı da şudur: Henüz bu konuda bir başvuru yapılmamıştır. Şöyle ki, sıkıyönetim kalktıktan sonra görev isteğinde bulunduğumuz ama göreve başlatmayan yöneticiler hakkında kişisel kusur davası açılmalıdır. Bu hukuk yolunu açmak da bizlerin ödevi olmalıdır.

Bu güzel ve anıt kararı alan yargıçları, katkısı olan basın üyelerini ve aydınları kutluyorum. 1402'liklere, görev başına, diyorum. ■

Ya bütün 1402'lik öğretim üyeleri dava açarsa! *Doğramacı'nın işi pek zorlaşacak.*

Kriton Curi
Boğaziçi Üniv.
Mühendislik Fakültesi
Öğretim görevlisi

İstanbul'un su sorunu

MEVLAM SU YAĞDIRSA DA...

Şehir suyu kirli, şişe suyu kirli! Peki ne içelim?

Bir zamanlar su kemerleri, sarnıçları ve çeşmeleri ile meşhur olan İstanbul şehrinin bugün karşılaştığı en önemli sorunlardan biri "su"dur. Bu aslında beklenen bir sonuçtu. Çılgınca artan nüfus, senelerce süren ihmal ve imkansızlıklarla birleşince, sonunda bir su sorunu yaratacağı aşikârdı. Ancak bir taraftan su yokluğunu meydana getiren olumsuz hava şartları, diğer taraftan ise belediye yetkililerinin "dobra, dobra" suyun kirli olduğunu açıklamaları konunun ön plana çıkmasına neden oldu.

İstanbul'a verilen su miktarı

İstanbul'a verilen su miktarı 1989 yılında ortalama olarak 1.225.000 m³/gün civarında idi. Diğer bir deyiş ile adam başı günde 200-250 litre civarında su verildi. Bu küçümsenecek bir rakam değildir. Aslında İstanbul şehrine verilen su miktarına sürekli bir artış yapılması için çaba sarfedildi (bakınız tablo) ve başarılı olundu, ancak her şeye rağmen şehir susuzluk çekmeye devam etmektedir.

TABLO

Yıl	Miktar(m³/gün)
1980	560.000
1982	800.000
1984	1.100.000
1989	1.225.000

Su şebekesinin durumu

İstanbul'a takriben 15.000 km uzunluğunda bir su şebekesi gerekmesine rağmen mevcut şebeke yalnız 7063 km dir. Bunun 2728 km.'si font, 1750'si fontduktil, 1529'u asbest çimento, 858'i PVC, 56'sı çelik ve 142 km'si galvanizdir.

Yalnız 1700 km'si standartlara uygun olan şebekeye verilen her 100 metreküp sudan 30 metrekübü toprağa sızıyor. Bu çok büyük bir kayıp!

Bu şebekenin yalnız 1700 km'si standartlara uygun yapılmıştır. Bir kısmı bir hayli eski olan bu şebeke yer yer tahrip edilmiştir. Bu nedenle dağıtım şebekesinde meydana gelen su kayıpları %30'u aşmaktadır. Başka bir deyişle şebekeye verilen 100 m³ sudan 30 m³'ü borulardaki çatlaklardan toprağa sızmakta ve yalnız 70 m³'ü kullanıcılara varmaktadır. Buna göre şehre hergün verilen 1.225.000 m³ sudan 367.500 m³ den fazla bir miktar toprağa sızarak kaybolmaktadır. Bu çok büyük bir kayıptır.

Şebekedeki önemli sorunlardan bir tanesi de kullanılan boru cinslerinin içmesuyu şebekeleri için uygun olmamalarıdır. Örnek olarak şebekenin %21,6'sını teşkil eden 1529 km'lik asbest çimento borular halk sağlığını tehdit eden bir tehlikedir.

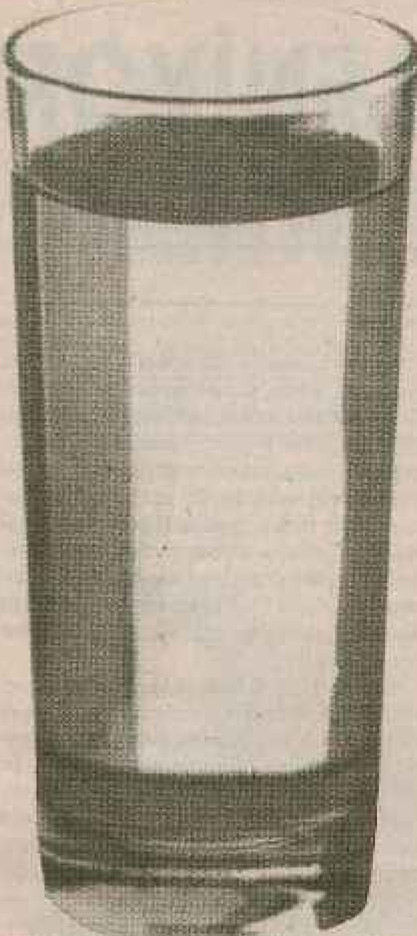
Su kalitesi

İstanbul şehrine verilen su arıtıldıktan sonra dağıtılıyor. Arıtma tesisinin çıkışında su genelde standartlara uygun bir kalitede oluyor. Ancak evlerde musluktan akan su için aynı şey söylenemez. İstanbul Büyük Şehir Belediye Başkanı'nın örnek bir davranışla açıkladığı gibi bazen bu su kirli oluyor. Edinilen bilgilere göre şebeke suyundan alınan örneklerden %8 civarında bir kısmı standartlara uymuyor. Bu neden oluyor? Bu sorunun izahı çok basit. Yukarıda belirtildiği gibi İstanbul şehrinin şebekesi standartlara uygun yapılmış değil ve %30'u üstünde su kaçağı vardır. Bu

▲**Bidonlar kuyrukta.** *Küçükçamlıca'nın kaynak suyu ünlü. Musluk suları -akarsa!- kirli olunca da su kuyrukları uzuyor.*

Prof. Dr.
İ. Ethem Gönenç
İTÜ İnşaat Fak.
Çevre Mühendisliği bölümü

▲Bir bardak temiz su. *En iyisi kaynatarak içmek.*

kaçakların yer aldığı çatlaklar, su kesintileri sırasında, şebekenin içine kirli suların dolmasına neden oluyor. Bilahare su verildiğinde bu kirli sular musluklardan akıyor ve halk sağlığını tehdit ediyor. Bu nedenle su kesintisinden sonra tekrar su akmaya başlayınca ilk gelen ve kirli olma ihtimali yüksek olan suyu dikkatle kullanmalıyız.

Şişe suları ne durumda?

Musluk sularının standartlara uygun olmadığı resmen açıklandıktan sonra halkımız daha emniyetli olur ümidiyle şişe sularına hücum etmeye başladı. Ancak bu davranış ile yağmurdan kaçmaya çalışırken -farkına varmadan- doluya tutulma tehlikesi ile karşı karşıya kaldılar. Şöyle ki: Sağlık Bakanlığı'na bağlı Hıfzıssıhha Enstitüsü'nün çalışmalarına göre 1982'de yapılan şişe suyu tahlillerinin neticesinde incelenen örneklerin %50'sinin standartlara uymadığı görülmüştür. Bu oran Aralık 1989'da %80'e vararak korkutucu bir boyuta ulaştı. Bu nedenle "çare şişesuyu" düşüncesi geçerli bir çözüm değil, hatta daha tehlikeli bir çözüm olabilir.

Şehir suyu kirli, şişe suyu kirli! Peki bu durumda ne içelim? sorusunun cevabı yetkililerce bir müddet önce verilmişti. Suyu kaynatarak içmek en etkili çözümdür. Ayrıca suyu özel filtrelerden geçirmek, veya hiç olmaz ise pamuklu bir filtrede süzmek tehlikeyi önemli derecede azaltır. Tabii su kesintilerinden sonra ilk gelen su hiçbir şekilde içme suyu olarak kullanılmaz. ■

Bir çare: Küçükçekmece Gölü

Küçükçekmece Gölü uzunluğu yaklaşık 7,5 km, genişliği 0,9-4,5 km arasında ve en derin yeri 19 m olan denizle etkileşim halinde bir yalı gölüdür. Tabakalaşmanın sınırlandığı gölde tuzluluk Marmara Denizi'nin yarısı oranındadır. Gölü besleyen tatlı sular Dereköy, Sazlıdere ve Nakkaş dereleridir. Derelerin göle döküldüğü bölgelerde oluşan sazlıklar hem balıklar için son derece uygun yumurtlama, hem de çeşitli kuş türleri için İstanbul'da ender rastlanan konaklama alanları oluşturmaktadır. Ancak bir zamanlar 15 olarak belirlenen tuzlu ve tatlısu balık türlerinin bugün sık rastlanmayan 3 türe inmesi ve kuşların nitelik ve niceliklerindeki büyük ölçekli azalmalar tüm İstanbulluların göle sahip çıkmasını gerektirmektedir.

Doğal güzelliklerinin yanında İstanbul'un Avrupa'ya açılan kapısı olma özelliği göl çevresinin tarihsel geçmişini M.Ö. 500-600 yılına götürmekte ve ona dünyanın en eski yerleşimlerinden biri olma niteliğini kazandırmaktadır. Ancak yurdumuzdaki çarpık kentleşme olgusundan göl çevresi de etkilenmiş ve günümüzde yaklaşık yarım milyon insanla irili ufaklı 300 endüstri, gölü adeta esir almıştır. Bu nedenle, 1980'li yılların ortalarına kader yapılan tüm planlamalarda İstanbul'un en önemli su kaynaklarından biri olarak düşünülen Küçükçekmece Gölü'nün, bu amaçla kullanımından vazgeçilmek zorunda kalınmıştır. Buna karşın yeni Küçükçekmece Belediye yönetimi, tüm kaynak kısıtlamalarına rağmen gölü çevresi ve doğasıyla yaşanabilir kılmak için adeta savaş ilan ederek, su kalitesinin kısıtlayıcı olmasını önlemek üzere yapılacak kirlenme kontrolu ve çevre düzenlemesi çalışmalarını yönlendirecek ve alınacak önlemlerin saptanmasına yardımcı olacak bir projeyi başlatmış bulunmaktadır.

Bu proje kapsamında,

▶havzada mevcut yerleşim, tarım alanları ve endüstrilerden kaynaklanan atıksu deşarjlarının halihazırda göl su kalitesine ve ekosisteme yaptığı zararlı etkilerin belirlenmesi, bu deşarjların sürdürülmesi halinde gelecek yıllarda oluşacak mevsimsel, aylık, hatta günlük değişimlerin önceden saptanması ve böylece alınacak önlemlerin ivediliğinin somut olarak ortaya çıkartılması,

▶havzada arazi kullanımının kalite ve ekosisteme etkilerinin araştırılması,

▶gölü besleyen akarsuların ilgili düzenlemelerin veya gölden su çekimlerinin kalite ve ekosisteme etkilerinin araştırılması,

▶Marmara Denizi ile Küçükçekmece Gölü arasındaki etkileşimin saptanması,

▶belirlenen yararlı kullanım amaçlarına ulaşmak için kısa, orta ve uzun vadeli kirlenme kontrolu seçeneklerinin formülasyonu ve geliştirilmesi,

▶arazi kullanım planlaması ve çevre düzenleme projeleri için bilgi ve veri üretilmesi,

▶su kalitesinin sürekli izlenmesi için gerekli planlamaların yapılması,

amaçlanmıştır. Projenin dört aylık sonuçları ötrofikasyon nedeniyle gölün can çekişmekte olduğunu açıkça göstermektedir. İstanbul'un sayılı rekreasyon alanlarından biri olan, hatta bir ara içmesuyu kaynağı olarak da yararlanılması düşünülen Küçükçekmece Gölü'nün kirlenmesinin önlenmesi ve durdurulması gerekli ve zorunludur. Bu karardan hareketle, belirlenen yararlı kullanımlar doğrultusunda göl su kalitesinin korunma ve kontrol seçeneklerinin geliştirilmesi ve bunlar arasında kısa ve uzun vadeli seçimler yapılması ve optimum kaynak kullanımı su kalitesi yönetimini gündeme getirmektedir. Diğer bir deyişle, kirlenmeyi önlemek için yapılacak yatırımların ve çevre düzenlemelerinin beklenen yararları sağlayamaması ve bu nedenle ortaya çıkacak maddi kayıpların önlenebilmesi için sorunun sosyal, ekonomik, kültürel ve politik boyutları bir sistem bütünlüğü içinde ele alınmalıdır. Su kalitesi yönetimi olarak adlandırılan bu çalışmalarda kullanılan en önemli araçlardan biri, geliştirilen matematik modeller yardımıyla göldeki kalite değişimlerinin karakterize edilebildiği ve gelecekteki koşulları yansıtan senaryolarla her türlü simülasyonun yapılabildiği bilgisayar modelleridir. Bu açıklamalara göre projenin önemi, gölde su kirlenmesinin kontrolu için alınacak önlemlerin belirlenmesinde yönetim organlarının gereksinim duydukları yönlendirici bilgi ve verilerin üretilmesinden kaynaklanmaktadır. ■

▼Küçükçekmece belediyesinin örnek davranışı. *Projenin bitişini de gazetelerden öğrenebilecek miyiz?*

Kirlenen gölü kurtarma çalışmalarına nisanda başlanıyor

K.Çekmece Gölü temizleniyor

K. Çekmece Belediye Başkanı Ertuğrul Tığlay "Gölü kurtarmanın maliyetinin yüksek olduğunu" belirterek "Can çekişen Küçükçekmece Gölü'nü kurtarmak zorundayız" dedi.

İstanbul Haber Servisi — Evsel ve sanayi atıklarıyla kirlenen, bu nedenle de bünyesinde barındırdığı balıklar tür ve sayı olarak tükenen Küçükçekmece Gölü'nü kurtarma çabaları sürüyor. Küçükçekmece Belediye Başkanı Er-

Atila Ergür
Marmara Üniv. Güzel Sanatlar Fak. Öğretim görevlisi

GÖZLERİMİZ DE KİRLENİYOR

Evreni duygularıyla algılayan insan, gürültüden işitsel olarak, çirkin görüntüden de görsel olarak olumsuz yönde etkileniyor.

Çevre kirliliği tüm dünya ülkelerinin ve dolayısıyla gezegenimizin önemli bir güncel sorunu olarak gündemdeki birinci yerini korumaktadır. İnsanoğlu daha iyi yaşam koşulları yaratabilmek amacıyla üretim yaparken sorumsuzca doğayı tüketmekte ve çevreyi kirletmektedir. Çevre kirliliği denilince öncelikle bozulan ya da yok edilen doğal değerler akla gelmektedir kuşkusuz. Günümüzde havası, suyu, toprağı, bitkisi, hayvanı vb. sayılamayacak kadar çok zenginlikleriyle doğa kirletilmekte ve doğal denge hızlı bir biçimde bozulmaktadır. Doğal dengenin bozulması, öncelikle o doğal yapı içerisinde yaşamını sürdüren ve aynı zamanda o doğanın bir parçası olan insanoğluyla birlikte bütün canlı varlıkları tehdit eden büyük bir tehlikedir. Küçük çıkarlar uğruna yitirilen değerler, başta insan sağlığının bedensel ve ruhsal açıdan bozulması olmak üzere, bu güdük kazanımla kıyaslanmayacak boyutlarda ve yaşamsal önemdedir. Hızla kirlenen dünyamız,delinen ozon tabakası, asit yağmurları, yeraltı ve yerüstü nükleer denemeleri, nükleer santral sızıntıları, endüstri atıkları, solunmaz havası, içilmez suyu, ot bitmez toprağı ile yaşamın sonunu betimleyen bir dehşet tablosunun ürkünç görüntüsündedir. Bu tablo dinsel öğretilerde sözü edilen kıyamet kavramının da resmidir. Bu resmin yaratıcısı olan insan bir anlamda kendi korkunç sonunun hazırlayıcısı olmaktadır. Çevre kirliliğine bu açıdan insanoğlunun toplu intiharıdır denilebilir.

Yüzyılımızın gündemindeki bu çok boyutlu sorunun, yaşamsal önemde olmaması nedeniyle gözden kaçan bir yönü de görsel çevre kirliliğidir. Evreni duyularıyla algılayan insan, gürültüden işitsel olarak, çirkin görüntüden de görsel olarak olumsuz yönde etkilenmektedir. Çevre kirliliği, yarattığı boz bulanık su, bozkırlaşan toprak ve kurşuni hava ile, doğanın çok renkli o görkemli görüntüsünü grinin egemen olduğu bir renk çölüne çevirmektedir. Sanatçılara esin kaynağı olan doğanın paletindeki bu renksizleşme, eski ressamların ölüdoğa (natürmort) resimlerinde görülen renk cümbüşünü gelecek kuşak sanatçılarının doğa resimlerindeki ölü renklere dönüştürecektir. Bu olumsuz tablonun en belirgin kanıtı, safyürek (naif) yaratıcılar olan çocukların ve özellikle kent çocuklarının giderek grileşen resimleridir. Küçük yaratıcıların renk dünyasını sınırlayan ve yaratıcı güçlerini körelten bir etmendir çevre kirliliği. Doğanın görkemli renk düzeni bozularak doğa renksizleşirken diğer yandan renk renk poşeti, kutusu, şişesi vb. atıklarıyla çöplüklerimiz yığınsal biçimde renklenmektedir.

Doğal çevrenin yanı sıra yapay çevrenin de görsel değerlere önem veren bir yaklaşımla oluşturulması gerekmektedir. Çünkü estetik kaygılarla çevresini değiştirme çabası içinde olan tek varlık insandır. Çevre sorunları açısından bakıldığında kentler kırsal kesime oranla daha sancılı durumdadır. Çarpık ve plansız kentleşmenin getirdiği beton yığınları arasında sıkışmış kalmış kent insanı, kırsal kesim insanına göre daha mutsuzdur. Sağlıksız kentleşmenin ürünü olan gecekondular kadar belki de onlardan daha çok, düzenli yapılaşma adına yapılan "gündüz kondular" kent dokusunu bozmakta ve çirkinleştirmektedir. Bu sakat ve arabesk yapılaşma, renk, biçim, biçem ve malzeme uyumsuzluğunun ürünüdür ve sınırsız özel isteklerimizi karşılamaya yönelik liberal tutumumuzdan kaynaklanmaktadır. Örneğin, İstanbul gibi mimari değerler açısından zengin kalıta sahip kentlerimizdeki estetik değerlerle bezeli yapıların yanına yama gibi kondurduğumuz ne idiğü belirsiz binalarımızla; Osmanlı mimarisinin çizgilerini yakalama telaşı içinde deforme ettiğimiz yeniyetme camilerimizle; rastgele yerleştirilmiş dev boyutlu reklam panoları, ışıklı, ışıksız tabelalarla donatılmış caddelerimizle; kimliksiz ve yoz bir kent yaratma becerisini gösterebilen ender uluslardan biriyiz.

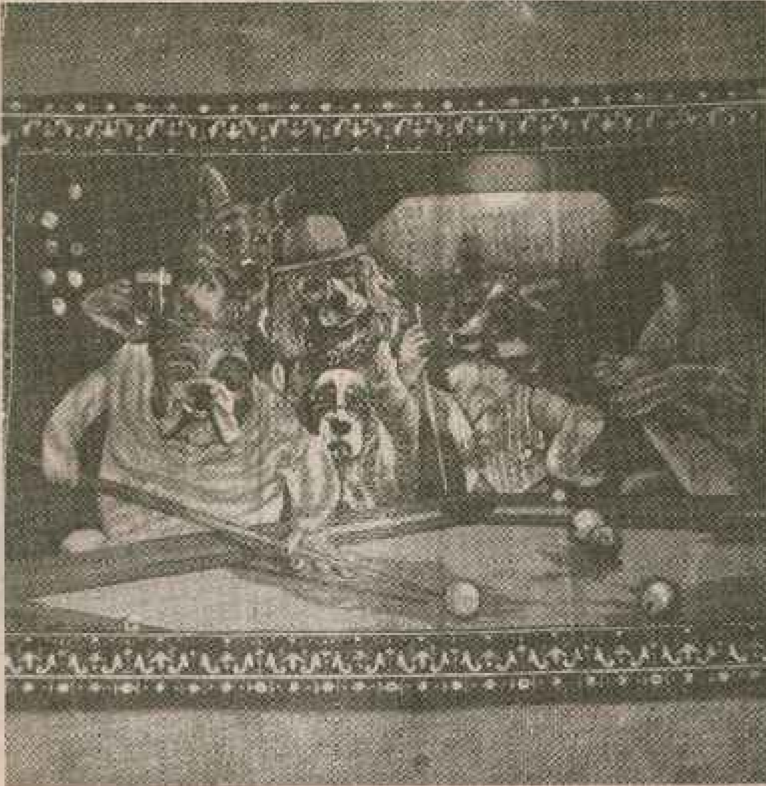
Ayrıca mimarlık dışındaki alanlarda da yozlaşma adeta yarışırcasına sürmektedir. Doğal malzemelerden yapılmış biçimi ve rengiyle güzel olan ürünlerin yerini alan zevksiz, değersiz, yozlaşmış nesneler çevremizi görsel olarak kirletmektedir. Ev ve işyerlerimizi saran yapma çiçeklerle süslü sahte doğa görüntüleriyle, güzelim toprak testilerden hasır sepetlere, ayakkabısından hamam tasına varıncaya dek plastikleşen eşyalarımızın kuşatması altında yaşadığımız çağ, tam anlamıyla bir plastik çağıdır.

İlkel konular ve basit yaklaşımlarla salt ticimsel amaçla üretilen filmlerin; boyalı basında hemen her gün sunulan birbirinden düzeysiz fotoğrafların; kahveleri ve lokantaları süsleyen, taşıtların arka camlarında sıkça rastlanan dinsel konulardan erotik anlatımlara kadar çok değişik alanlardaki niteliksiz posterlerin; yazıları, fotoğrafları, aynada sallanan tesbihleri ve pavyon görüntüsü içinde yanıp sönen renkli lambalarıyla minibüs dekorlarının; antepçıbanı, efe bıyığı ile karayağız bedene geçirilen, Batı özentili ve öykünme desenlerle bezeli giysilerin yarattığı komik görüntüleriyle giyimimizdeki zevksizlik ve rüküşlüğün; bilardo oynayan köpek görüntüleriyle evlerimizi süsleyen, anlamı ve esprisi pek kolay kavranmayan duvar halılarının, klozet kapaklarına varıncaya dek çevremizi gereksiz ve zevksiz süsleme iştahımızın doğurduğu gariplikların; park ve bahçelere güzel görünüm kazandırıyorum sanısı ile yerel yönetimlerce ağaçlara yapılan top ense traşların ve daha saymakla tükenmeyecek denli çok çeşitli çirkin, garip ve yoz görüntülerin dört yanımızı sardığı dikkate alındığında, görsel çevre kirliliğinin ülkemizdeki boyutları açıkça anlaşılır.

Sonuç olarak, toplumlar sağlıklı bir görsel çevre oluşturamamanın faturasını uzun erimde de olsa ödeyeceklerdir. Değersiz, çirkin ve yoz görüntülerin içinde yaşayan bireyler bu zevksizliğin tiryakisi olacaklar ve giderek görsel değer ve beğenileri çarpık kuşaklar yetişecektir. Bu olumsuz gidişi sessiz, çaresiz ve kaderci bir tavırla izlemek çağdaş insan kavramıyla bağdaşmamaktadır. Bu önemli ve çok boyutlu soruna, sınırlı ölçüde olumlu yaklaşımlar ve çabalar ise kirliliğin yarattığı zararı önleyecek güçte değildir. Çevre kirliliği denilen bu toplumsal intiharın önlenebilmesi için her yurttaş, her kuruluş, bilinçli ve etkin katılımla ve eylem birliği içinde savaşım vermelidir.

Güzellikleri yaratma ve yaşatma çabası içinde inançla savaşım veren "Görsel Temizlik İşçilerine" merhaba. ■

▼ Bilardo oynayan köpek. *Batı özentisi yoz eşyalar arasında duvara asılan bu halı da var.*

DİN DUYGULARINI İNCİTMEK SUÇ MUDUR?

Gerçek anlamıyla bir "hukuk devleti"nde ve çağdaş toplum yaşamında etkinlik, egemenlik, geleneklere, din ve inançlara verilemez.

Daha güzel bir dünya için her zaman daha ileri bir hukuk gerekli. Prangalı olmayan, dinamik, canlı, ve gereken hızla yürüyen, çağdaş bir hukuk.

Türk Medeni Kanunu'nun kabul edilişindeki gerekçesinde din ve şeriat hukukunun neden bırakıldığı çok açık biçimde anlatılır. En temel neden şöyle özetlenebilir: Din - şeriat kuralları "değişmez" özelliktedir. Dinamik değildir. Yaşamsa sürekli değişir. Beliren yeni gereksinimler, yeni karşılıklar ister. "Değişmeyen" kurallarla kolay ilerlenemez, çağdaş olunamaz. Oysa yeni Türk Devleti, her yönden ileri ve çağdaş olmaya yönelmiştir...

"Hukuk" var ki, ayakları "pranga"lıdır.

Hukukun prangaları türlüdür. Bunlardan kimi, geleneklerden, belirli din ve inançlardan kaynağını alır. Bunlarla bağlı olan hukuk, kimi zaman kötürüm, kimi zaman aksaktır.

Gerçek anlamıyla bir "hukuk devleti"nde ve çağdaş toplum yaşamında, etkinlik, egemenlik geleneklere, din ve inançlara verilemez. Verildiğinde de "hukuk"tan, "çağdaşlık"tan söz edilemez.

Durum bu olunca, "din duygularını incitmek"ten kaçınılabilir mi?

Bir gerçektir: "Yeni" geldiğinde, "eski"ye bağlı olanlar, sevimli bulmayabilirler onu. Yararlı bile olsa; zararlı, kötü ve düşman görebilirler. Karşısına geçip onunla savaşabilirler. Ve her karşılaştıkça ondan incinebilirler.

Din - şeriat inanırları, bağımlıları için ters, "rahatsız edici" ve "incitici" olanlardan kaçınılırsa işin içinden çıkılamaz, hiçbir yere de varılamaz. Bu kesimdekilerin "dinsel duygularını inciten" çok şey vardır yaşamda.

"Dinsel duyguların incitilmemesi" gerektiğini savunanlardan kimileri amaçlıdır. "İslami düzen"in, yani şeriatın yeniden gelmesini isterler. Çeşitli kılıklara bürünerek bunu sağlamaya çabalarlar. Savunanların kimileriyse "iyi niyetli"dir. İnsanca duygular taşırlar; "incitmek"ten, "incitilmek"ten yana olmadıkları için savunurlar bunu. Ne var ki yanlışa, hem de tehlikelisine düştükleri açık.

Kimi hukukçular da, Türk Ceza Yasası'nın 175. maddesiyle, "dini duyguları incitme"nin "suç" sayıldığı görüşündedirler.

Bilindiği gibi bu madde, 1986'da, ancak bir İslam şeriatı mollasının kafasından, kaleminden çıkma olabilecek türden bir metinle değiştirilmiştir. Hele gerekçesi!... Siyaset tarihçisinin, incelemecinin, geleceğin hukukçusunun bu değişikliği ele alırken, hele gerekçesi üzerinde durup düşünürken; anayasasında "... laik ... bir hukuk devleti" olduğu yazılı bir devletin yasama organına nasıl getirilebildiğine ve kabul edildiğine şaşmaktan kendini alamayacağını düşünüyorum. Ama iyi ki, Anayasa Mahkemesi bu değişikliği "iptal" etti (4.11.1986). Bugün yürürlükte olan biçimi, 20.5.1987 tarihlidir. Kuşkusuz, çağın gerisinde olmayanların üzerinde çok şey söyleyebileceği noktalar yine vardır içeriğinde.

Bununla birlikte, bu maddede ve gerekçesinde bile, "dini duyguların incitilmesi"nden sözedilmiyor ve bunun suç sayıldığına ilişkin bir hüküm yer almıyor.

Öyleyken ve ünlü hukukçu Prof. Dr. Faruk Erem, söz konusu maddedeki hükümleri ele alırken; yazık ki "tezyif" edilen (değersiz gösterilen) din ve mezhebe mensup kimselerin "dini hislerini rencide edecek" (dinsel duygularını incitecek) türden yayının ve başka davranışın önlenmek istendiğini ileri sürüyor.[1] Erem, görüşünü, Yargıtay'ın bir kararına da dayandırıyor.[2] Erem'i kaynak gösteren Abdullah Pulat Gözübüyük gibi aynı sonuca varan başka hukukçular da var.[3] Ve yazık ki Anayasa Mahkemesi'nin kararında da, bu görüş doğrultusunda sayılabilecek sözler bulunuyor.[4]

Burada dayanak alınan maddenin üçüncü fıkrasının üzerinde durulan hükmü, yasanın alındığı yasada yok. Yapılan ilk çeviride de bulunmuyor.[5] Yani sonradan eklenme. Belki de bu nedenle hangi amaca yönelik olduğu iyice bilinmiyor.

Erem, "bugünkü devletin, dinin müdafiiliği (savunuculuğu) görevini üstlenmiş olamayacağını" belirtiyor.[6] Bu, çok doğrudur.

Yasanın koruduğu, din ve mezheplerin kendisi olamayacağına göre nedir?

Erem'in de içinde bulunduğu kimi hukukçular, yukarıda da belirtildiği gibi, "dini duygulardır" karşılığını veriyorlar. İşte bence, yanlışın kaynağı burada. Bence yasa, "dini duygular"ı değil; insan onurunu, kişiliğini güvence altına alıyor. Hiç kimsenin, "din"inden, inancından dolayı da olsa, aşağılanamayacağını, kınanamayacağını hükme bağlıyor. İsteniyor ki herkes dinini, inancını özgürce seçsin. Bölüm başlığının: "Din Hürriyeti Aleyhinde Cürümler" olması da amacının bu olduğunu, suçun konusunun "dini duyguları incitmek" değil; "din - inanç özgürlüğüne saldırı" olduğunu gösterir. Erem de bunu kabul etmek zorunda kalıyor, ne var ki "kanunun sistematik taksimindeki bir eksikliğe" bağlıyor.[7] Oysa başka yasa maddeleri, en başta Anayasanın 24. maddesinin 1. ve 3. fıkraları da bunu dile getirir niteliktedir. Kimse ne dininden, inancından; ne de inançsızlığından, düşüncesinden dolayı kınanabilir. Bu evrensel ilke de anayasal güvence altında. Erem, şunu belirtmekten de kendini alamıyor: "Kanunun gayesi, dinleri ve mezhepleri her türlü tenkit dışı bırakmak, onlara neşriyat (yayın) sahasında bir dokunulmazlık tanımak değildir."[8] "Dini duyguları incitmeden", din ve mezhebi "tenkit" etmek (eleştirme) nasıl olabilir? Olabilir mi?

Anayasa Mahkemesi'nin kararında şunları okuyoruz: "Modern devlette din, kimi haklara sahip olmanın şartı değildir. (...) Laik devlette herkes dinini seçmekte ve inançlarını açığa vurabilmekte tanınmış olan din ve vicdan özgürlüğünün sınırları içinde serbesttir. **Hiçbir dine itikadı olmayanlar için de durum aynıdır.**"[9]

Anayasanın 174. maddesinde, "Türk Toplumunu çağdaş, uygarlık seviyesinin üstüne çıkarma ve Türkiye Cumhuriyeti'nin laiklik niteliğini koruma amacı"nın, her türlü yasa girişiminin üstünde olduğu, açıkça belirtilir. Bu amaç, "dini duyguları incitme"ye götürdüğünde durum ne olur? Amaçtan vaz mı geçilir, ya da sapmak mı gerekir?

Yasanın koruduğu, din ve mezhepler olamayacağına göre "dini duygulardır" deniyor. Bence yanlışın kaynağı burada

Yasada da, gerekçesinde de yer almadığı halde, "dini duyguları incitme"yi "suç" saymak, "ceza"landırma yoluna gitmek, Türk Ceza Yasası'nın 1. maddesindeki genel ve evrensel hukuk ilkesine de aykırıdır. "Yasa"sız "suç" olamaz ve "yasanın **açıkça** suç saymadığı bir fiil için kimseye ceza verilemez"

Sonuç:

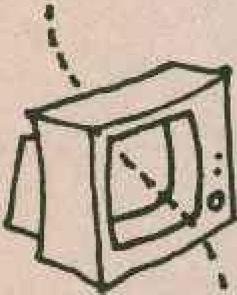
Çağ, çağdaş uygarlık, uygarlığın gerekleri ve kimi temel, evrensel ilkeler bir yana bırakılmadan, "dini duyguları incitmek" suç sayılamaz. ■

DİPNOTLAR

1. Erem, Ceza Hukuku, Ankara, 1968, 1/167.
2. Erem, aynı kitap, 1/167 - 168.
3. Bkz. Gözübüyük, Türk Ceza Yasası Açıklaması, Ankara, 1968, 2/256.
4. Esas: 198611 karar: 198626, 22 Şubat 1987 günlü Resmi Gazete, s. 10
5. Erem, Aynı k. 1/167.
6. Erem, aynı yer.
7. Erem, aynı kitap, 1/168.
8. Erem, aynı yer.
9. 22.2.1987 günlü Resmi Gazete, s.11

Prof. Dr.
Nihat Falay

KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI VE KİTLE KÜLTÜRÜ

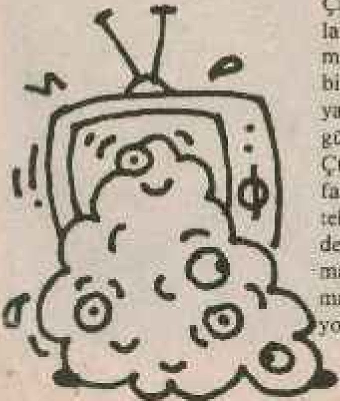
İletişim araçları bireylerde karşılıklı etkileşim ve katılım varmış gibi bir yanılsama yaratabilir, bu nedenle basit ve genel bir düzeni öngörürler.

Kitle iletişimi sürecinin halkın günlük yaşamı, gelenek ve alışkanlıkları üzerinde belirgin ve yaygın etkiler yaptığı hemen her ülkede görülmektedir. Folk kültürü, popüler kültür ve seçkinler kültürünün kitle iletişiminden ve araçlarından etkilenmemesi bu nedenle imkânsızdır. Kitle iletişim araçları bu kültürlerin, özellikle folk kültürünün saflığına ve niteliklerine müdahele edici boyutlara varmıştır. Bunu kolaylaştıran neden, hem kitle iletişimi sürecinin hem de kültürlerin toplumda mevcut ortak yapıları, fonksiyonları ve gelenekleri paylaşmasıdır.

Günlük yaşamın ve halk kültürünün **yüz-yüze** iletişime dayanıyor olmasına karşın, kitle iletişimi mekanik araçlarla fakat yüzyüze olmayan bir iletişim anlayışına dayanır: "Arkaik kültürün insanı... **şölene** hem aktör, hem izleyici olarak katılmaktadır. Sanayi kültürü ise, aktör ve izleyiciyi kesin sınırlarla birbirinden ayırmaktadır"[1]. Yani, kültürel ortaklığın sağlanması için toplumsal etkileşimin daha az gerekli olduğu gibi bir noktaya gelinmiştir.

Öte yandan iletişim araçlarının türleri sürekli olarak artmakta ve bilgi düzeyimizi ve yaşam tarzımızı değişik yönlerde etkilemektedir:

1) Kitle iletişim araçlarının kitle kültürümüzü tahrip ettiği ileri sürülmektedir. Çünkü, kitle iletişim araçları toplumsal normları zorlamakta ve yaşam tarzlarını değiştirmektedir. Çağdaş toplumlarda yerel türkülerin, oyunların ve aile yaşamlarında geleneklerin gelişmesi ve uç vermesi daha zor gerçekleşecek gibidir. Buna karşın özellikle televizyon, dünya gerçekleri hakkında bilgi alabilmek için en güvenilir haber kaynağı niteliğini almıştır. Çünkü iletişim araçları ve süreci boş zaman faaliyetlerimizin özünü şekillendirmektedir ve televizyon bu özün kalbi gibidir. Gerçekten de, radyo ve televizyonun kişilerin serbest zaman faaliyetlerini etkilediği yapılan araştırmalardan saptanmıştır. Şöyle ki; ilk elde radyo olmak üzere, televizyona sahip olan kişilerin ilk yıllarda eğlence yerlerine gitmelerinde bir azalma sözkonusu olmuştur.

Görülmektedir ki, televizyon kişilerarası bağlantı ve teması boğmakta ve fikir alışverişini engellemektedir. Çünkü, televizyon seyreden grubun üyeleri birarada imiş gibi görünmekle beraber, birbirinden yalıtılmış haldedirler. Seyirciler bireysel zevkler alırlar, topluluk halinde değil.

Bu etki ve sonuçlar, iletişim araçlarının insanlarda kendine göre bir kimlik, değişik arzular ve bazen kaçışlar yaratması ile daha da somutlaşmaktadır.

2) İletişim araçları, **tek tip** kitle kültürünün ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Kitle kültüründe farklılıklar bulunması, kültürün çok sayıda ve türde örneklerinin geliştirilmiş olmasına bağlıdır.

Tek tip kültürün oluşması, hem yerel özellik ve renklerin azalması ve kaybolması hem de yaratıcı olabilecek farklılıkların ortaya çıkmaması sonucunu vermektedir. Hatta, radyo ve televizyonun okuma-yazma bilme koşulunu gerektirmemesi, bu araçları daha etkili ve ilginç duruma getirmiştir.

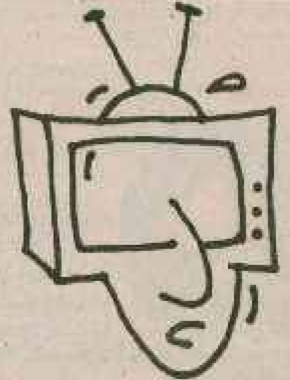
3) Kitle iletişim araçları, kitle kültürünü yayma ve kuvvetlendirme kaynağı olarak da fonksiyon görürler. Bunu, kitle kültürü materyalini geniş dinleyici kitlesine daha kolayca sunma şeklinde yaparlar. Halk bilimcileri, iletişim araçlarını nadiren halkbiliminin aktif ve meşru taşıyıcısı olarak kabul etmişlerdir.

Daha önceleri birkaç nesli içerecek kadar uzun dönemli olan folklor ögeleri ve bu değişmeler bugün, bir anlamda gayrımeşru, iletişim araçları vasıtasıyla bazen birkaç dakikayı kapsamaktadır. Bu nedenle de bugünün gelenek ögeleri, eski yüzyıllardaki masallardan daha hızlı dolaşmakta ve dağılmaktadır. Bu duruma deyim ve şakaların dolaşımı ve iletilmesi de dahildir.

4) İletişim araçlarının, kitle kültürünün yayılmasına olumlu katkısına ilave olarak, kültürel normları yaratmak gibi bir etkisi ve fonksiyonu da vardır.

İletişim araçlarının geniş çaplı etkisi özellikle televizyonda daha belirgindir. Televizyonun kamuoyu ve düşünce üzerindeki etkisi, benzer diğer araçların etkisine en azından eşit veya onlardan büyüktür. Çünkü halkın davranış tarzına ve tutumlarına şekil verebilmektedir.

ABD'yde yapılmış araştırmalar, ailelerin yarısından fazlasının günlük uyku, yemek, cinsel ilişki ve hatta tuvalete gitme alışkanlıklarında değişmeler olduğunu veya bu alışkanlıklarda yeni düzenlemeler yapıldığını ortaya çıkarmıştır. "Yayınların geç saatlere kadar sürmesi uyku düzenini bozmakta, alıcıların belli yerde olması aile fertlerinin orada toplanmasını gerektirmekte, ailenin olağan gezintilerini yayına göre ayarlamaları(na)... geç yatmaya neden olduğu... çocukların uyku ve ders çalışma düzenlerini etkilediği... görülmektedir"[2].

İletişim araçları sadece bireylerarası ilişkilerin yerine ikame olmamakta, aynı zamanda ilişkilere kültürel ve belirleyici etkiler yapmaktadır. Yani, geleneksel hikâyeler, ifadeler, iş alışkanlıkları ve âdetler, oyunlar ve jestler, deyimler gibi gizli ve özel, açık ve genel tavırlar ve tutumların hepsi bu etki alanının içindedir.

5) Kitle iletişim araçlarının, özellikle radyo ve televizyonun, bireyler üzerinde ruhsal ve bedensel açıdan olumsuz etkileri de görülmektedir.

Şöyle ki; ruhsal açıdan, radyo ve televizyon bireylerin hayal gücünün çalışmasına ve alabildiğince genişlemesine (bazen de daralmasına) neden olmakta, bunun sonucu olarak da sesleri ve görüntüleri kendince algılamasına ve biçimlendirmesine yol açmaktadır. Bir yandan dikkatin sadece iletişim aracına yönelik olarak odaklaşması, öte yandan dikkatin azalması, sinirlerin uyuşması ve zihinsel pasifleşme ve tembellik görülmektedir. Bunun tersine, zor kullanmaya ve şiddete yöneltme etkisi de saptanmıştır.

Bedensel açıdan da; göz ve sinir bozuklukları, sar'a, baş dönmesi ve sindirim bozuklukları ortaya çıkmaktadır.

6) Ünlü kitle iletişim düşünürü McLuhan, iletişim araçları ağının dünya toplumlarını ve insanlığı bir "evrensel köy" (global village)[3] haline getirdiğini, bireylerin onun bir üyesi haline dönüştüğünü belirtir. İletişim araçları

toplumsal yaşantımızı, bir anlamda yaratmakta, belirlemektedir. Dahası, bu yolla bireyler, diğerlerinin yaşamlarına katılma hissini ve atmosferini tatmaktadırlar. Örneğin, radyonun bireyler arası görgü ve bilgi aktarılmasını kolaylaştırdığı ve geniş dinleyici kitlesi içindeki çeşitli alt-grupların (ergin, genç ve yaşlı vb.) dayanışmasında bir tür **harç** fonksiyonunu gördüğü belirlenmiştir.

İletişim araçlarının böyle bir "evrensel köy" yarattığı görüşü tam kabul görmemektedir. Çünkü, iletişim araçlarının bireylerde, diğer bireylerle karşılıklı etkileşim ve katılım varmış gibi bir yanılsama (illusion) yarattığı ileri sürülebilir.

Bu nedenledir ki, iletişim araçları basit ve genel bir düzeni öngörmektedir. Bunun yanında, ağızdan ağıza yayılan sözlü geleneklerin ve söyleşilerin başlıca rakibidir. Bunu gençliğin transistör ve televizyona dayalı kültürü, ağızdan çıkan sözlerin oluşturduğu habere tercih etmesi halinde de izlemek mümkündür.

7) Gelişmiş ve yüksek teknolojiye sahip toplumlarda kitle kültürünün kuruyup solduğu varsayımı her zaman geçerli midir? Sanayileşmiş ve kentleşmiş dünyadaki kitle kültürünün değişikliklere uğrayacağını ve yeni bir yapıya dönüşeceğini söylemek mümkündür.

Geleneksel halk şarkılarında bir gerileme ve azalma görülmekte ise de, aynı şey halk masal ve hikâyeleri gibi diğer kitle kültürü form ve türleri için söylenemez. Tam tersine, kitle kültürünün halk hikâye ve masallarını beslediği yönünde birçok belirtiler ve ipuçları vardır. Bu da kitle kültürüne yeni ve taze konular sunmak ve yayılmasını hızlandırmak şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Yeni halk hikâyeleri de şekil olarak "eski dünya"ya ait halk hikâyelerine benzer. Çünkü bunlar değişebilir, fakat bu değişme, hikâyenin kuruluş çatısının dar sınırları içinde ortaya çıkar. Bir taraftan kitle kültürünün kahramanları, kurumları ve ürünleri çağdaş halk hikâyelerinin konuları üzerinde çok kuvvetli bir etki yaratmakta, öte taraftan da televizyon, radyo, gazete ve diğer iletişim araçları bir dizi halk hikâyesi konularını kendi bünyesine çekmekte ve yaymaktadır.

Çok sayıda halk hikâyesi konusunun doğmasına ilişkin çağdaş kültür ürünlerinin tipik örneklerinden biri **otomobildir**. Burada, iletişim araçları bu tür konuları ve ögeleri değiştirerek ve birbirine uydurarak onları popüler şarkı, kısa hikâye ve televizyon ve radyo oyunları haline dönüştürmektedir. Bu yolla da, konunun yayılmasını sağlamakta ve her ne kadar farklı formlara sokuyorsa da, sözlü gelenek ve iletişimden daha geniş bir dinleyici kitlesine yaymaktadır.

Yani, kitle kültüründe bir gerileme ve azalma görülüyor ise de, bu kültürün ögeleri kitle iletişim araçlarında yaşamaya devam etmektedir. ■

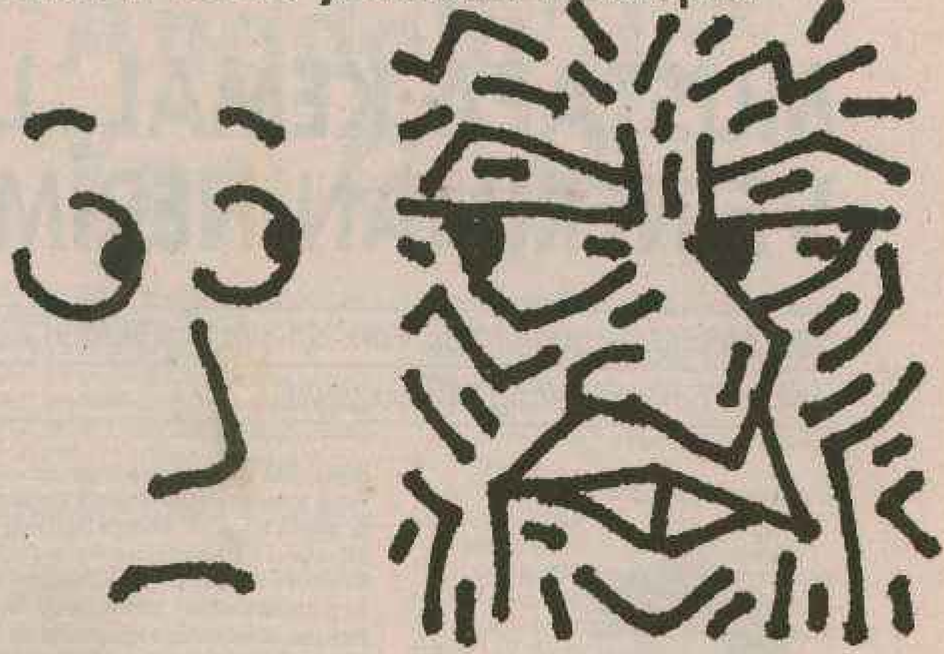
DİPNOTLAR:

1. Özkök, Ertuğrul: "Kitle kültürü çağında haberin yeni konumu: bir intihar olayının aktarılması", İletişim 1981/2, s.122

2. Aziz, Aysel: Radyo ve Televizyona Giriş, Ankara, 1976, Ank. Üni.B.Y.Y.O., s.71-72

3. McLuhan, M.: Understanding the Media: the extensions of man, New York, 1964, New American Library.

Yakın bir dosta yakından mektuplar

"Bizler" ve "onlar"

Burası, sanki Türkiye'de değilmiş, sanki İstanbul'a 65 kilometrecik uzaklıkta değilmiş gibi yaşıyan, kıvrım kıvrım bir yolun dağlar bayırlar aşarak ulaştığı bir Karadeniz kıyısı. Sanırım o yoldur, bu kasabayı sanki İstanbul uğultusuna topu topu 65 kilometre uzaklıkta değilmiş, sanki yıllar önce duruvermiş gibi dingin yaşatan. Arada bir kumsala vuran ölü kuşların perişanlığı, hafta sonları kıvrımlı yolu tıs-tas-tıs-tam müzikle "vınlayıp" gelen otomobillerin kapıları açılınca boşalan "sitres" olmasa, insan unutup gidebilir nasıl bir ortamın yayıldığını ülke yüzeyine...

Tüm bu dinginliği bir çırpıda dağıtıveren iki önemli şey var tabii: gazeteler, dergiler ve de televizyon.

Baharlar erken patladı, şu vahim kuraklık, tersyüz olmuş iklim koşulları yüzünden. Yeşil çılgın gibi sardı düzlükleri. İnsanın gözünü alan parlaklıkta, buram buram kokan taze bir yeşil. İlk bahar dalını -kıyıp- kopardığım gün Çetin Emeç'i vurdular. Bahar dalından özür dilemek geldi içimden. Muammer Aksoy'un acısı buram buramdı henüz. Abdi Bey'i unutamamıştım ki daha. Oysa tam onbir yıl olmuş.

Geniş, sakin, ıssız kumsallarda yürüyüşe çıktığımda kızıl batan güneşe duyduğum hayranlığın ortasına bıçak gibi saplanıyor bir cümle: Çetin Emeç'i de vurdular. Onlar... Yıllardır tepemizde demoklesin kılıcı gibi sallanan ONLAR... Bir de "bizler" mi varız? Peki, her kimsek o bizler, çok mu aciziz, tepemizde sallanan kılıçların ipini kesip koparamayacak kadar?

Çevre köylere ulaşıldığında, doğanın böylesine bir cümbüşe başladığı şu güzel günlerde, insan gaddarlığı yürek burkucu örnekler sergiliyor. Köylüler bayırlardaki kalın kalın ağaçları kaşla göz arasında yok ediveriyorlar. Kel, çıplak tepeler, yeşillikli düzlüklere ağlamaklı bakışlar atıyor. Çitler kırılıyor, kavaklıklara keçilerle mandalar sokuluyor; taze fidanlar yok olup gidiyorlar. Kuraklığın belini böylesine büktüğü bir ülkede, balta ayrı, hayvancıklar ayrı, yeni kuraklıklara zemin hazırlamak için var güçleriyle çalışıyorlar.

Hep bizler ve onlar. Kıyımdan yana olmayanlar ve kıyıp-kırıp dökenler... Akşamları mis gibi yanık odun kokusu dağılıyor. Bahar durgunluğunun bağrına dalan gri dumanlar ağır aksak dolaşmaya başlıyor, güneş batımının kızıllıkları arasında. Doğa nasıl da ritmik, nasıl da telaşsız. Gözünü bir tavşana dikmiş atmaca bile o zarif süzülüşünü hiç hızlandırmadan gözlüyor avını; sonra ani bir dalış... Tavşancığın yaşamı orada, acısızca noktalanıveriyor. Her doğal kıyımda bir zerafet var diyeceğim, neredeyse. Karabataklar, martılar, kuğular da işlerini telaşsız, neredeyse adilane, hiç can cırmıyormuş gibi tamamlayıp su üstündeki valslerini sürdürüyorlar. Oysa Belediye nasıl da kıydı güzelim kurt köpeklerinin canına. Sokaklardaki zehirli etleri, cins av köpekleri yemesin diye sahipleri az mı panik yaşadılar. Yemesin de, dağ-bayır koşturup sahibinin namlusuna teslim olacak çulluk, yaban ördeği bulsun...

Bir başka namlu... Çetin Emeç'i de vurdular!

Avcılar her gün çuval çuval çulluk kaldırdılar tepelerde. Boynu bükük, ölü hayvancıkları iftiharla sırtlarına yüklediler. Döviz bile kazandık herhalde ölü çulluklardan. Satılacak neyimiz kaldı ki, doğadan gayrı? Onu da pek kolay tüketmeyi biliyoruz.

Nusaybin'de güneş böylesine kızıl mı batar? Kimsenin güneş görecek hali var mıdır Nusaybin'de? Doğanın bağrında yaşamış insanları çevrelerine kimbilir nasıl da küstürmüşlerdir... Onlar...

İnsanların Türkiye sınırları içinde doğmuş olmaktan ötürü hayıflanmaları doğal mıdır? "Onlar"a sormalı...

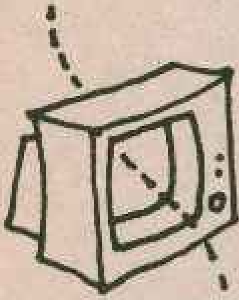
Balıkçılar ağır aksak teknelerle, batan güneşe ardlarını çevirip ağır ağır dönüyorlar limana. Aralarından bazıları, ötekiler tarafından kara listeye alınmışlar. Balıkların evini- barkını dinamitle yok ettikleri için. Esnafın bir kısmı (hani "bizler" vardı ya...) "onlar"dan balık almıyor. Dinamitle ölmüş balığı gözünden tanıyor... Protesto ediyor.

Bir zamanlar Türkiye'de, ne mutluymuş Türküm diyene, belki... Laf pek şiirselmiş üstelik, "Ulus" olmak, "mutlu" olmak, filan, en azından konuşuluyormuş. Her demokrasinin böylesine geçici balayı yılları olur da, sonra insanlar "canım-cicim" dönemini geçirip, doğanın onlara verdiği o güzelim organı kullanırlar, değil mi? Yani beyinlerini...

Ne oldu bizim beyinlerimize? ■

Prof. Dr.
Nihat Falay

KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI VE KİTLE KÜLTÜRÜ

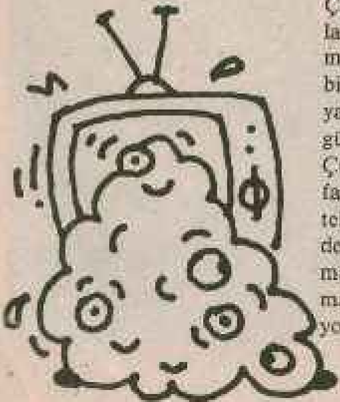
İletişim araçları bireylerde karşılıklı etkileşim ve katılım varmış gibi bir yanılsama yaratabilir, bu nedenle basit ve genel bir düzeni öngörürler.

Kitle iletişimi sürecinin halkın günlük yaşamı, gelenek ve alışkanlıkları üzerinde belirgin ve yaygın etkiler yaptığı hamen her ülkede görülmektedir. Folk kültürü, popüler kültür ve seçkinler kültürünün kitle iletişiminden ve araçlarından etkilenmemesi bu nedenle imkânsızdır. Kitle iletişim araçları bu kültürlerin, özellikle folk kültürünün saflığına ve niteliklerine müdahele edici boyutlara varmıştır. Bunu kolaylaştıran neden, hem kitle iletişimi sürecinin hem de kültürlerin toplumda mevcut ortak yapıları, fonksiyonları ve geleneklerl paylaşmasıdır.

Günlük yaşamın ve halk kültürünün **yüzyüze** iletişime dayanıyor olmasına karşın, kitle iletişimi mekanik araçlarla fakat yüzyüze olmayan bir iletişim anlayışına dayanır: ''Arkaik kültürün insanı... **şölene** hem aktör, hem izleyici olarak katılmaktadır. Sanayi kültürü ise, aktör ve izleyiciyi kesin sınırlarla birbirinden ayırmaktadır''[1]. Yani, kültürel ortaklığın sağlanması için toplumsal etkileşimin daha az gerekli olduğu gibi bir noktaya gelinmiştir.

Öte yandan iletişim araçlarının türleri sürekli olarak artmakta ve bilgi düzeyimizi ve yaşam tarzımızı değişik yönlerde etkilemektedir:

1) Kitle iletişim araçlarının kitle kültürümüzü tahrip ettiği ileri sürülmektedir. Çünkü, kitle iletişim araçları toplumsal normları zorlamakta ve yaşam tarzlarını değiştirmektedir. Çağdaş toplumlarda yerel türkülerin, oyunların ve aile yaşamlarında geleneklerin gelişmesi ve uç vermesi daha zor gerçekleşecek gibidir. Buna karşın özellikle televizyon, dünya gerçekleri hakkında bilgi alabilmek için en güvenilir haber kaynağı niteliğini almıştır. Çünkü iletişim araçları ve süreci boş zaman faaliyetlerimizin özünü şekillendirmektedir ve televizyon bu özün kalbi gibidir. Gerçekten de, radyo ve televizyonun kişilerin serbest zaman faaliyetlerini etkilediği yapılan araştırmalardan saptanmıştır. Şöyle ki; ilk elde radyo olmak üzere, televizyona sahip olan kişilerin ilk yıllarda eğlence yerlerine gitmelerinde bir azalma sözkonusu olmuştur.

Görülmektedir ki, televizyon kişilerarası bağlantı ve teması boğmakta ve fikir alışverişini engellemektedir. Çünkü, televizyon seyreden grubun üyeleri birarada imiş gibi görünmekle beraber, birbirinden yalıtılmış haldedirler. Seyirciler bireysel zevkler alırlar, topluluk halinde değil.

Bu etki ve sonuçlar, iletişim araçlarının insanlarda kendine göre bir kimlik, değişik arzular ve bazen kaçışlar yaratması ile daha da somutlaşmaktadır.

2) İletişim araçları, **tek tip** kitle kültürünün ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Kitle kültüründe farklılıklar bulunması, kültürün çok sayıda ve türde örneklerinin geliştirilmiş olmasına bağlıdır.

Tek tip kültürün oluşması, hem yerel özellik ve renklerin azalması ve kaybolması hem de yararıcı olabilecek farklılıkların ortaya çıkmaması sonucunu vermektedir. Hatta, radyo ve televizyonun okuma-yazma bilme koşulunu gerektirmemesi, bu araçları daha etkili ve ilginç duruma getirmiştir.

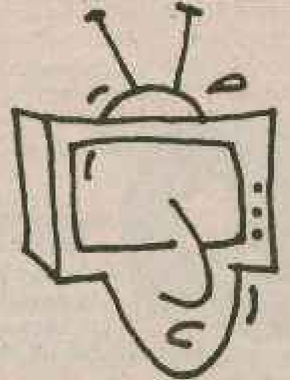
3) Kitle iletişim araçları, kitle kültürünü yayma ve kuvvetlendirme kaynağı olarak da fonksiyon görürler. Bunu, kitle kültürü materyalini geniş dinleyici kitlesine daha kolayca sunma şeklinde yaparlar. Halk bilimcileri, iletişim araçlarını nadiren halkbiliminin aktif ve meşru taşıyıcısı olarak kabul etmişlerdir.

Daha önceleri birkaç nesli içerecek kadar uzun dönemli olan folklor ögeleri ve bu değişmeler bugün, bir anlamda gayrımeşru, iletişim araçları vasıtasıyla bazen birkaç dakikayı kapsamaktadır. Bu nedenle de bugünün gelenek ögeleri, eski yüzyıllardaki masallardan daha hızlı dolaşmakta ve dağılmaktadır. Bu duruma deyim ve şakaların dolaşımı ve iletilmesi de dahildir.

4) İletişim araçlarının, kitle kültürünün yayılmasına olumlu katkısına ilave olarak, kültürel normları yaratmak gibi bir etkisi ve fonksiyonu da vardır.

İletişim araçlarının geniş çaplı etkisi özellikle televizyonda daha belirgindir. Televizyonun kamuoyu ve düşünce üzerindeki etkisi, benzer diğer araçların etkisine en azından eşit veya onlardan büyüktür. Çünkü halkın davranış tarzına ve tutumlarına şekil verebilmektedir.

ABD'yde yapılmış araştırmalar, ailelerin yarısından fazlasının günlük uyku, yemek, cinsel ilişki ve hatta tuvalete gitme alışkanlıklarında değişmeler olduğunu veya bu alışkanlıklarda yeni düzenlemeler yapıldığını ortaya çıkarmıştır. ''Yayınların geç saatlere kadar sürmesi uyku düzenini bozmakta, alıcıların belli yerde olması aile fertlerinin orada toplanmasını gerektirmekte, ailenin olağan gezintilerini yayına göre ayarlamaları(na)... geç yatmaya neden olduğu... çocukların uyku ve ders çalışma düzenlerini etkilediği... görülmektedir''[2].

İletişim araçları sadece bireylerarası ilişkilerin yerine ikame olmamakta, aynı zamanda ilişkilere kültürel ve belirleyici etkiler yapmaktadır. Yani, geleneksel hikâyeler, ifadeler, iş alışkanlıkları ve âdetler, oyunlar ve jestler, deyimler gibi gizli ve özel, açık ve genel tavırlar ve tutumların hepsi bu etki alanının içindedir.

5) Kitle iletişim araçlarının, özellikle radyo ve televizyonun, bireyler üzerinde ruhsal ve bedensel açıdan olumsuz etkileri de görülmektedir.

Şöyle ki; ruhsal açıdan, radyo ve televizyon bireylerin hayal gücünün çalışmasına ve alabildiğince genişlemesine (bazen de daralmasına) neden olmakta, bunun sonucu olarak da sesleri ve görüntüleri kendince algılamasına ve biçimlendirmesine yol açmaktadır. Bir yandan dikkatin sadece iletişim aracına yönelik olarak odaklaşması, öte yandan dikkatin azalması, sinirlerin uyuşması ve zihinsel pasifleşme ve tembellik görülmektedir. Bunun tersine, zor kullanmaya ve şiddete yöneltme etkisi de saptanmıştır.

Bedensel açıdan da; göz ve sinir bozuklukları, sar'a, baş dönmesi ve sindirim bozuklukları ortaya çıkmaktadır.

6) Ünlü kitle iletişim düşünürü McLuhan, iletişim araçları ağının dünya toplumlarını ve insanlığı bir ''evrensel köy'' (global village)[3] haline getirdiğini, bireylerin onun bir üyesi haline dönüştüğünü belirtir. İletişim araçları

toplumsal yaşantımızı, bir anlamda yaratmakta, belirlemektedir. Dahası, bu yolla bireyler, diğerlerinin yaşamlarına katılma hissini ve atmosferini tatmaktadırlar. Örneğin, radyonun bireyler arası görgü ve bilgi aktarılmasını kolaylaştırdığı ve geniş dinleyici kitlesi içindeki çeşitli alt-grupların (ergin, genç ve yaşlı vb.) dayanışmasında bir tür **harç** fonksiyonunu gördüğü belirlenmiştir.

İletişim araçlarının böyle bir "evrensel köy" yarattığı görüşü tam kabul görmemektedir. Çünkü, iletişim araçlarının bireylerde, diğer bireylerle karşılıklı etkileşim ve katılım varmış gibi bir yanılsama (illusion) yarattığı ileri sürülebilir.

Bu nedenledir ki, iletişim araçları basit ve genel bir düzeni öngörmektedir. Bunun yanında, ağızdan ağıza yayılan sözlü geleneklerin ve söyleşilerin başlıca rakibidir. Bunu gençliğin transistör ve televizyona dayalı kültürü, ağızdan çıkan sözlerin oluşturduğu habere tercih etmesi halinde de izlemek mümkündür.

7) Gelişmiş ve yüksek teknolojiye sahip toplumlarda kitle kültürünün kuruyup solduğu varsayımı her zaman geçerli midir? Sanayileşmiş ve kentleşmiş dünyadaki kitle kültürünün değişikliklere uğrayacağını ve yeni bir yapıya dönüşeceğini söylemek mümkündür.

Geleneksel halk şarkılarında bir gerileme ve azalma görülmekte ise de, aynı şey halk masal ve hikâyeleri gibi diğer kitle kültürü form ve türleri için söylenemez. Tam tersine, kitle kültürünün halk hikâye ve masallarını beslediği yönünde birçok belirtiler ve ipuçları vardır. Bu da kitle kültürüne yeni ve taze konular sunmak ve yayılmasını hızlandırmak şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Yeni halk hikâyeleri de şekil olarak "eski dünya"ya ait halk hikâyelerine benzer. Çünkü bunlar değişebilir, fakat bu değişme, hikâyenin kuruluş çatısının dar sınırları içinde ortaya çıkar. Bir taraftan kitle kültürünün kahramanları, kurumları ve ürünleri çağdaş halk hikâyelerinin konuları üzerinde çok kuvvetli bir etki yaratmakta, öte taraftan da televizyon, radyo, gazete ve diğer iletişim araçları bir dizi halk hikâyesi konularını kendi bünyesine çekmekte ve yaymaktadır.

Çok sayıda halk hikâyesi konusunun doğmasına ilişkin çağdaş kültür ürünlerinin tipik örneklerinden biri **otomobildir**. Burada, iletişim araçları bu tür konuları ve ögeleri değiştirerek ve birbirine uydurarak onları popüler şarkı, kısa hikâye ve televizyon ve radyo oyunları haline dönüştürmektedir. Bu yolla da, konunun yayılmasını sağlamakta ve her ne kadar farklı formlara sokuyorsa da, sözlü gelenek ve iletişimden daha geniş bir dinleyici kitlesine yaymaktadır.

Yani, kitle kültüründe bir gerileme ve azalma görülüyor ise de, bu kültürün ögeleri kitle iletişim araçlarında yaşamaya devam etmektedir. ■

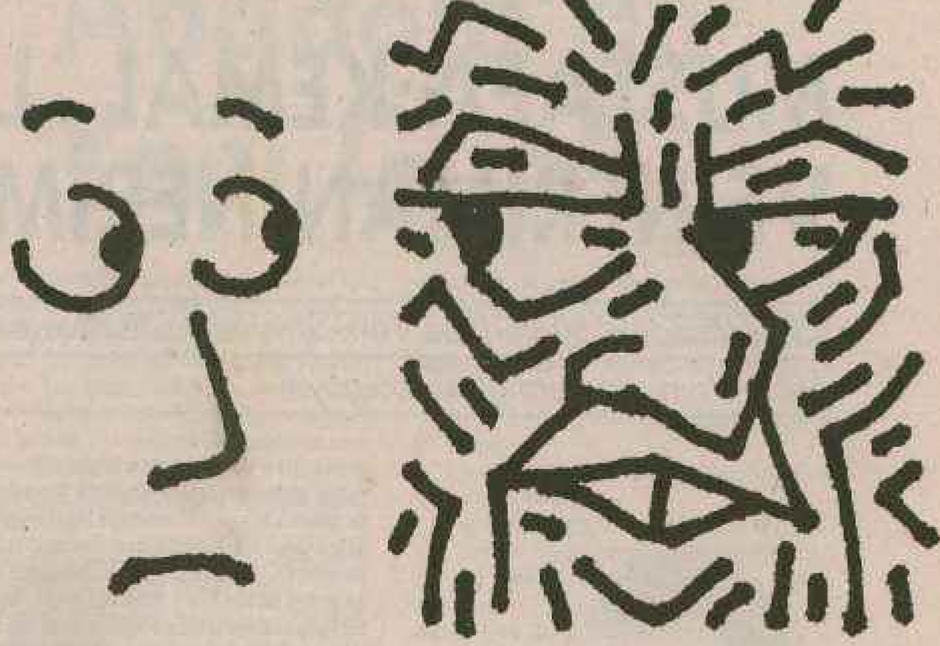
DİPNOTLAR:

*1. Özkök, Ertuğrul: "Kitle kültürü çağında haberin yeni konumu: bir intihar olayının aktarılması", **İletişim** 1981/2, s.122*

*2. Aziz, Aysel: **Radyo ve Televizyona Giriş**, Ankara, 1976, Ank. Üni.B.Y.Y.O., s.71-72*

*3. McLuhan, M.: **Understanding the Media: the extensions of man**, New York, 1964, New American Library.*

Yakın bir dosta yakından mektuplar

"Bizler" ve "onlar"

Burası, sanki Türkiye'de değilmiş, sanki İstanbul'a 65 kilometrecik uzaklıkta değilmiş gibi yaşıyan, kıvrım kıvrım bir yolun dağlar bayırlar aşarak ulaştığı bir Karadeniz kıyısı. Sanırım o yoldur, bu kasabayı sanki İstanbul uğultusuna topu topu 65 kilometre uzaklıkta değilmiş, sanki yıllar önce duruvermiş gibi dingin yaşatan. Arada bir kumsala vuran ölü kuşların perişanlığı, hafta sonları kıvrımlı yolu tıs-tas-tıs-tam müzikle "vınlayıp" gelen otomobillerin kapıları açılınca boşalan "sitres" olmasa, insan unutup gidebilir nasıl bir ortamın yayıldığını ülke yüzeyine...

Tüm bu dinginliği bir çırpıda dağıtıveren iki önemli şey var tabii: gazeteler, dergiler ve de televizyon.

Baharlar erken patladı, şu vahim kuraklık, tersyüz olmuş iklim koşulları yüzünden. Yeşil çılgın gibi sardı düzlükleri. İnsanın gözünü alan parlaklıkta, buram buram kokan taze bir yeşil. İlk bahar dalını -kıyıp- kopardığım gün Çetin Emeç'i vurdular. Bahar dalından özür dilemek geldi içimden. Muammer Aksoy'un acısı buram buramdı henüz. Abdi Bey'i unutamamıştım ki daha. Oysa tam onbir yıl olmuş.

Geniş, sakin, ıssız kumsallarda yürüyüşe çıktığımda kızıl batan güneşe duyduğum hayranlığın ortasına bıçak gibi saplanıyor bir cümle: Çetin Emeç'i de vurdular. Onlar... Yıllardır tepemizde demoklesin kılıcı gibi sallanan ONLAR... Bir de "bizler" mi varız? Peki, her kimsek o bizler, çok mu aciziz, tepemizde sallanan kılıçların ipini kesip koparamayacak kadar?

Çevre köylere ulaşıldığında, doğanın böylesine bir cümbüşe başladığı şu güzel günlerde, insan gaddarlığı yürek burkucu örnekler sergiliyor. Köylüler bayırlardaki kalın kalın ağaçları kaşla göz arasında yok ediveriyorlar. Kel, çıplak tepeler, yeşillikli düzlüklere ağlamaklı bakışler atıyor. Çitler kırılıyor, kavaklıklara keçilerle mandalar sokuluyor; taze fidanlar yok olup gidiyorlar. Kuraklığın belini böylesine büktüğü bir ülkede, balta ayrı, hayvancıklar ayrı, yeni kuraklıklara zemin hazırlamak için var güçleriyle çalışıyorlar.

Hep bizler ve onlar. Kıyımdan yana olmayanlar ve kıyıp-kırıp dökenler... Akşamları mis gibi yanık odun kokusu dağılıyor. Bahar durgunluğunun bağrına dalan gri dumanlar ağır aksak dolaşmaya başlıyor, güneş batımının kızıllıkları arasında. Doğa nasıl da ritmik, nasıl da telaşsız. Gözünü bir tavşana dikmiş atmaca bile o zarif süzülüşünü hiç hızlandırmadan gözlüyor avını; sonra ani bir dalış... Tavşancığın yaşamı orada, acısızca noktalanıveriyor. Her doğal kıyımda bir zerafet var diyeceğim, neredeyse. Karabataklar, martılar, kuğular da işlerini telaşsız, neredeyse adilane, hiç can acıtmıyormuş gibi tamamlayıp su üstündeki valslerini sürdürüyorlar. Oysa Belediye nasıl da kıydı güzelim kurt köpeklerinin canına. Sokaklardaki zehirli etleri, cins av köpekleri yemesin diye sahipleri az mı panik yaşadılar. Yemesin de, dağ-bayır koşturup sahibinin namlusuna teslim olacak çulluk, yaban ördeği bulsun...

Bir başka namlu... Çetin Emeç'i de vurdular!

Avcılar her gün çuval çuval çulluk kaldırdılar tepelerde. Boynu bükük, ölü hayvancıkları iftiharla sırtlarına yüklediler. Döviz bile kazandık herhalde ölü çulluklardan. Satılacak neyimiz kaldı ki, doğadan gayrı? Onu da pek kolay tüketmeyi biliyoruz.

Nusaybin'de güneş böylesine kızıl mı batar? Kimsenin güneş görecek hali var mıdır Nusaybin'de? Doğanın bağrında yaşamış insanları çevrelerine kimbilir nasıl da küstürmüşlerdir... Onlar...

İnsanların Türkiye sınırları içinde doğmuş olmaktan ötürü hayıflanmaları doğal mıdır? "Onlar"a sormalı...

Balıkçılar ağır aksak teknelerle, batan güneşe ardlarını çevirip ağır ağır dönüyorlar limana. Aralarından bazıları, ötekiler tarafından kara listeye alınmışlar. Balıkların evin- barkını dinamitle yok ettikleri için. Esnafın bir kısmı (hani "bizler" vardı ya...) "onlar"dan balık almıyor. Dinamitle ölmüş balığı gözünden tanıyor... Protesto ediyor.

Bir zamanlar Türkiye'de, ne mutluymuş Türküm diyene, belki... Laf pek şiirselmiş üstelik. "Ulus" olmak, "mutlu" olmak, filan, en azından konuşuluyormuş. Her demokrasinin böylesine geçici balayı yılları olur da, sonra insanlar "canım-cicim" dönemini geçirip, doğanın onlara verdiği o güzelim organı kullanırlar, değil mi? Yani beyinlerini...

Ne oldu bizim beyinlerimize? ■

"Anadolu'da Yeni Gün"de Kafkasya

MUSTAFA KEMAL, LENİN VE NERİMAN NERİMANOF

Milli Mücadele günlerinde Türk-Sovyet ilişkilerinin pekiştirildiği bir ortamda Kafkasya, Ankara'nın sırt verdiği bir bölgeydi.

Günümüz Kafkas Sovyet cumhuriyetleri hızlı dönüşüm içersinde. Glasnost ve perestroyka bu cumhuriyetleri çok yönlü bir biçimde etkilemekte. Açıklık ve yeniden yapılanma kimi ülkelerde demokratikleşme doğrultusunda gelişmelere yol açarken kimilerinde de milliyetçilik duygularını kamçılıyor.

Türkiye'nin bu yörelere komşu olmanın ötesinde birçok toplulukla aynı dil grubu ve dini paylaşması öteden beri bu yörelere farklı bir ilgi göstermesine neden olmuş. Çarlık Rusyası ve Osmanlı döneminde bu yöreler farklı dönemlerde farklı ülkelerin etkin olduğu alanları oluşturmuş.

Milli Mücadele günlerinde Türk-Sovyet ilişkilerinin pekiştirildiği bir ortamda Kafkasya, Ankara'nın sırt verdiği bir bölge. Diğer bir deyişle Batı'da savaşırken Doğu cephesini güvence altında tutmak Mustafa Kemal'in önde gelen kaygısı. Bu nedenle İngilizlere yakın Musavatçı bir Azarbaycan Ankara'yı kaygılandırıyor. Ankara'ya yakın çevrelerce Baku'da ihdas edilen Halk Murahhaslığı, Neriman Nerimanof'un iktidarı için çalışan bir örgüt. "Bolşevik" İttihatçılar'ın mevzilendikleri bir alan.

Milli Mücadele yılları Türk-Sovyet ilişkileri yazınımızda birçok kez ele alındı. Kitaplar, makaleler yazıldı.

Kaynaklar tarandı. Ancak henüz arşiv malzemelerine ulaşılamadı. Her iki ülke de bu konuda fazla aceleci davranmıyor. Oysa araştırmacılara yoğun bir bilgi birikimi sağlayacak henüz kullanılmayan bir kaynak var. O da günün Ankara gazeteleri. Hatta bu gazetelerde günlük haber olarak verilen bazı bilgiler daha sonra Sovyet arşiv malzemesi olarak, yabancı dilden Türkçe'ye çevrilerek bugünkü yayın organlarında yayımlandı. Araştırmacılar fazla uzaklara gitmeksizin bu belgelerin Türkçelerini öncelikle el altında bulunan malzemelere yönelerek elde edebilirler.

Milli Mücadele Türk-Sovyet ilişkileri için iki ana kaynak var: Bunlar **Hakimiyet-i Milliye** ve **Anadolu'da Yeni Gün** gazeteleri, özellikle Yunus Nadi yönetimindeki **Anadolu'da Yeni Gün** Ankara "solu"nun açılımlarını çok yönlü bir biçimde bizlere yansıtıyor. Bu gazetede yer alan, çoğu kez manşet olan haber ve yazılardan bir dizisini ekte veriyoruz.

Gazetelerde yer alan yazışmaların birçoğu bugüne değin Latin harfli herhangi bir kaynakta yer almamış. Mustafa Kemal'in birçok yazışması **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**'ne girmemiştir.

Aşağıda Türk Sovyet ilişkileri ve Kafkasya sorununa ışık tutacak üç belgeyi yayınlıyoruz. Bunlar Nerimanof'un, Mustafa Kemal'in ve Lenin'in birer mektubu.

▼**Lenin.** Mustafa Kemal ile mektuplaşmıştı.

□

Azarbaycan Sovyet Cumhuriyeti'nin kuruluşu ertesi Mustafa Kemal Paşa, Azerbaycan Şura Hükümeti Reisi Neriman Nerimanof'tan bir mektup alır.

Bu mektup Halil Paşa aracılığıyla Erzurum'a ulaşır ve 16 Ağustos 1920 günü telgrafla Ankara'ya iletilir. 25 Ağustos 1920 günlü nüshasında bu mektuba yer veren **Anadolu'da Yeni Gün**, okuyucularına Nerimanof'u "Azerbaycan Şura Hükümeti Reisi Türk ve Müslüman Doktor Neriman" diye tanıtır. Mektup aynen şöyledir:

Büyük Millet Meclisi Reisine,
Gayretlu Efendim Kemal Paşa,

Bu mektubu Yoldaş Halil Paşa ile gönderip hususi selam etmek fikrindeyim. Müslüman komünistleri sizin maksadınıza çatmak yolunda var kuvvetlerini sarf edeceklerdir. Aksi takdirde ne bizim ne de bütün Şark için varlık yoktur. Madem ki İngiltere ve onun kuvvetiyle yaşasın eden Avrupa emperyalisti vardır, Ermeni meselesi de bu esastan çıkan bir meseledir. Avrupa emperyalizması ölürse çürük Ermenistan özü özünden mahv olacaktır. Yaşayınız Efendim, Yaşasın bu fikirde olan Türkiye kardeşlerimiz.

Neriman Nerimanof

Mektup Büyük Millet Meclisi'nde okunur ve alkışlarla karşılanır.

Anadolu'da Yeni Gün'de yer alan belgeler arasında "Dağıstan'ın istiklâli" nedeniyle Mustafa Kemal'le Lenin arasındaki yazışmalar yer alır.

"Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretleriyle Rus Şuralar Cumhuriyeti Reisi Yoldaş Lenin arasında Dağıstan'ın istiklâli münasebetiyle teati kılınan telgrafname suretleri" gazetenin 26 Ocak 1921 günlü nüshasında tam metin olarak verilir.

Mustafa Kemal'in Lenin'e gönderdiği telgrafın metni şöyledir:

Reis Yoldaş!

Telsiz telgrafla Moskova'dan vaki olan bir tebliğ ile Sovyet Rusyası tarafından Dağıstan'ın istiklâli tanındığına muttali olduk.

Bu mes'ud kararın Bolşevizm dünyasıyla İslam dünyası arasındaki münasebata fevkalade hüsn-i tesir edeceğini ve bu suretle bizleri hal-i hazır kapitalist idaresinin iktibas-ı hayat ve kuvvet eylediği Garp emperyalizmini devirmekten ibaret olan müşterek gayemize daha ziyade yaklaştıracağına şüphe etmiyorum. Bu netice-i mes'udenin ancak sıkı sıkıya teşrik-i mesai etmemizle kabil olacağına kani olduğumdan dolayı bizi yekdiğerimize bağlayan revâbıtı daha ziyade tahkim ve teşyid edecek her hadisenen mucib-i sürur ve mahzuzatım olduğunu beyan eder ve Rus Sovyet Cumhuriyeti'nin zat-ı alilerinden mülhem olarak Şark'ta tesis ettiği durendişane ve

akılane siyasetinden dolayı arz-ı teşekkürat eylerim.

Şark'ta ve bütün dünyada hak ve adaletin zafer-i karibine büyük bir imanla kani olarak ihtiramatımın kabulünü rica ederim efendim.

Türkiye Büyük Millet Reisi
Mustafa Kemal

Lenin'in Mustafa Kemal'e gönderdiği cevabi telgraf ise şu satırlara yer verir:

Dağıstan ahalisinin ilân-ı muhtariyeti münasebetiyle vaki olan tebligatınızı kemal-i sürur ile aldım.

Rusya Heyet-i Müttehidesi'ni teşkil eden milletler hakkında Sosyalist Federatif Sovyetist Rusya'nın ittihaz ettiği politikanın tebligatınıza nazaran tarafınızdan mazhar-ı teveccüh olduğuna Rusya Şuralar Hükümeti kanaat hasıl eylemiştir.

Rusya Şuralar Hükümeti arazisi dahilinde yaşayan bilcümle akvama muhtariyet ita ederek her milletin bizzat tayin-i mukadderat etmesi prensibine müsteniden akvam-ı mezkurenin mahalli cumhuriyetler teşkil etmeleri hususunu tervic ve teshil eylemiştir.

Sovyet Rusya ahalisinin ecza-i müterekkibesinden olan milletler arasında mütekabilen mevcut husn-i tefahüm ve itimada müstenid münasebat-ı uhuvvetkâranenin tesisine ancak bu prensip hâdim olabilir.

Bilcümle Rusya akvamı, bizleri ihata eden layüad düşmanlara karşı mücadeleye kadar şevketli bir aile tevhid ve takviye edecek ancak bu siyaset olabilir.

Bu suretle büyük bir vücud teşkil ettik. Yalnız doğrudan doğruya düşmanlarımızın savletlerini red ile kalmıyoruz. Diğer taraftan müşterek düşmanlarımızın tartib ettikleri entrikalara karşı da nâ-kabil-i taarruz bir hal iktibas etmiş bulunuyoruz.

Büyük milletler hakkında ittihaz etmiş olduğumuz tedabir tarafınızdan hüsn-i telakki edildiğini ve iki memleket arasında hüsn-i tefahüm ve emniyet-i mütekabilenin istikrarını temin edecek bir hüsn-i kabule mazhar olduğunu görmekle bahtiyarım. Tebligat-ı vakıanızdan mütehassıl minnettarlığımızın ve memleketlerinin istikbal ve saadeti için mukavemetsiz bir azim ile mücadele eden Türkiye ahalisiyle hükümeti hakkındaki temenniyat-ı halisemizin bir defa daha beyanına müsaade etmenizi rica ederim.

Lenin

Görüldüğü gibi Ankara basını Kafkasya ile ilgili haberlere geniş yer veriyordu. Milli Mücadele'nin sıcak günlerinde, Kafkasya'daki gelişmeler TBMM'ce yakından izleniyordu. Sovyet liderleriyle Mustafa Kemal arasında mektup teatisinde bulunuluyor, bu yazışmalar o günlerin Ankara basınında sık sık yer alıyordu.

Milli Mücadele döneminde **Hakimiyet-i Milliye** ve **Anadolu'da Yeni Gün** o günlerin Türk dış politikasının ana eksenini oluşturan Türk-Sovyet ilişkilerine ayrıcalıklı bir yer tanıyordu. İki ülke arasındaki tüm yazışmalar, Batı'ya göz dağı verircesine bu gazetelerin sütunlarında yer alıyordu. Bu açıdan Türk diplomasi tarihi için bu gazetelerin taranması öncelikli bir uğraş. Öte yandan Türk diplomasi tarihinin arşivleri zorlaması ve birinci kaynaklara eğilmesi önümüzdeki yılların gündemi olsa gerek. ■

"Anadolu'da Yeni Gün"

30 Ağustos 1920: Azarbeycan Şura hükümeti Reisi Doktor Nerimanof'un Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği mektup

1 Eylül 1920: Beynelmilel Baku Kongresi bugün içtima ediyor: Türk Milletinden Kongreye Samimi Tebrikat

2 Eylül 1920: İlk Bolşevik sefareti Erzurum'a gelmiştir. Pek kalabalık bir halk tarafından hararetli bir resm-i istikbal

8 Eylül 1920: Halk Zümresi: Siyasi Programı: Maksad ve meslek

8 Eylül 1920: Bolşeviklik esasatı: Rus Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti Kanun-ı Esasisi

10 Eylül 1920: İrlanda'da Neler Oluyor? Sin Fein'in yeni kahramanlıkları

16 Eylül 1920: Bolşevizm ve Kızıl Ordu

16 Eylül 1920: Üçüncü Enternasyonal Kongresinin Tavsiyeleri: Her memleketteki komünist ceryanlarına

16 Eylül 1920: Üçüncü Enternasyonal'in Beyannamesi ve Biz

16 Eylül 1920: Bolşeviklik Programı: Rus Kominist Bolşevik Fırkasının Programı

27 Eylül 1920: Baku Şark Milletler Kongresi

3 Teşrin-i Evvel 1920: Dünya ihtilali

3 Teşrin-i Evvel 1920: Rus Bolşevik Fırkası Nizamnamesi

6 Teşrin-i Evvel 1920: İlk Bolşevik heyeti Ankara'da

14 Teşrin-i Evvel 1920: Meslek-i temsil

14 Teşrin-i Evvel 1920: Enver Paşa Şark Kıyamı Kumandanlığını deruhte etmiştir. Garp emperyalizmine karşı Şark'ın kıyam ve cidali her gün daha ziyade hakikat oluyor. İngilizler korktuklarına uğrayacaklardır.

6 Teşrin-i Evvel 1920: Rusya'da Çarlık'ın iskatı üzerine yıkılan bir cihan ve yükselen alem.

Rusya'da yalnız çarlığın iskatı tarih-i alem için kendi başına bir hadise-i uzmâ iken bu hadise tesiratı itibariyle yalnız Rusya hudutları dahiline münhasır kalmıyarak cihanşümul bir mahiyet ve ehemmiyet peyda etmiştir.

7 Teşrin-i Evvel 1920: Yunus Nadi, "Halk Hükümeti"

11 Teşrin-i Evvel 1920: Moskova'da III. Enternasyonal, Cenevre'de Cemiyet-i Akvam

11 Teşrin-i Evvel 1920: Bir Program

12 Teşrin-i Evvel 1920: Ali İhsan, "Programın izahı"

13 Teşrin-i Evvel 1920: Muhittin, "Bir program"

14 Teşrin-i Evvel 1920: Muhittin, "Mesleki temsil"

17 Teşrin-i Evvel 1920: Anadolu Hükümeti ile Rus Sovyet Hükümeti ittifakı

17 Teşrin-i Evvel 1920: Hayat-ı milliyemizde hakiki bir inkılab: Büyük Millet Meclisi'nin Programı tetkik etmeğe memur ettiği encümen-i mahsus intihabatta (Temsil-i Mesleki) esasını kabul etmiştir.

18 Teşrin-i Evvel 1920: Türk-Rus ittifakı

20 Teşrin-i Evvel 1920: Türk-Rus ittifakı

20 Teşrin-i Evvel 1920: Mahmut Esad, "Kızıl Elma"

29 Teşrin-i Evvel 1920: Türkiye Komünist Fırkası Nizamnamesi

21 Teşrin-i Evvel 1920: İnkılapçı bir hareket: İçerde, dışarda herkes çalışıyor.

3 Teşrin-i sani 1920: Fakirlik Zenginlik

7 Teşrin-i sani 1920: Bugün Rusya'da komünizm fikrinin ilk muzafferiyet gününün sene-i devriyesine tesadüf eder. Bu münasebetle komünistlerle beraber emperyalist aleme karşı mazlumların haklarını müdafaa eden Türkler namına Yeni Gün evvela Rus Kominstlerini sonrada bütün komünist alemini tebrik etmeği aziz bir vazife bilir.

7 Teşrin-i sani 1920: Rus İhtilal ve İnkılabı: Bolşevikliğin tarihçesi

7 Teşrin-i sani 1920: Emekçiler Bayramı: Bolşevik inkılabı sene-i devriyesi

7 Teşrin-i sani 1920: M. Gorki, "Dün ve Bugün"

11 Teşrin-i sani 1920: Baku Kongresi'nin İngiltere'deki in'ikasatı: İngiltere Şark'ta musır (direnen) ve mütemadi bir ceryan ile devam eden İngiliz aleyhdarlığından telaştadır. Lord Curson Moskova'ya nota vererek bu ceryanın önüne geçmeye çalışıyor. Fakat beyhude. İngiltere büyük bir kabusun tazyiki altındadır. Bolşevik Rusya ile Şark islam milletleri.

15 Teşrin-i sani 1920: Yeni Hayat - İşçiler Birliği

9 Teşrin-i sani 1920: Yeni Hayat. Hayat-ı iştirak ve Musavat Cemiyet fakirleri, musavat

13 Teşrin-i sani 1920: Hakkı Behiç, "Beyanname"

17 Teşrin-i sani 1920: Türk-Rus yoldaşlar arasında telgraflar

24 Teşrin-i sani 1920: BMM'de mesleki intihab

26 Teşrin-i sani 1920: Lord George ve Bolşeviklik

26 Teşrin-i sani 1920: Bolşevizm mal yağması değildir.

29 Teşrin-i sani 1920: Sovyet Rusya'sında Maarif meselesi

29 Teşrin-i sani 1920: İstanbul'da da komünistler var.

31 Teşrin-i sani 1920: İstanbul'da grev

12 Kanun-ı evvel 1920: Cihan inkılabı ve biz

23 Kanun-ı evvel 1920: Beynelmilel komünizm - Milli komünizm

29 Kanun-ı evvel 1920: Mahmud Esad, "Halk siyaseti"

11 Kanun-ı sani 1921: Mahmud Esad, "Türkiye Halk Devleti"

18 Kanun-ı sani 1921: Hakkı Behiç, "Halkçılık ve halk hükümeti"

18 Kanun-ı sani 1921: Muhittin Baha, "Bir izah: Türkiye Komünist Fırkasından"

26 Kanun-ı sani 1921: Hakkı Behiç, "Gençlik ve halkçılık"

26 Kanun-ı sani 1921: Türkiye ve Rusya Münasebatı. Dağıstan'ın istiklali münasebetiyle (Lenin- Mustafa Kemal)

6 Mart 1921: Bizde içtimai sınıflar

8-9-10 Mart 1921: Mim. Vav. (Mehmed Vehbi), "Sol ve sağ nedir 1-2-3"

5 Nisan 1921: Almanya'da komünizm

28 Nisan 1921: Moskova konferansı: Türkiye ve Rusya

15 Haziran 1921: Halk maarifi

26 Haziran 1921: M. Zekeriya, "İçtimai ve iktisadi seferberlik"

10 Temmuz 1921: Mahmut Esad, "Halk hakimiyeti"

17 Mart 1922: Paris Komünü'nün elli ikinci devr-i senevisi

1 Mayıs 1922: 1 Mayıs: Bütün sosyalist cihanın bayramı

5 Mayıs 1922: Karl Marx'ın doğum günü. ■

Mecliste grev hakkı tartışmaları (1950)

"...BOLŞEVİK İDEOLOJİNİN TESİRİYLE..."

Türkiye işçi sınıfının yapısının ve dinamiklerinin kavranabilmesi için, DP gibi mülk sahibi sınıflar partilerinin işçilerin desteğini alma nedenlerinin anlaşılması gereklidir.

Türkiye işçi sınıfı ve sendikacılık tarihinde grev hakkı için verilen mücadelenin ilginç bir yanı vardır. CHP'nin kaldırdığı grev hakkını, büyük toprak sahiplerinin ve sermayenin partisi DP, 1947-1950 döneminde savunmak zorunda kalmış ve savunmuştur.

Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın CHP'de örgütlü önderleri, Türkiye'nin siyasal bağımsızlığının yolunun sanayileşmeden geçtiğine inanıyorlardı. Ülkeyi sanayileştirme görevini önce doğrudan özel teşebbüse yüklediler. Özel teşebbüsü teşvik etmek için de işçi sınıfının sendikal ve siyasal örgütlülüğüne yönelik sürekli ve sistemli bir saldırı başlattılar. Ancak ne işçi sınıfının geniş kesimlerinin ezilmesi, ne de sanayicileri teşvik etmek için çıkarılan yasa, sermayenin sanayide beklenen yatırımları yapmasına yetmedi. 1930'lu ve 1940'lı yıllarda devlet yatırımları aracılığıyla sanayileşmede belirli bir yol katedildi. Ülkede işçi sayısı arttı. Ancak işçi sınıfı üzerindeki baskılar ve oyunlar, yoğunlaşarak sürdü. CHP özellikle grev hakkına kesin bir biçimde karşı çıktı. Büyük toprak sahiplerinin ve sermayedarların partisi olan DP ise, işçilerin oylarını alabilmek amacıyla, 1947-1950 döneminde grev hakkını savundu. Bu dönemde, hakim sınıflar cephesindeki çatlak, işçi sınıfının önemli bir talebinin halk kitlelerince benimsenmesine katkıda bulundu.

Bu konuda çeşitli vesilelerle Meclis'te yapılan görüşmeler, CHP ve DP'li milletvekillerin tavrını ve gerekçelerini açıklamaktadır. Türkiye işçi sınıfının yapısının ve dinamiklerinin kavranabilmesi için, DP gibi mülk sahibi sınıflar partilerinin işçi sınıfının çeşitli kesimlerinin desteğini (geçici olarak bile) alma nedenlerinin anlaşılması gereklidir.

Grevin yasaklanması

Türkiye işçi sınıfının "memur" statüsünde çalıştırılan kesimlerinin grev yapması 788 sayılı Memurin Kanunu (1926) ile; "işçi" statüsünde çalıştırılan kesimlerinin grev yapması ise 3008 sayılı İş Kanunu (1936) ile yasaklandı.

5018 sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun'un 20.2.1947 günü Meclis'te görüşülmesi sırasında, DP'li milletvekilleri grev hakkını gündeme getirdiler ve savundular. Ancak, grev hakkının tanınması doğrultusunda bir önerge de verilmedi. CHP'li bakan ve milletvekilleri ise grev hakkına karşı çıktılar.

Çalışma Bakanlığı, 3008 sayılı İş Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesi için 1946 yılı başlarında bir tasarı hazırladı. Tasarı, Bakanlar Kurulu'nun 18.5.1949 tarihli toplantısında uygun görülerek, Meclis'e gönderildi. Tasarı üzerindeki görüşmeler 18.1.1950 günü başladı ve 25.1.1950 günü sonuçlandı.

Meclis'e sunulan tasarıda, İş Yasası'nın grevi yasaklayan 72. maddesinde ve grevi tanımlayan 73. maddesinde değişiklik öngörülmüyordu.

Meclis'te grev hakkı tartışmaları

Tasarının tümü üzerinde görüşmeler başlayınca, DP'li milletvekili Salamon Adato, grev hakkı konusunu gündeme getirdi:

"*Demokrat Partinin programında yer alan bir müesseseye temas etmek istiyorum. O da, işçilere tanınması zaruri olan grev hakkıdır.*" (18.1.1950, s.214) (Tarih, görüşme gününü; rakam, tutanaklardaki sayfayı göstermektedir.)

"*Bütün bu maruzatımla, bizim memleketimizde grev hakkının kabul edilmemesi için ne içtimai ne de iktisadi bir sebep tasavvur olunamıyacağını belirtmek isterim.*" (18.1.1950, s. 215)

Çalışma Bakanı Reşat Şemsettin Sirer ise, Türkiye'de uygulanmakta olan mecburi tahkimi övdü, işçilerin grev hakkını istemediğini ileri sürdü ve şunları söyledi:

"*Eğer işçi kitlesinin bir takım emniyet şartları, garantileri bulunmazsa, o vakit işçi kitlesinin grev yaparak hayatı umumiyeyi, memleketin bütün huzurunu sekteye uğratması bir nevi müdafaainefs gibi kabul edilebilir ve o zaman bu ihlalle, umumi hürriyetin belki bahsedilemez. Fakat eğer vatandaş cemiyetin, devletin, kanun vazının huzur ve emniyeti için meydana getireceği tedabirle huzura ve emniyete kavuşacak olursa, artık onun geniş millet kitlesinin hürriyet ve emniyetini ihlal eden bir silaha müracaat etmesi teçviz edilemez. Çünkü ortada bir müdafaainefs mecburiyeti yoktur. Bugün olduğu gibi Türkiye'de bundan sonra da, partiler doğacak, taaddüt edecektir. Bu partiler içinde devletin vazifelerini bizim gördüğümüz gibi görmiyenler olabilir. Bizim ana prensiplerimizden inhiraf edenler olabilir. Binaenaleyh, devletçilikten rücu etmek istiyen, irtica yapmak istiyen bir parti çıkarsa, onun programının başında, ben, grevi lokavtı tanıyorum demesi gayet tabiidir. Fa-*

▼**Şemsettin Günaltay hükümeti.** *İçlerinden Çalışma Bakanı Şemsettin Sirer grev hakkını savunanları Bolşeviklikle suçlamıştı.*

İşçiyi sabunla avutmak. CHP'liler Zonguldak işçisinin yaşağı ve sabunu olduğu için grev istemediğini savunuyordu.

kat Kemalist rejimin kurulmasında, yerleşmesinde tarihi bir vazife almış olan benim mensup olduğum siyasi heyet bu altı ana umdede irtica yapmak niyetinde olmadığına, devletçilikte, devletin vazifeleri telakkisinde de irtica yapmıyacağımıza göre, bizim mesuliyetli bulunduğumuz zamanlar içinde sınıflar mücadelesi olmıyacaktır. Sınıflar nefretle, kinle grev ile lokavt ile birbirinin karşısına geçmiyeceklerdir. Bu devlet buna meydan vermiyecektir. Bu sebeple mücadele silahlarına da lüzum olmıyacaktır."(18.1.1950, s.221)

DP'li milletvekili Fuad Hulusi Demirelli ise grev hakkını savundu. Ayrıca işsizlik sigortası da önerdi:

"Vatandaş demokrasilerde çalışmakta, şu endüstride veyahut başka endüstride çalışıp çalışmamakta serbesttir. Cemiyet teşkilinde de serbesttir. Sendikalar kurar, eğer işverenler onun hakkını layıkıyle gözetmiyorlarsa, mağdur mevkie düşmüşse, bu sendikalar bir karar verirler ve bir grev ilan ederler. Bu onların bir hakkıdır. Bu hakka nasıl mani olabiliriz. Dediler ki: grev hakkına mukabil lokavutu dahi tanımak lazım gelir. Yani işverenin işyerini kapatmasını da kabul etmek lazımdır. Bugün bu salahiyet mevkut mudur? İşveren işyerlerinin kapılarını kapatamaz mı? Kapatmadan dahi işçilerinin adedini azaltmaz mı? Maalesef bugünkü sakat ekonomi rejimi ve revişi neticesi olarak biliyorsunuz ki, mensucat fabrikaları birçok işçilerine yol vermişlerdir. Bugün bunlar işsiz haldedir. Çalışma Bakanı bunlara iş bulabiliyor mu? İpekçilik sanayiinde de yine böyle bir buhran neticesi işçiler işsiz kalmıştır, kendilerine yol verilmiştir. Lokavut kabul edilsin veya edilmesin, bu lokavutları daha fazla işsiz vücuda getiren bir muamele ve tasarruf değil midir? Buna mani olabiliyorlar mı?

"Çok rica ederim, ileri bir hamle, hatta tanımakta çok geri kaldığımız bir hakkı tanımak hususunda bir hamle yapılmasını beklerken, bilakis, bu hareket irtica suretiyle tasvir edilmek isteniyor. İşçiler vatanperverdirler, memleketi ve milleti severler, fakat bir grev hakkı istiyecek olsalar hemen olarak fena bir damga yapıştırılmasından endişe ederler. Onun için Çalışma Bakanına biz bu hakkı istemeyiz derler, bunun sebebi budur." (18.1.1950, s. 221)

"Grev hakkı işçinin esaslı haklarındandır ve bunu tanımak lazımdır." (18.1.1950, s. 222)

Bu konuşma üzerine, Çalışma Bakanı Reşat Şemsettin Sirer, grev hakkını savunanları bolşeviklikle ve Kemalistlikten ayrılmakla suçlamaya varan bir konuşma yaptı:

"Bundan birkaç hafta evvel İngiltere'de İşçi Partisinin Çalışma Bakanı son zamanlarda grevlerin bolşeviklerin elinde Amerika'nın ve Avrupa'nın içtimai ve iktisadi nizamını ihlal etmek için büyük ölçüde istifade ettiği müessir bir silah, alet haline geldiğini ifade etmiştir. Amerika'nın eski kanunları grevi, mutlak olarak grevi kabul ediyordu. Fakat tahdit temayülleri orada da doğmuştur.

"Halk idaresi, halk nizamı ile idare edilen memleketler son zamanlarda, bilhassa bolşevik ideolojisinin tesiriyle grevin huzur ve emniyeti sarsacak bir vüsat iktisap ettiğini müşahede ettikten sonra, bunu tahdit yoluna yönelmişlerdir...

"Sayın Hulusi Demirelli'nin temsil ettiği parti grevi ele alarak, kimseye hayır etmiyen, memleketin ne işçisine, ne işverenine, ne de memleketin yüksek menfaatine asla uymıyan bir koza el attıkları zaman yüreğim sızladı. Ben Kemalist rejimin esasları dairesinde, Demokrat Parti'yi bir kardeş parti, beraber yürüyen, memleketin yüksek menfaatlerinde bizden ayrılmayan bir parti olarak görmek isterdim. Böyle esaslı bir noktada Demokrat Partiyi yanlış bir yolda görmek beni üzdü." (18.1.1950, s. 222, 223)

CHP'li milletvekili Hasene Ilgaz ise, Türkiye'de işçilerin ne kadar rahat koşullarda yaşadığını şöyle anlattı:

"Eskiden Zonguldak mıntıkasında bir incir ağacının altında gece sabaha kadar yatıp ertesi günü kalkıp ocağa giren bir işçi bugün ranzada Amerikan çarşaflı bir yatakta yatmakta ve 15 günde bir de yatak çarşafları temizlenmektedir. Ayrıca ocağa girdiği zaman elbisesini değiştirmekte, günlük elbisesini bir torbaya koyduktan sonra raflara asmaktadır. Ocaktan çıktığı zaman da sabunlarını eline alarak sıcak duşta yıkanmakta, Hükümetimizin vermiş olduğu bir kilo ekmeği, pişmiş sıcak bir yemeği alarak sofrasında iştiha ile yemektedir." (18.1.1950, s. 223)

Hasene Ilgaz daha sonra da şunları söyledi: *"Bu işçi neden grev istesin? Onun ne eksiği kalmıştır? Hemen hemen hiç veya pek az."* (18.1.1950, s. 223)

"Bugünkü Türk işçisi bunun için grev istemiyor. Ben onların adına söylüyorum. Onlar bizden daha ileriye doğru gidecek, kendilerini refaha kavuşturacak kanunlar bekliyorlar." (18.1.1950, s. 224)

DP'li milletvekili Yunus Muammer Alakant da, hafta tatilinin ücretli duruma getirilmesini savundu ve Çalışma Bakanı'na çeşitli konularda yanıt verdi:

"Demokrat Partiyi mürteci bir parti olmakla itham ettiler. Memlekette birçok inkılap esaslarını ve demokratik hakların yayılması için bir inkılap hamlesi yapan bir partiye, programında grev esasını kabul ettiğinden dolayı, mürteci vasfını vermenin biraz fazla ileriye gitmek olduğunu kendileri de kabul ederler...

"Grev hakkı Demokrat Partinin programında yer almıştır... Bununla beraber Demokrat Parti işçiyi grev yapmak hususunda teşvikte bulunmamaktadır ve bulunmaz da. Fakat demokratik haklardan birisi olan bu hakkın işçiye verilmesine taraftardır." (18.1.1950, s. 224)

CHP'li Hulusi Oral ise konuşmasında önce DP'lilerin Meclis'e bu konuda henüz bir önerge getirmemiş olduklarını belirtti. Daha sonra da grev hakkını tanıyanların nasıl ihtilallerle karşılaştığını anlattı:

"Onun neticesidir ki, bugün dünya iki parçaya ayrılmıştır. Grev hakkını kendisine mutlak tanıyan ve fakat bu mutlakiyet içinde kendisini başkalarının eline kaptıran, saltanatlar kurduran, bu himayeye muhtaç insanlar, o memleketlerde nihayet proleterya denilen bir sınıf imiş gibi vatandaşları ikiye bölmek suretiyle bugün ihtilallere kadar sürüklemişlerdir. Netice budur." (18.1.1950, s. 227)

DP'li milletvekili Kemal Özçoban'ın, "işçilere grev hakkının sağlanması için tasarının komisyona iadesi" biçimindeki önergesi de reddedildi. (18.1.1950, s. 230)

Sonuç

Özellikle yaşlı işçiler ve sendikacılar arasında yaygın bir DP sempatizanlığı vardır. Bunun nedeni, bu insanların cehaleti veya aptallığı değildir. İşçiler, güçlü bir kendiliğinden hareketin gelişme koşullarının olmadığı ve sosyalist ve demokratik alternatiflerin ezildiği koşullarda, sorunlarının sorumlusu olarak gördükleri CHP'ye karşı meşru bir muhalefet yürüten DP'ye sırtlarını dayamak zorunda kaldılar. DP'nin bu desteği sağlamasında, 1947-1950 döneminde grev hakkının savunması da önemli bir rol oynadı. 14 Mayıs 1950 seçimlerinden sonra bir grev kanunu taslağı hazırlandı, fakat bir türlü yasallaşmadı. Fakat DP, çeşitli alanlarda işçilere yasalarla ve çeşitli uygulamalarla sağladığı bazı haklarla, hem birçok işçinin sempatisini ve oyunu kazandı, hem de işçilerin bağımsız sınıf örgütleri yaratma ve güçlendirme sürecine önemli zararlar verdi.■

40 yıl önce Çalışma Bakanı Reşat Şemsettin Sirer, Türkiye'de uygulanmakta olan mecburi tahkimi övüyor, işçilerin grev hakkını istemediğini ileri sürüyordu.

Dursun Özden
Yol-İş Sendikası
Kocaeli eski Şube Bşk.

Sendikal mücadelede yeni sorunlar, yeni çözümler

SENDİKACILIK: GELENEKSEL Mİ, ÇAĞDAŞ MI?

Günümüzde sendikaların başlıca kaygılarından biri, emek dünyasında artan toplumsal ve mesleki çeşitliliğe denk düşen işçileri örgütlemenin yeni yollarını bulmaktır.

Dünyada başdöndürücü hızla gelişen ve değişen olaylar yeniden yapılanmalara ve çağdaş yenilenmelere neden oluyor. İnsanlığın temel ve ortak sorunları sistemleri, üretim ilişkilerini, üretim güçlerini, ideolojileri ve toplumsal politikaları altüst ediyor. Özgürlük, insan hakları, barış ve çağdaş demokrasinin yanısıra, çevre sorunu ve feminist hareketler de insanların ve toplumların ortak sorunlarına işaret ediyor, çözüm bekliyor. Bilimsel ve teknik gelişmeler de bu sorunları kamçılıyor, etkiliyor. Böylesi somut ve yakıcı sorunlar işçi sınıfını ve onun sendikal örgütlerini doğrudan ilgilendiriyor. Bu sorunların tespiti ve çözümünde, bilinen "klasik" yöntemlerin mi, yoksa çağdaş yöntemlerin mi izleneceği tartışılıyor, araştırılıyor.

1992'de Avrupa tek pazarının kurulması emekçilerin önüne yeni ekonomik ve toplumsal sorunlar yığacak

Sendikal konularda uzman olan ekonomist N.Karpoukhine, kapitalist ülkelerde yeni teknolojinin uygulanması sonucunda sendikaların karşı karşıya bulundukları sorunları ve onların bu sorunlara yaklaşımlarını irdelerken, "günümüzde sendikalar nedir, ne değildir, sorularına doğru yanıt verilmelidir. Aksi takdirde çağdaş sendikal politika ve perspektiflerin öne çıkarılmasını gerektiren yöntemler, klasik ve geleneksel yollarla aşılamaz" diyor. Yani sendikaların varoluş nedeni olan çalışma ve yaşama koşullarının iyileştirilmesi mücadelesi, günümüz dünyasında yeni ve karmaşık sorunların gündeme girmesi sonucunda sendikaların geleneksel anlayış ve yaklaşımlarıyla yürütülemez hale geliyor.

Günümüzde sendikaların birçoğu, 1992'de kurulacak olan "Avrupa tek pazarı"nın, sendikaların önüne ciddi sorunlar getirecek bir meydan okuma olduğu görüşünde birleşiyorlar. Bunlara göre sınırların kaldırılması emekçilerin önüne yepyeni ekonomik ve toplumsal sorunlar yığacak. Bu durum kaçınılmaz olarak sendikal hareketi daha da büyük zorluklarla yüzyüze getirecek. Bu gelişme karşısında sendikal hareket şimdiye kadar olduğundan daha artan biçimde saflarını uluslararası ölçekte sıklaştırmak zorunda. Bu, farklı ülkelerin sendikalarının ikili ilişkilerini yoğunlaştırarak bu ülkelerde faaliyet gösteren aynı uluslararası şirkette çalışan üyelerinin haklarını, birlikte daha etkili korumalarını gerektiriyor.

Günümüzde sendikaların başlıca kaygılarından biri, emek dünyasında giderek artan toplumsal ve mesleki çeşitliliğe denk düşen işçileri örgütlemenin yeni yollarını bulmaktır. Sayıları giderek artan bir kategori olan **beyaz yakalı işçiler** açısından böylesi yeni örgütlenme biçimleri büyük ölçüde bulunmalıdır. Birçok Batı ülkesinde bu işçi kategorisinin sendikalaşması son zamanlarda kayda değer ilerleme göstermiştir.

Yüksek teknolojili sanayilerde, hizmet sektöründe ve araştırma enstitülerinde çalışan ileri derecede vasıflı işçiler, tekniker, teknisyen ve mühendisler sözkonusu olduğunda, bunlar arasında sendikalaşma oranının düşük olması işgücü pazarlarındaki konumlarıyla açıklanabilir. Sözleşmeli personel uygulaması, ücretlerdeki yaygın bireyselleşme vb. bu kesimlerin toplusözleşmelerdeki bütün düzenlemelerin dışında kalmasına yolaçmaktadır. Klasik sendikal anlayışın seyyanen ücret zammı yaklaşımı bu kesimi bireysel arayışlara itmektedir. Ne var ki bu kategoride çalışanların sayısı arttıkça ayrıcalıkları da aşınmakta ve artık onlar da kendi çıkarlarına uygun düştüğünü görerek sendikalara katılmaktadırlar. Birçok Batı ülkesinde sendikalar bu kategorinin ücretlerindeki ve çalışma koşullarındaki artan çeşitliliğe uygun yeni toplusözleşme biçimleri bulmaya çalışıyorlar. Vasıfsız işlerde çalışanların durumları ise daha farklıdır.

İşverenlerin şantaj vasıtası olarak kullandıkları yüksek işsizlik oranının yanı sıra, geçici ve "part-time" işçilerin, gündelikçilerin ve evde çalışan işçilerin sendikalaşması konuları da sendikalar için önemli sorunlar yaratmaktadır. Bu kesimlerin sergilediği toplumsal heterojenliğe rağmen, bunların hepsi çıkarlarının toplu olarak korunması yönünde aynı nesnel ihtiyacı duymaktadırlar. Bunların çoğu henüz sendikalara katılmamış olsalar da, çıkarlarının korunmasının ancak sendikalar aracılığıyla sağlanabileceği kuşkusuzdur.

Kimi geleneksel sendikacıların ileriyi göremeyen politikaları, 1980'li yıllarda toplumsal değişmelere sendikaların zamanında tepki göstermemesine yolaçtı. Sonuçta sendikalar, sendikal hareketin temel rezervi olan geniş işçi kesiminin güvenini kaybetti. Geleneksel sendikacılığın sürdürüldüğü sendikalarda üyelikteki düşüşü yeni sanayi ve meslek gruplarındaki işçiler arasında yeni üyeler kaydederek gideremeyen sendika yönetimleri, politikalarının sendika tabanında artan ölçüde sorgulandığını gördüler. Günümüzdeki teknolojik ve ekonomik yeniden yapılaşmanın sonucunda aktif nüfusun mesleki bileşimindeki önemli değişmeler, **"kesimci sendikacılık"**ın aksamalarını ve işçilerin yeni kesimlerini çekmeyi gerektiren günün koşullarına uyamadığı olgusunu öne çıkardı.

Sendikaların istisnasız bütün işçi kesimlerinin yaşama ve çalışma koşullarını iyileştirme savaşımı vermeleri gereği açıktır. Aynı şekilde, günümüzde işçilerin ihtiyaçları ve çıkarları giderek ekonomik alanı aşıyor. Bunun son yıllarda çevre ve barış hareketlerinde, ırkçılığa ve diğer ayrımcılık biçimlerine karşı hareketlerde beliren yükselmede gözlemek mümkün. Sendikaların geleneksel rolünün henüz önemini koruduğu günümüz koşullarında mesleki eğitim, serbest ve dinlenmeye ayrılan zamanların örgütlenmesi, konut ve tüketim sorunu, kültür, ulaşım vb. sorunlar da önemini duyuruyor. İşyerlerinde yönetime katılma, kalite çemberleri ve istihdam sorunları da sendikaların uğraşları arasında yer alıyor. Ayrıca teknolojik dönüşümle ilgili olarak işyeri ve işkolu düzeyindeki sözleşmelerde işten çıkarılma, istihdam, mesleki eğitim, işçi sağlığı ve iş güvenliğinin yanı sıra tazminat konuları da çağdaş çözümler bekliyor.

Uluslararası planda da pek çok olay sendikaları çağdaş ve yenilikçi yöntemler kullanarak ortak harekete itmektedir. Gerçek anlamda uluslararası işbirliği olmaksızın global sorunlara gerçek çözümlerin getirilemeyeceği olgusu, karşılıklı bağımlılık ilişkileri içindeki dünyamızda bu işbirliğini nesnel bir ihtiyaç haline getirmiştir. Bu aynı zamanda dünya sendikalarının gerçek anlamda uluslararası işbirliği ve ortak eylemi anlamına gelmektedir. Öyleyse değişen dünyada sendikalar da değişmeli, yenilenmelidir. ■

AT üyesi ülkelerde ve Türkiye'de

İDARE KARŞISINDA BİREY

Türkiye'deki "Güçlü İdare" anlayışı karşısında bireyler için yeni korunma mekanizmalarına ihtiyaç var.

Bir idarî kararın hukuka aykırılığı ileri sürülerek yapılan idarî ya da yargısal başvurulara rağmen, İdare, sahip olduğu Kamu Gücü ve Kudreti ayrıcalığını kullanmak suretiyle ve ileri sürülen hukuka aykırılık iddiasının çözümlenmesini beklemeksizin, bu kararını kendiliğinden icraya koyabilir. Bu durum, İdare Hukuku'ndan kaynaklanan ilişkilerde, İdare ve bireyin eşit statüler içinde yer almamasının doğal bir sonucu ise de; bir idarî kararın hukuka aykırılığının -bu karar İdare tarafından icra edildikten sonra- gerek İdare ve gerekse yargı yerleri tarafından belirlenmesiyle, bireyler çoğu kez önemli zararlar ile karşı karşıya kalabilmektedir. Her ne kadar, böyle durumlarda genel ilke, İdare'nin sorumlu tutulması şeklinde kendini göstermekteyse de; bireylerin uğradıkları onarılamaz birtakım zararların, İdare'nin maddi sorumluluğuna gitmek yoluyla giderilmesi de bir hukuki çözüm olarak ortaya atılamaz. İşte bu nedenledir ki, çağdaş ve demokratik hukuk devleti ilkesini benimsemiş devletlerde, bu nitelikteki onarılmaz zararların ortaya çıkmasını engellemek amacıyla ve birey açısından tamamen koruyucu özellikte olan çeşitli hukuksal yöntem ve kurumlar geliştirilmiştir. Bu sistemler içinde, birey açısından en güvenceli olanı Alman sistemi iken, Federal Almanya dışında, diğer Avrupa Topluluğu üyesi devletler ve Türkiye'de varolan sistemler farklı farklı özellikler taşımakta ve Alman sisteminin koyduğu ilkeleri benimsememektedirler.

Alman sistemi

Federal Almanya hukuk düzeninde, bireylerin İdare'ye karşı sahip oldukları kamusal nitelikteki sübjektif haklarını idare yargıcı önünde gündeme getirmeleri halinde ve bu aşamada, eşitlik ilkesi açısından birey ile İdarenin aynı hukuksal statü içinde bulundukları kabul edilmektedir. Bu prensibin doğal bir sonucu olarak da, İdare Mahkemeleri Hakkındaki Kanun'un 80 inci maddesinde şu hüküm getirilmiştir:-"İdarî kararlara karşı bir iptal davası açılması, bu kararların yürütülmesini durdurucu bir etkiye sahiptir. Bu kural hak doğurucu işlemler bakımından dahi geçerlidir." Madde ile getirilen genel ilkeye göre, salt bir iptal davası açılması, İdare'ye işleminin icrasını durdurma yükümünü getirmektedir ki, böylelikle dava sonuçlanıncaya kadar bireylerin haklarının zarara uğratılması önlenilmektedir. Ancak, belirtelim ki, bu kural İdare'nin tüm işlemleri açısından mutlak nitelikte olmayıp; bazı durumlarda, yasal düzenlemeler ile, bir idarî işlemin yürütülmesinin durdurulması için mutlaka idare yargıcının bu yönde vereceği bir yargısal kararın varlığı gerekli kılınmaktadır.

AT üyesi devletlerdeki diğer sistemler

Bireylerin İdare'nin işlemleri karşısında geçici yargısal korunmadan yararlanmaları bakımından, Avrupa Topluluğu üyesi devletlerde bu yararlanmanın koşulları ve biçimleri çeşitli farklılıklar göstermekle birlikte, öngörülen sistemlerdeki ortak nokta "idarî işlemlerin etkilerinin ortadan kaldırılması amacıyla yapılan yargısal başvuruların, bu işlemler üzerinde doğrudan bir durdurucu etki yaratmadığı" konusundadır. Buna karşılık -Danimarka ve Belçika dışında- tüm Avrupa Topluluğu üyesi devletlerde, "geçici yargısal korunma" mekanizmasının varlığı kabul edilmekte ve sistemlerinde idarî yargı düzenine yer veren devletlerde "yürütmenin durdurulması", yer vermeyenlerde ise "geçici tedbir" kararlarıyla, idarî işlemler üzerinde bir "durdurucu etki" yaratılmaktadır.

Fransa, İtalya ve Yunanistan'daki sistemlerde, geçici yargısal korunmanın yargıç tarafından verilecek bir "yürütmenin durdurulması" kararı ile sağlanacağı kabul edilmektedir. Her üç devlet sisteminde de, yargıcın böyle bir karar verebilmesi için, "İdarî işlemin icrası ile oluşacak hukuki sonucun, kamu yararı ve özel yarar arasındaki dengeyi, özel yarar aleyhine ileride onarılamıyacak bir biçimde zedelemesi" olgusunun gerçekleşmesi koşulu, içtihatlarda, zorunlu ve yeterli sayılmıştır.

İngiliz ve İskoç hukuk sistemlerinde ise, böyle bir geçici yargısal koruma sağlaması bakımından yargıca "injunction", "prohibition", "mandamus" gibi koruyucu, yasaklayıcı ve emredici nitelikteki birtakım genel yetkiler tanınmıştır. Bu çerçevede, tamamen bireyleri koruyucu bir sistem geliştiren Hollanda'da ise yargıca, bir yandan "schorsing" (durdurma ve koruma) yolu ile geçici tedbir alma, diğer yandan ise uyuşmazlığın çözümüne kadar "yürütmeyi durdurma" kararı verme yetkileri tanınmıştır.

Lüksemburg'daki sisteme bakıldığında ise, Türk hukukundaki sistemden de katı bir düzenleme ile "ancak acil durumlarda, açık ve ciddi bir hukuka aykırılık halinde ve işlemin onarılmaz zararlara sebebiyet vermesi koşullarıyla yürütmenin durdurulmasına karar verilebileceği" ilkesi getirilmiştir ki, zaten bu nedenle de Yüksek İdare Mahkemesi'nin pratikte hemen hemen hiçbir zaman yürütmenin durdurulması kararı vermediği görülmektedir.

Türk idarî yargı düzeninde, 6.1.1982 tarih ve 2577 sayılı İdarî Yargılama Usulü Kanunu ile getirilen en önemli değişikliklerden birisi de hiç şüphesiz "yürütmenin durdurulması" konusunda gerçekleştirilmiş ve bu değişiklik 1982 Anayasası'nın 125inci maddesinde de aynen yer almıştır. Türk hukuk sisteminde, İdarenin işlemleri karşısında bireylere sağlanan yegâne geçici yargısal koruma olarak öngürülen "yürütmenin durdurulması" mekanizması, içeriği ve koşulları itibarıyla 521 sayılı Danıştay Kanunu sisteminin çok gerisinde kalmıştır. "İdarî işlemin uygulanması halinde telâfisi güç bir zararın oluşması" ve "idarî işlemin açıkça hukuka aykırı olması" koşullarının birarada bulunmasını zorunlu kılan yeni sistemde, idare yargıcının yürütmenin durdurulmasına hükmetmesi olanaksız hale gelmemişse de oldukça güçleşmiştir. Çünkü, bugünkü sistemde idare yargıcı, yürütmenin durdurulması konusunda karar verebilmek için, işlemin hukuka aykırılığı olup olmadığı olgusunu çözümlemek zorunda bırakılmıştır ki, bu aşamada idare yargıcı ancak uyuşmazlığın esasına girerek bir çözüme ulaşabilecektir. Bu durumda ise, artık işin esası çözüme kavuşturulabileceğinden, yürütmenin durdurulması kararının ayrı bir önemi kalmamakta ve idare yargıcı doğrudan işlemin iptali ya da davanın reddi yolunda hüküm verebilecek konuma gelmektedir.

Diğer yandan, İdarî Yargılama Usulü Kanunu'nun çeşitli maddelerinde değişiklik öngören yasa tasarısı da 11inci maddesinde getirdiği hükümle, "yürütmenin durdurulması kararının gerekçesinde bu iki şartın ne suretle gerçekleşmiş olduğunun da açıkça gösterilmesi gerekir" ifadesiyle, idarî işlemler bakımından yapıldıkları anda açıkça belirtilmesi zorunlu olmayan "gerekçe ilkesi"'ni, yürütmenin durdurulmması kararı verilmesi aşamasında idare yargıcı açısından zorunlu kılmaktadır ki, böylesine bir hukuk mantığı her halde ancak "yargı kısıtlaması" anlayışı ile açıklanabilir.

Bunların yanı sıra, "milli güvenlik, kamu düzeni ve genel sağlık nedenlerinden dolayı kanunla yürütmenin durdurulması kararı verilmesinin sınırlandırılabilmesi", "yürütmenin durdurulmasına ancak doksan gün için karar verilebileceği" ve "idare yargıcınca verilen yürütmenin durdurulması kararlarının yerine getirilmesi bakımından İdare'nin altmış gün beklemesine olanak tanıması" hususları giderek pratikte yürütmenin durdurulması kararının hukuksal değerini yok etmektedir.

Sonuç

Avrupa Topluluğu'na üye devletlerde "siyasi ve hukuki entegrasyon" sorununun tüm sıcaklığıyla gündemde olacağı 1990'lı yıllarda, "Güçlü İdare" anlayışı ve bunun yansıması olan idarî işlemler karşısında bireyler için yeni korunma mekanizmalarının geliştirilmesi sürecinde, Türk hukuk sisteminde de bu yönde önemli değişimlere ihtiyaç vardır. Türkiye'de, bu konudaki güncel düzenlemeler -Avrupa Topluluğu'na üye devletlerin genelinin benimsediği düzenlemelerle karşılaştırıldığında- bireyler için geçici bir yargısal koruma sağlamaktan uzak, sınırlayıcı ve dar kapsamlıdır. ■

Kimlik arayışımız ve yeni bir devrim

Ve artık hiçbirimiz, hiçbir zaman eskisi gibi olmayacağız.

Bir yıldız kaydı... Yörüngesinden çıktığını çoktan farketmiştik ama, böylesine başdöndürücü bir hızla düşeceğini hesaplayamamıştık. Budapeşte'nin gotik Parlamento binasının kubbesini süsleyen dev kızıl yıldızın sökülüp, yerine eski rüzgâr horozunun takılacağı, 8 Kasım tarihli gazetelerde, araya sıkışmış küçücük bir haberdi.

Bir duvar çöktü... O çılgın, inanılmaz, dünyayı sarsan 9 Kasım gecesi, milyonların baskısına dayanamayan Berlin duvarı yıkıldı. İçten içe çürüdüğünü, direncinin aşındığını farkediyorduk ama, böylesine bir uğultuyla çatlayacağını; çatlaklardan milyonlarca insanın, önüne geçilmez bir sel gibi akacağını, ve yıkıntıların üzerimize böylesine dayanılmaz bir ağırlıkla çökeceğini öngörmemiştik.

Bir bayrak delindi... Şu müthiş 1989 yılının son günlerinde, ayaklanan halk Romen bayrağının ortasındaki yıldızlı, başaklı armayı elleriyle parçalayıp çıkardı. Tankların, binaların, mezarların üzerinde ve coşkunun önce sarhoşluğa, giderek kitle histerisine dönüştüğü gösterilerde, günler boyu ortası delik bayraklar dalgalandı. Karpatlar'dan esen soğuk rüzgar ve birden başlayan kar, bayrakların deliklerinden üzerimize esip, yüreklerimizdeki umut filizlerini dondurdu.

Bir heykel devrildi en sonunda... Romanya'da, kafası da giysileri gibi Engizisyon günlerinden kalmış bir papaz, meslekdaşları 500 yıl önce kendi yarattıkları cadıları alevler içinde yakarken nasıl haç çıkardılarsa ve yanan insanların çığlıklarını nasıl gizli bir şehvetle dinledilerse tıpkı öyle; dev Lenin heykelinin yerinden indirildiğini seyretmeye gelenleri, yüzünde iblisce bir gülümsemeyle takdis etti.

"İnsan kalabilmek", "kendini ve tarihi özgürce yeniden yaratabilen birey" olabilmek için kimliğimizi yeniden tanımlayıp bulmak zorundayız.

Ve tam Berlin duvarının çöktüğü gün, tarihin ince ve acımasız bir alayı, hüzünlü bir anımsatması gibi La Pesionaria artık ona yabancılaşmış bu dünyadan sessizce ayrıldı. Çok umutlu, çok inançlı, çok kahraman, çok acılı, çok yanılmış, çok savaşmış; gökyüzünü fethe çıkıp, insanlık tarihini yeniden yazdığına inanıp, bu uğurda bir Haçlı askeri gibi ölmüş ve öldürmüş bir kuşağın, yaşamı ve kaderiyle en simgesel, insan yanıyla en güzel, yüreğiyle en zengin kişilerinden biri, çöken duvarların, delinen bayrakların, parçalanan Lenin heykellerinin ortasında çağını noktaladı. Tüm dünyayı altüst eden büyük kasırganın gürültüsü arasında, Madrid kapılarında -ve dünyanın faşizme karşı direnilen tüm sokaklarında, tüm kapılarında- "No pasaran" diye haykıran sesi, duyulmadı bile.

Şimdi, "150 yıldır Avrupa üzerinde dolaşan hayaletin" nihayet bir daha hortlamamak üzere mezara gömüldüğünü ilan eden şu köhnemiş dünyanın akbabaları ve sırtlanları, kendilerini aldatılmış ve terkedilmiş hisseden hayal kırıklığına uğramış eski müminlerin veda ağıtları, pişmanlık gözyaşları ve mezarın üzerine bıraktıkları çelenklerden de güç alarak, "tarihin güzel sonu"nu, kapitalizmin aşılmazlığını, sosyalizmle birlikte Marksizmin ve tüm komünist ütopyaların da iflasını ilan ediyorlar.

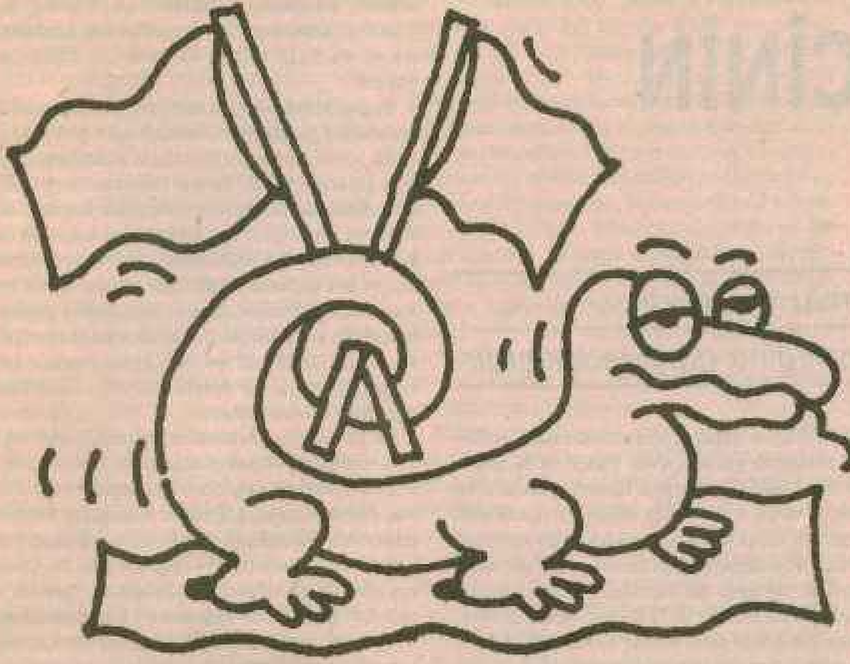
Bir dönem kapanıyor, bir çağ açılıyor. Artık hiçbir şey, hiçbir zaman eskisi gibi olmayacak.

Ve artık hiçbirimiz, hiçbir zaman eskisi gibi olmayacağız. Olanların olacağını, yaşananların yaşanacağını hep bilip söylediklerini -karanlıkta mezarlıktan geçerken şarkı söylercesine- tekrarlayıp duranlarımız dahil, hiçbirimiz eski "biz"e dönemeyeceğiz. Olanların olmadığını, tarihin yaşanmadığını, yaşanan tarihin (pratiğin), insanın bilincini ve düşünceyi (teoriyi) yeniden biçimlendirip, geliştirip, yeniden üretmediğini düşünmek belki rahatlatıcı ve kişiye sahte bir tutarlılık sağlayıcı olurdu ama, hayatın, tarihin, toplumun, insanın gerçeğiyle ve bu gerçeğin felsefi-teorik ifadesinden başka bir şey olmayan Marksizmle çelişirdi.

Bizler, Marksizmi, Leninizmi, komünizmi yüreklerinde bir inanç, yakalarında gurur verici bir rozet, kişiliklerinde bir ayrıcalık, bir övünç kaynağı, insani ve ahlaki bir üstünlük olarak taşımış en az üç sosyalist kuşağın insanları, bugün, kendi ellerimizle kurmak için her şeyi göze aldığımız cennetimizden, milyonların "Biz halkız" diye akın akın kaçtığını; tanrılaştırdığımız proletaryanın "Bir daha komünizm asla" çığlıkları arasında "kendi iktidarını" devirmek için ayaklandığını; 70 yıllık sosyalizmin "enternasyonalist" ve "kardeş" halklarının, kanlı milliyetçi kavgalara tutuştuklarını görüp, yaşayıp, kavrayıp da, "kaya" gibi, Sfenks gibi duyarsız, değişmez, aynı kalamayız. Muhasebeden, kimlik arayışından, sormak ve sorgulamaktan kaçınamayız. Övüncümüzün utanca, tereddütümüzün teslimiyete, sorularımızın ve arayışımızın, tüm doğrularımızın, tarihimizin ve kazanımlarımızın inkarına dönüştürülmesi için, bu sömürü, baskı, eşitsizlik düzeninin tüm güç ve araçlarının seferber edildiği bir dünyada ve dönemde, yaşayabilmek, "insan" kalabilmek, "kendini ve tarihi özgürce yeniden yaratabilen birey" olabilmek için kimliğimizi yeniden tanımlayıp bulmak zorundayız.

Karşı kıyıya geçmek; yenilgiyi teslimiyet olarak yaşayıp, geçmişin yanlışlarına duyulan öfkeyle, tüm tarihimizle birlikte onun parçası olan kendimizi de inkar ederek, inkardan doğan, yenilginin damgasını taşıyan yeni bir kimlik edinmek mümkün -ve ilk bakışta- kolay. Yine, sosyalist ülkelerin ekonomik, siyasal, toplumsal çöküşlerinin yarattığı boşluk, kargaşa, tozduman içinde, yığın hareketliliğinin yükselen boyutlarını "devrim" diye selamlayıp, olayların akışına kapılıp, bir bukalemun gibi, yeni geçici renklere bürünmek de pek güç değil. Kimlik arayışını sorgulamayı, düşünmeyi gereksiz bir lüks sayan ve olup bitenlerde bastırılması gereken bir karşı-devrim görenlerin de işleri kolay: Hayata, somut gerçeğe, bilme ve sahiplendiklerini iddia ettikleri Marksizme sırtlarını dönüp; kendi kurdukları küçücük dünyaların sahte dekorlarının önünde bir ömür boyu kovboy filmi çevirip; ağızlarına sakız ettikleri "devrim" sözcüğünü çiğneyip durabilirler. O "devrim" sözcüğü ki bugünlerde dünyanın en gerici mihraklarının ağzından, en tutucu güçlerinin dudaklarından da eksik olmuyor. 200 yıldır, onu veya gölgesini her gördüğü yerde kanla ezmekten çekinmemiş olanlar, şimdi sosyalist ülkelerde "devrim" olduğunu moda bir şarkının nakaratı gibi tekrarlayıp duruyor, bu sözcüğün güzelliğini ve büyüsünü keşfediyorlar!

Bu kolaycı, sığ, hayatla ve bilimle çelişen "çözüm"-'lerin ötesinde, yaşayan sosyalist kuşakların yeni devrimci bir kimlik arayışı, tüm dünyanın, tüm insanlığın çağımızda girdiği zorunlu arayışla buluşuyor. Henüz her şey belli belirsiz; sis perdeleri altında bir şeyler kıpırdıyor. Henüz alametler tam ve vakit tamam değil. Şurda burda parlayıp sönüveren ışıklar gibi, kafanın içinde birden çakıveren henüz tam biçimlenmemiş bir fikir pırıltısı gibi, henüz yeterince olgunlaşmamış bir duygu gibi...

...Sözcüğün gerçek anlamıyla yepyeni bir **DEVRİM düşüncesi ve eylemi**... Şu dünyayı tüm ilişkileri, değerleri, yaşam ve düşünce biçimleriyle kökünden sarsıp yenileyecek bir devrim... Öznesi özgür bireylerin ortak eylemi olan; dünyanın ve çağın tüm çelişkilerini birlikte yakalayıp, tümünün birden çözümünü uyumlaştırabilen; doğrultusu, amacı, yönelimi, tek insanın, birey insanın eşitler topluluğu içindeki özgürlüğü, mutluluğu, yaratıcılığı olan bir devrim. Bugünün dünyasını ve toplumunu, bugünün insanıyla birlikte aşıp yepyeni bir dünyanın kendini aşmayı başarmış yeni insanını, hem de Afrika'dan Amerika'ya, Asya'nın en ücra köşesinden Polonya'ya, Sibirya'dan And dağlarına kadar her yanda yaratacak bir devrim süreci...

Kimliğimizi, sağlam ve sağlıklı bir şekilde, ancak böyle yepyeni ve bütünsel bir devrim anlayışı çerçevesinde bulabileceğimizi düşünüyorum.

Ancak böyle bir anlayış, bizi felsefi, ahlaki, bilimsel köklerimize -koptuğumuz noktalardan- yeniden bağlayarak, kötü ve yanlış aşılarla yer yer kurutulan gür ve meyveli bir ağacın yeniden yemyeşil serpilip gelişmesini sağlayabilir.

Zorunlu ve kaçınılmaz kimlik arayışımızın ilk adımında, devrim pratiğimizi ve teorimizi devrimcileştirerek -ve işte tam bu anlamda- kaynağa dönmeliyiz. O zaman ayaklarımızın altında bir boşluk değil, sağlam bir zemin; önümüzde belirsizlik değil, dünyayı temelinden sarsıp değiştirecek bir hedef; geçmişimizde ise sadece günahlar, günahkârlar, yanılgılar değil, olumlusu olumsuzuyla yeni devrimci sıçrayışı sağlayacak birikimler, yani tarihin kendisini bulacağız.

Devrim tek insan açısından bakıldığında ne bir zorunluluktur ne de bir fetiş. Marksizm de öyle... Ne ki, insanlık tarihine duru, nesnel, bütünsel bir gözle bakıldığında, orada, sözcüğün ve kavramın geniş anlamıyla devrimci bir gelişme süreci görülüyor. "Devrim"i siyasal iktidarın zora dayanarak alınmasına, kana, silaha, yani onun sadece bir bölümü olan siyasal devrimin belli bir dönemde, belli bir yerde, belli koşullarda alabileceği bir görünüme indirgeyen, böylece içini boşaltıp karikatürleştiren anlayışın tutuculuğundan ve çapsızlığından kurtularak bakıldığında, devrimci değişim gelişmenin itici gücü ve yasası aynı zamanda tarihin, hayatın kendisi olarak ortaya çıkıyor.

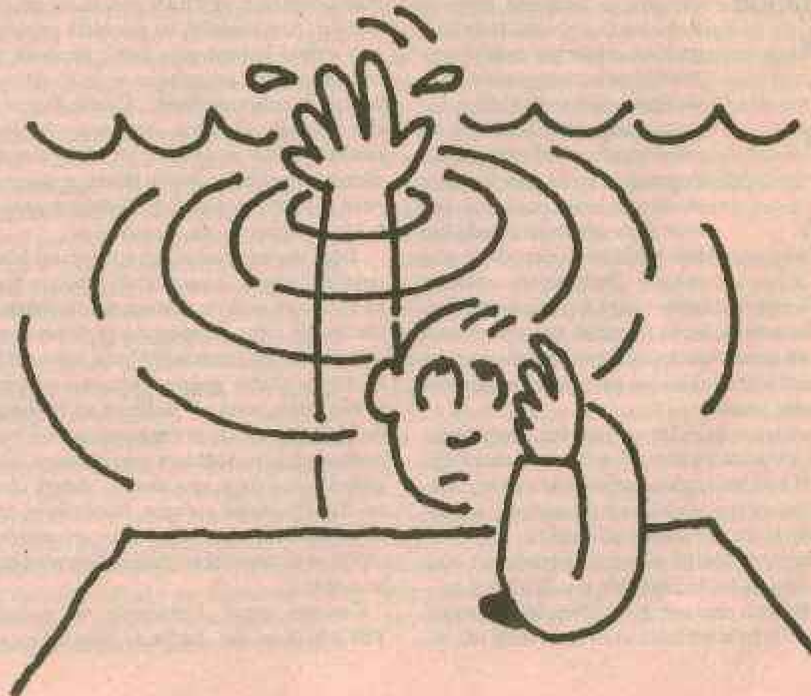
Yaşadığımız günlerde insanlığın, "devrim" sanılanın bile statükoya ve tutuculuğa dönüştüğü bir tıkanıklığı aşma sancıları çektiğini düşünüyorum. Tıkanıklık, Marksizmin kaynağındaki ve hayatın kendisindeki devrim kavramına dönülüp, 150 yılın değişimini, deneyimini, birikimini, tam da Marksizmin felsefesine ve yöntemine uygun olarak, teoriyle yeniden bütünleştirip, yeniden eyleme dökerek aşılacak.

Tek tek bireylerden oluşan kitleleri, devrimci değişimin nesnesi değil öznesi kılabilecek yeni oluşumlar, yeni biçimler, yeni bir atılım gerek dünyayı değiştirebilmek için. En geniş kitlelerin yani tarihin öznesi olan insanların, kendi kaderlerini kendileri belirlemek üzere doğrudan harekete geçebilecekleri; attıkları her adımda dünyayla birlikte kendilerini de geliştirip aşabilecekleri; örgütlülüğün, bağımlılık, tabiyet, bireyin yokedilmesi değil, dayanışma, yardımlaşma, birbiriyle zenginleşme biçimi alabileceği; bugüne kadar tanıyıp bildiğimiz biçim ve yapılardan farklı, hayatın her alanının yansıması, hayatın, toplumun bizzat kendisi olan hareket-örgütler gerek. Lenin, eski anlayışların ve biçimlerin hantallaştığı, ihtiyacı karşılamaz olduğu noktada "Yeni tip Parti"yi oluşturdu. İleriye doğru yeni bir atılımın eşiğindeki -insanlık onu ileriye götürecek düşünce ve mekanizmaları yaratıp olgunlaştırmakta geç kalacak olursa çöküntü ve çürümenin kenarındaki- dünyamızda, şimdi bize 2000 yıllarının ihtiyaçlarına cevap verebilecek yepyeni bir kavrayış, yepyeni bir biçim, yepyeni bir eylem gerek.

İnsan-doğa, uygarlık-doğa, kadın-erkek, birey-toplum, ileri zengin ülkeler-geri yoksul ülkeler çelişkilerinin her türlü sömürü ilişkilerinden doğan çelişkilerle içiçe, yan yana ve aynı düzeyde öne çıktığı bir dünyada, üstelik dörtte üçünde insanların açlıktan, doktorsuzluktan, ilaçsızlıktan, bakımsızlıktan, yoksulluktan öldükleri; bin yıl öncesini yaşadıkları bir dünyada, -kimi yeni düşüncecilerin iddia ettikleri gibi, çelişkilerin uyumlaştığı, yumuşadığı değil büsbütün şiddetlendiği, üstelik girifleştiği bir dünyada- Marksizmden kaynaklanan; 150 yılı ve asıl 1917'yi ve sonrasını içeren, **bütünsel ve devrimci** bir devrim teorisine ve pratiğine ihtiyacımız var.

Böyle bir arayışa ve devrimci atılıma ilk katkılar, çelişkilerin sertleşip yoğunlaştığı, farklı türden çelişkilerin üstüste çakışıp yumaklaştığı noktalardan, bölgelerden, ülkelerden, çevrelerden çıkacak diye düşünüyorum. Köklerimize, kaynaklarımıza bağlanarak yeniyi kurmaya doğru bir adım da neden Türkiye'den atılmasın? Kimlik arayışımıza umut dolu bir cevap, düşüncesi ve uygulamasıyla neden Türkiye'den de gelmesin?

Bir yandan eskinin yeni bir söylemle tekrarından ibaret olan, içi boş "çağdaş komünist parti" kalıpçılığından ve inadından; öte yandan, tutuculuğun en alâsı olup da kendini "devrimci" sözcüğü arkasında korumaya almış ne hayatı, ne tarihi, ne teoriyi kavrayan bağnazlıktan kurtulup -yani bir bakıma kendimizden, kendi katılaşmışlığımızdan kurtulup- yeniyi birlikte aramaya başlayabilirsek, tam da "Nasıl bir parti, nasıl bir birlik, nasıl bir hareket, nasıl bir sosyalizm, nasıl bir devrimci savaşım?" sorularının gündemde olduğu şu günlerde, insanlığın günümüzdeki en büyük sorusu ve en temel ihtiyacına hiç hafife alınamayacak bir cevap, hiç küçümsenemeyecek bir örnek sunabilirdik. ■

BİRLİK SÜRECİNİN UNSURLARI

Birlik sürecinin unsurlarına olumlu yaklaşım gösteremeyenler sürecin anakroniğine dönüşeceklerdir.

Birlik sürecinin unsurlarını tartışmaya geçen sayıda başlamıştık. Yazının uzunluğu nedeniyle, bu tartışmayı bu sayıda tamamlıyoruz. Anımsanacağı gibi, geçen yayımlanan bölüm şu altbaşlıklardan oluşuyordu: ''Birlik nedir'', ''Birlik sürecinde eşit haklılık'', ''Yeni düşünceyi temel almak''. Birlik sürecinin bütün bileşenlerinin dikkate almak zorunda olduğu öbür unsurlarınsa, aşağıdaki gibi belirlenebileceğini düşünüyorum.

Birlik sürecine teslim olmak

Birlik sürecine teslim olma düşüncesi ürkütüyor.

Birlik sürecine bakışta önemli bir kırılma noktası da bu.

Kuşkusuz hiçbir özgün varlık -ister birey, ister parti- kendini eşitsiz koşullarda, **yalnızca vererek** karşısındakine teslim etmez. Birşeyi paylaşmaktır asıl olan.

Bugün Marksist sol içinde büyük bir çok-seslilik potansiyeli yaşanıyor. Ortaya çıkan görüşler şimdi de merkezi hiyerarşiden kopuyor.

Eşit haklılık temelinde, kendi ideolojik, siyasal ve örgütsel varlığına sarılmaksızın, bütünün doğal parçası olmak; öbür bileşenlerin etkilerine açık olarak kendini yadsımak ve **adım adım** varlığını yoketmek; birliğin yapıtaşı olacak düşüncelerin ve örgütsel yapıların birlik sürecinden doğacağını kabul etmek; sonra da -kendi olmaktan çıkarak- birleşik parti içinde yeralmak; işte tam böyle bir süreci bilinçli olarak ve önyargısızca seçmek: birlik sürecine teslim olmak böyle tanımlanabilir. Bu anlayış, birlik sürecinde karşılıklı 'beyaz bayrak açmak'tır. Ancak böyle bir demokratizm ve açıklık içinde yitirilen güvenler kazanılır, önyargılar yenilir.

Bu süreçte önceden verilmiş kararlarla birbirinin karşısına çıkılmaz. Kendi içinde ancak eğilimler belirlenir, yönsemeler ortaya çıkar, tasarılar yapılır, tartışma gereçleri hazırlanır; asıl sonuçlar birlik masasında alınacaktır.

Bu yüzden birlik sürecinin yürütücüsü olan ve şu ya da bu biçimde bir temsil niteliği taşıyan kişilerin oluşturduğu platformlarda, ayrı ayrı kolektiflerin bütünlüklerini ifade ettiği öne sürülen görüşler yerine, **tamamlanmamış** görüşlerle yeralmak gerekir. Yani TBKP ya da TSİP, örgütlü siyasal varlıklarının bütününü ifade eden görüşler ve kararlarla birlik sürecinde temsil edilmemelidirler. (Kaldı ki bugün böyle bir savın geçerliliği de kalmamış durumdadır. Bir görüşün, eştürden olmayan bir yapının bütününü temsil ettiği öne sürülebilir mi?) Bunun yerine herkes, içinde yeraldığı süreç içinde oluşan eğilimlere, sonuçlara, kararlara katılacağını baştan kabul etmiş olmalıdır. Böyle bir açık tutum alınmadığı takdirde, birlik sürecinde ilerleme olmayacağı gibi, sürecin kararsızlıklara, geri dönüşlere açık olması da kaçınılmaz olacaktır.

Birlik sürecinin bileşenleri kendilerini verili bütünsel konumlanışlarından, tekil/özel kolektif iradelerinden **dışsallaştırmayı** başarabildiklerinde, kendi iç rasyonellerini kırıp yerine sürecin ortak rasyonelini geçirebildiklerinde, ancak bu durumda birliğin gerçekleşmesine katkıda bulunabileceklerdir.

Çok-seslilikle birlik platformlarına

Verili siyasal yapılara bireysel bağımlılığın anlamı, şu sıralarda yeniden tanımlanmaya çalışılıyor. Nedir bir siyasal partinin, hareketin ya da örgütlü bir çevrenin üyesi bir birey olmak? Sözgelimi, yaşadığı birkaç boyutlu bunalım içinde, TBKP'lilik nasıl tanımlanabilir? Sorun zaten kendini dışavuruyor: TİP-TKP birliği tamamlanamamış ve TBKP parçalı bir görünüm almıştır. Asıl önemlisi, bu parçalılık yalnızca iki ayrı siyasal kökene göre değil, ideolojik yenilenmenin eşitsiz gelişmesine ve farklı düzeylerine göre de belirlenmektedir. Üstelik ikincisi bundan sonra da ağırlığını güçlü biçimde hissettirecektir. TBKP ya da TSİP bir bütün olarak yenilenemeyeceklerine, bütün olarak yenilenme savının geçerliliği olmadığı görüldüğüne göre, herhalde bir ayrışma da yaşanacaktır.

Eğer Marksist solun örgütlü siyasal bileşenlerinde bir ayrışma yaşanacaksa, bunun bugünkü dünyanın nasıl bir düşünce sistematiğiyle karşılanacağı, solun yetmiş yıllık tarihinin eleştirel değerlendirmesi, geçmiş ve bugün arasındaki ilişki, bütün olarak geçmişten kopuşun biçimleri ve boyutları, nasıl bir birlik ve parti öngörüsü ile birlik içinde kendi fonksiyonlarının tanımlanmasındaki farklılıklara göre oluşması, hiç değilse artı puanların ağır basması demek olacaktır. Yani bugünkü ayrışma, ideolojik ve örgütsel yenilenmenin bütün boyutları çevresinde, yenilikçi ve muhafazakâr yönsemelere göre biçimlenecektir.

Önceleri çeşitli biçimlerde ve nedenlerle TBKP'li olanların, herhalde bugün başka nedenleri, kaygıları, amaçları var. Tek tip bir TBKP'lilikten sözedilmiyor artık. Hiç kuşkusuz tek tip bir TSİP'lilik ya da Yeni Öncü'lülük de yoktur.

Bugün Marksist sol için büyük bir çok-seslilik potansiyeli yaşanıyor. Geçmiş-bugün-yenilenme-birlik süreci farklı yaklaşımlarla anlatılıyor. Ortaya çıkan görüşler, yapısal bozukluklar yüzünden, şimdi de merkezi hiyerarşiden kopmaktadırlar ve bu dalga, örgütsel yapıdan kopuşun da kıyısına vurmaya başlamıştır. Merkez yönetimleri ve ara kademe yönetimler tabanı temsil etme yeteneğini yitirmişlerdir. Kendilerini günlük etkinliğin ve birlik çalışmalarının koordinasyonuyla sınırlandırmak zorunda kalan merkezi kurullar, ideolojik ve siyasal önderliği büsbütün yapamaz durumdadırlar.

Bu nesnelliğin görmezden gelinmesi, hâlâ tek-sesli olmanın yollarının aranması, farklı görüşlerin konuşulup yazılması karşısında hoşgörüsüz davranılması, çoğunluk iradesiyle bütüne önderlik edilebileceği yanılsaması varolan bunalımı büyütecektir. Eski tip çalışma ve yönetim tarzı ve muhafazakârlık, şimdi de ''azınlık''-ta kalan görüşlerin ''çoğunluk'' iradesini kabul etmesiyle, ''çoğunluğun'' iradesinin merkezi tutuma dönüştürülmesiyle sorunların aşılabileceğini düşünüyor. Tabii bu arada her farklı görüşü aykırı sayan, ''muhalif'' gören, kendisini ise merkeze alan bir yaklaşım yürürlükteki yerini koruyor.

Oysa verili durum şu soruyu sormayı gerektiriyor: Sözgelimi TBKP ya da TSİP kendilerini nasıl ifade edecekler, kamuoyunda ve birlik platformlarında nasıl temsil edilecekler?

Kimileri tek-sesliliği temsili güçlendirecek, dolayısıyla sorunları kolaylaştıracak bir yol olarak görüyorlar, yoksa sözkonusu yapının birlik sürecine eklenmesi güçleşecek...

Birlik sürecinde yeralış biçimi ve temsil konusunda bir ayrılık da burada doğuyor.

Marksist sol içinde ideolojik, siyasal ve örgütsel yapıların tek-sesle birlik platformlarına taşınmasının artık olanaksız olduğu bellidir. Bu durumda her siyasal parti, hareket ya da çevre içinde doğan farklı görüşlerin birlik platformlarında kendilerini ifade etme olanakları yaratılmalıdır. Değil mi ki birlik sürecinde eşit haklılık farklı görüşlerin eşit haklılığı olarak anlaşılacaktır, bunu yapmak kaçınılmazdır da.

Çok-sesliliğin önündeki engellerin kalkması, üstelik bugün yaşanan örgütsel bunalımları hafifletebilir, sorunların çözümünü kolaylaştırabilir; yani en iyi ilaç ve en doğru yoldur da. Farklı görüşlere yeni yaşam alanları açılmalı, antidemokratizmden arındırılmış bu özgür yaşam alanları birlik sürecinde güvenceye alınmalıdır.

Birleşik partinin adı ve kimliği

Oluşacak birleşik partinin adını bugüne dek 'komünist' olarak düşünenler, bu adın başkaları tarafından da benimsenmesini istediler. Bu, 8 Aralık'ta TBKP yönetimi adına yapılan açıklamada şöyle belirtiliyordu: ''...Marksizmdeki yenilenmeye açık, kısa bir programda ve **komünist adında anlaşmayı** bugün için yeterli görüyoruz.''

Gelgelelim 8 Aralık açıklaması ülke kamuoyunda beklenenden de çok yankılanınca ve olumlu tepkiler hükümetin de gündemini etkileyen bir boyut kazanınca, 'komünist' adının artık bir koşul olup olmaması da tartışılmaya başlandı. Bugün hâlâ ''komünist adında anlaşmayı gerekli'' görüyor muyuz? Üç ayrı yaklaşımdan sözedilebilir:

1. Bir niteliği en iyi ifade ettiği, bir siyasal düşünce sistemi olarak önem taşıdığı, geleneğimizin ayırdedici özelliklerini anlattığı, rejimin demoratikleştirilmesinin başlıca itici güçlerinden ve antikomünizmin kırılmasının başlıca anahtarı olduğu için, 'komünist' adındaki ısrardan vazgeçilmemelidir.

2. 'Komünist' adı asıl olarak rejime karşı bir önkoşuldur, Marksist solun bileşenlerine değil. Önemli olan, kurulacak partinin niteliğinin komünist olmasıdır; kendini 'komünist' sıfatıyla niteleyebilmek, bu niteliği programa dönüştürebilmektir. Birleşik partinin bu niteliğinde anlaşanlar, partinin adının 'komünist' olup olmayacağına da kendileri karar verirler.

Denebilir ki, birinci yaklaşımda bir **önkoşul** olan 'komünist' adı, bu ikinci yaklaşımda bir **koşul** olarak ortaya çıkmaktadır.

3. 'Komünist' adı, rejimin demokratikleştirilmesi için savunulduğunda bir anlam taşımaktadır. Bundan başka bir nedenle birleşik partinin adının 'komünist' olmasını savunmak doğru değildir. Bu adı bir önkoşul olarak öne sürenler birlik sürecini engelleyecekleri gibi, daha baştan kendilerini de o sürecin dışına taşıyacaklardır. İkinci yaklaşımdaki gibi, bir koşul olarak öne sürmekse, birlik sürecinin pratiğinin tıkanmasına yolaçacağı gibi, tartışma sürecinin sağlığını da ister istemez bozacaktır. Ayrıca TBKP'den başka herkes yeni partinin adının 'komünist' olmasına şimdiden karşı çıkıyor.

Öte yandan, 'komünist' adı Stalinizmle mâlul Komintern'in tüm olumsuzluklarının da taşıyıcısına, neredeyse simgesine dönüşmüş durumdadır. 'Kominternci Marksizm'in bu olumsuz geleneğinden kopma sorunuyla karşı karşıya bulunduğumuz şu sırada, geçmişin ağır gölgesinden kurtulmanın unsurlarından biri de 'komünist' adını yenilemektir. Geçmişten kopuşu ikircikli tutumlarla gerçekleştirmek, ne yazık ki olanaksız duruma gelmiştir.

Haydar Kutlu, **Adımlar**'ın 27.sayısında, 'komünist' adıyla bir parti kurma yasağının komünistlerin eliyle yıkılması gerektiğini, bu yasakla birlikte başka yasak duvarlarının da domino taşları gibi yıkılacağını, ancak o zaman "parti adı" sorununun Marksist solun iç sorununa dönüşeceğini, bu durumda bile Marksist olarak kalmaya devam edeceksek, güven bunalımına girdi diye komünist kimlikten vazgeçmenin sonuçta Marksizmden vazgeçmeye varacağını söylüyor ve şöyle soruyor: "**Komünist Manifesto**'nun adını da değiştirecek misiniz?"

Son sorunun yerinde olduğu kuşkuludur. **Komünist Manifesto**'nun adı değil, o gün yaptığı çağrı, taşıdığı içeriğin değeriydi önemli olan. Oysa bugün Marksist solun TBKP dışındaki bütün bileşenleri, **Manifesto**'ya verilen adı, çok çeşitli nedenlerle, kurulacak yeni partinin adı olarak taşımak istemiyorlar: gelin çıkın işin içinden. Üstelik önemli bir bölümü de kendini komünist olarak görüyor, **Komünist Manifesto**'nun ruhunu taşıyor yani. Şu var ki, öteden beri de, kendilerini sosyalist, Marksist, Marksist-Leninist, devrimci, proletarya sosyalisti vb. adlarla tanımlıyorlar.

Bu arada, 'Manifesto'nun kimliğini belirten 'Komünist' sıfatını Marx'ın kendisinden başkası değiştiremeyecektir kuşkusuz ama, bugün sorun yalnızca -özellikle Romanya trajedisinden sonra- 'komünist' adının yıpranmış olması da değil ki! Komünizmin dünden bugüne karşılayageldiği içeriğin köktenci bir sorgulanmayı gereksindiği de ortadadır artık. Yenilenmenin teorik sorunsalı bunu kapsamaktadır zaten.

Konumuz birlik, soru ise şu: Çağdaş ve **yığınsal** bir Marksist parti, yalnızca komünistlerin partisi mi olacaktır? Haydar Kutlu'nun yukardaki yaklaşımı bu soruya net bir 'evet' karşılığı olarak görünüyor. Oysa günümüzde, her biri öbürlerini etkileyebilecek değerde düşüncelerin taşıyıcıları durumundaki (sosyal demokratların yenilikçi kesimlerinden 'yeni sol' yaklaşımlara, Kominternci geleneklere kadar) ve tümünün de demokratik biçimde yer bulacağı siyasal ve toplumsal hareketlerin bileşkesi olan, yığınsal bir parti arıyoruz. (Üstelik yığınsallığını kazandıracak olan da, örgütlü ve bağımsız Marksist aydınların çoğunluğu değil, bu partide yerini bulan sosyalist işçilerin, emekçilerin çoğunluğudur.) Denebilir ki, böyle bir parti 'komünistlerin partisi' olmadığı gibi, kimliği de 'komünist' olarak tanımlanamayacaktır.

Bütün bunların yanı sıra, 8 Aralık girişiminin olumlu sonuçları ve TBKP'nin açık-legal çalışma kararlılığıyla, Türkiye'de komünistlerin örgütlenme ve komünist düşünceye özgürlük hakkının da tam bir onay gördüğü saptanabilir. Duvar delinmiş, komünizm yasağı aşılmış, 'komünist' adı gittikçe genişleyen bir meşruiyet alanı kazanmıştır. Bu durumda, komünist partiye yasallık hakkı, yasal sonuçları alınıncaya dek, rejime karşı hep birlikte savunulmaya devam edilirken, 'parti adı', Marksist solun birliği sürecinin -her anlamda- bir konusu olmaktan çıkarılmalıdır. Parti adına birleşik parti kurucular hareketi ve bunun alacağı başka biçimler karar verecekse, bunun 'komünist' olmayacağı da şimdiden belli olmuş gibidir.

Eski yapıların birleşik partideki geleceği

Hiçbir siyasal çevre, oluşacak bir birleşik partide kendi kadrolarına özel konumlar istediğini söylemiyor. Şu var ki, bazen birlik sürecinde izlenen yol kendi yapılarının ve kadrolarının özel konumlandırılmasına kapı açmaya dönük olabilir. Birlik sürecinin bileşenlerine bakış ve o bütün içinde kendi özel bütününü konumlandırış biçimi, buna yolaçabilecek tarzda kurulabilir. Sözgelimi TBKP'nin birleşik partide doğallıkla taban ağırlığı taşıyacağına, dinamik bir itici güç olacağına, kadrolarının da bunca yılın deneyimlerinden ve niteliklerinden ötürü belirleyici işlevler yükleneceğine inanmak, eski yapılarının ve kadrolarının özel konumlar almasını da, üstelik birleşik partinin güvencesi için, -ister istemez- bir **hak** olarak görmektir. Bu hakkı içselleştirmenin herkes için başka bir yolu da elbette bulunabilir. Ancak Marksist solun herhangi bir bileşeni için bu savların geçerliliği olmadığını da kabul etmek gerekiyor.

Görece etkinliğe, yığınsallığa, dinamizme, önemli olanaklara sahip görünenler de geleneksel arazların taşıyıcısıdırlar ve işte asıl bu arazların birleşik partiye taşınmaması için ne gerekiyorsa yapılmalıdır. Marksist siyasal hareketler Stalinizmin örgütsel sonuçlarından ve Komintern'in dar partici geleneğinden kopmuşlar mıdır, kendi iç yaşamlarında demokrasinin tam egemenliğini kurabilmişler midir, eski aparatların etkinliğini kırabilmişler midir, dogmatizmi kendi örgütsel yaşamlarından dışlaştırabilmişler midir?... Hemen çoğaltılabilecek bu soruları kolayca yanıtlayabilir miyiz? TBKP'nin ya da TSİP'in bugün hâlâ belirgin izlerini taşıdıkları geçmiş olumsuzlukların, alışkanlıkların birlik sürecinde ve birleşik partide -belki de farkında olmaksızın- egemenlik kurması yıkıcı etkiler yaratabilir. Bu izlerin birlik sürecinden dışlanması ise, ancak bütün bileşenlerin kendi çok-seslilikerini birlik ve yeniden örgütlenme sürecine taşımasıyla olanaklıdır.

Öte yandan, şimdi yenilenmenin taşıyıcısı görünen yönetici kadrolar, geçen onyıllar içinde de o dönemlerin olumsuzluklarının taşıyıcıları olmuşlardı. Bu arada çeşitli nedenlerle, geçmişin özeleştirisi de yapılamadı. Eleştirel tarih yazımına hiçbir çevre kalkışmayı düşünmedi. Geçmişin olumsuz gölgesi hâlâ üstümüze yıkılıyor. Yetmiş yıllık geçmişin gölgesinin üstüne çöktüğü bir birleşik partinin gerçekten yeni ve yığınsal bir parti olması olanaksızdır. Yani, geçmişinden kopmayı başaramamış olanların biraraya gelişinin sonucu bir hiç, 1+1-...+1=0 olacaktır. Hiç unutulmamalıdır ki, tarihimizin pekçok olumlu kazanımının yanı sıra, şu içinde bulunduğumuz dönem içinde arınmak zorunda olduğumuz, bir "kirli tarih"imiz de vardır. Tarihimizin bu çok olumsuz yanlarından arınmayı önemsemeyenler, erteleyici tutum alanlar, elbette birleşik parti içinde de yönetici konumlar almaktan fedakârlık yapacaklardır; yoksa, bütün başka ülkelerin komünist partilerinde de örnekleri çok olan "küçük Stalinler"in yaşamını sürdürdüğü, bizim ülkemizin bir "küçük KP"sine ulaşacağız.

Düşünelim ki, bizim ülkemizde de TBKP,TSİP, hattâ öbür siyasal hareketlerin yönetici kadroları yaklaşık yirmi yıldır yönetim organlarının neredeyse çoğunluğunu oluşturuyorlar. Bu durumda, kimi tekil Marksist aydınların, eski partilerin yönetici kadrolarının sıradan üyeler olmanın ötesinde konumlarla birleşik partiye taşınmamalarını istemeleri hoşgörüyle karşılanabilir mi? Herhalde bu isteğin çok önemli siyasal ve tarihsel bir arka planı vardır. Yetmiş yıllık geleneğin taşıyıcılarının, ödemeleri gereken 'bedel'i ödemekle yükümlü tutulmaları elbette doğal karşılanmalıdır. Birlik sürecinin örgütlü siyasal hareketler olarak bileşenlerinin, kendi eski yapılarını süreç içinde eritirken, sonuçta da eski kadrolarının konumlarını hiçbir biçimde tartışma konusu yapmamaları, asıl olarak ahlaksal ve psikolojik değil, ideolojik ve siyasal nedenlerle zorunludur.

□

Birlik sürecinin içinde yaşıyoruz. Başlangıcında olduğumuz da söylenebilir hattâ, kırık-dökük ilerlendiği de. Geçerli nedenleri var bunların. Bu sürecin bütün bileşenleri artık 'içişleri'ne son verip kendilerini ideolojik, siyasal ve örgütsel olarak tam saydamlaştırdıklarında, görünürdeki umutsuzluk etkenleri de umut verici unsurlara dönüşecektir. Buz üzerine yazılmayan böyle bir saydamlık, iyi niyetlerin ötesinde bir dönüştürücü olabilir. O zaman, 'içişleri'nin alanı Marksist solun bütününü kapsayacaktır. Birliğin hattı değil, sathı temel alınacaktır ve bu sathı sosyalist solun bütünü olacaktır.

Görüş'ün son iki sayısında, 'birlik sürecinin -görebildiğim- unsurları'nı, yaşanmakta olanın düzleminde tartışmaya çalıştım. Sanıyorum ki, bu unsurlara olumlu yaklaşmaya yatkınlık göstermeyenler ve bugün gelmiş bulunduğumuz aşamada bile erteleyici davrananlar, birlik sürecinin anakroniğine dönüşeceklerdir ve bu gerçek tehlike, herkes için, şu ya da bu ölçüde geçerlidir.

Birlik sürecinin unsurlarına olumlu yaklaşmaya yatkınlık göstermeyenler ve bugün gelmiş bulunduğumuz aşamada bile erteleyici davrananlar, birlik sürecinin anakroniğine dönüşeceklerdir ve bu gerçek tehlike, herkes için, şu ya da bu ölçüde geçerlidir. ■

GÜNÜMÜZ VE MARKSİZM ÜZERİNE BİR DENEME*

Gerçi 1917'de kapitalizm dünyaya damgasını vurmuştu, ama dünya nüfusunun çoğunluğu hâlâ prekapitalist düzenlerde yaşamaktaydı. Böylesi bir dünyada kapitalizmin yok olacak kerte ihtiyarladığı varsayımı ne ölçüde geçerlidir?

Marksizm, sanırım yüzyılımızın üzerinde en çok fırtına koparılan dünya görüşüdür. Bugün de dünyanın dört bir köşesinde Marksizm yoğun bir şekilde tartışılıyor; Marksizm'in çözümlemeleri gözden geçiriliyor. Marksizm'e ilişkin tartışmaların bugünlerde dikkati çeken bir canlılık kazanmasının nedeni sosyalist ülkelerde, özellikle Avrupa'nın doğusunda gerçekleşen ve süreceğe benzeyen dramatik gelişmeler. Bu yüzden Marksizm'e ilişkin tartışmalarda Marksizm'in şu veya bu veçhesiyle veya tümüyle sorgulanması ağır basıyor.

Dünyanın bütünü göz önünde tutulduğunda üretimin sosyalleşmesi ile üretim araçlarının bireysel mülkiyeti arasındaki antagonist çelişkinin, sosyalist sosyo-ekonomik formasyonun önkoşulu olacak kertede uç noktaya eriştiğini söylemek herhalde mümkün değildir.

Bu nedenle günümüz dünyasında Marksizm'i yerli yerine oturtmak, ne ise öyle tespit etmek, Marksistler'in de başta gelen uğraşlarından birisi olmak zorunda. Bu yazıda Marksizm'in günümüz dünyasındaki yerine ilişkin, ancak onun en çok tartışılan ve geçersizliğine kanıt yapılmaya çalışılan bir kısım toplumsal çözümlemeleriyle sınırlı, kısa bir deneme yapmaya çalışacağım.

Marksizm, bilimsel ter.ıele oturduğunu, evreni kucakladığını iddia eden, bütünsel bir teoridir. Bu teori vasıtasıyla kapitalist ekonomiyi analiz eden Marx artı-değer sömürüsünü keşfetti. Marx ve Engels bu noktada durmadılar ve kapitalist ekonominin gelişme dinamiklerini de analiz ederek artı-değer sömürüsünün ortadan kalkacağı perspektifi bilimsel temelde açıkladılar. Bu kadarla da kalmadılar, bu süreci hızlandırmak için tüm hayatları boyunca mücadele ettiler. Dolayısıyla bilimsel bir teori olan Marksizm, aynı zamanda ideolojik bir hüviyet de kazandı. Marx ve Engels'e göre, kapitalizmin gelişmesiyle birlikte artı-değer sömürüsünü ortadan kaldırmaya yetenekli yegâne toplumsal güç -inkârın i.ıkârı ilkesi uyarınca- işçi sınıfıydı. Böylece Marksizm, aynı zamanda **işçi sınıfının ideolojisi** niteliğine de büründü; bilimsel bir teori olmasının yanı sıra, sömürü ve baskıya karşı mücadelede siyasi bir kılavuz işlevi de görmeye başladı. Yani bilimsel niteliğiyle **tarafsız** olan Marksist teoriden, **taraf tutan** bir ideoloji türemiş oldu. Bu da, Marksizm'in geniş emekçi yığınlar tarafından benimsenmesi için elverişli bir ortam yarattı. Ne ki onun ideolojik taraflılığı aynı zamanda, yaygınlaşmasının önündeki en büyük handikaplardan birisini oluşturdu. Marksist ideoloji egemen sömürücü güçlerin devamlı en yoğun salvo atışlarına maruz kalırken, Marksist teoriyi çürütme çabaları da hiçbir zaman durmak bilmedi.

Marksizm günümüz dünyasını ve onun devinimini açıklamaya hâlâ yetenekli mi? Ben bu soruya **evet** cevabını veriyorum.

Marksizm'in günümüzdeki etkinlik kaybını, 1920'lerin ortalarından başlayarak Marksist teorinin dondurulmuş olmasına bağlayan görüşler var. Marksizm'in ideolojik veçhesi, onun teorik açıdan geliştirilmesinin önünde bir handikap oluşturuyor. Çünkü ideoloji dogmatizme açık. Hayatın Marksist teoriyle açıklanıp ona uygun gelişimine yardımcı olunacağı yerde, şu veya bu saikle Marksist teori yapılanlara uydurulmak istendi miydi - ve bu da emperyalist kuşatma altındaki sosyalist anayurdun ne pahasına olursa olsun kollanması güdüsüyle tolere edildi miydi- ideolojinin ön plana çıkmasıyla teoride dogmatizm ve teorinin deformasyonu bir ölçüde ka-çınılmaz hale gelir. Ancak teori evrensel geçerlikte ise yine de gelişeceği, hayatiyetini ve cevvaliyetini gerçekleştireceği bir vasatı mutlaka bulur. Bu nedenle Marksist teorinin bilerek -ya da bilmeyerek- dondurulduğu iddiası beni pek ikna etmiyor. Nasıl hayat tek düze ilerlemiyorsa Marksist teori de hep aynı ritimle gelişmiyor. Bu nedenle Marksist teori -şayet miyadını doldurmadıysa- dünyamızın beklenmedik değişikliklere gebe olduğu önümüzdeki dönemde yeni bir yaratıcılık aşaması yaşamaya adaydır.

Dünyamızın -ya da evrenin- fiziki, biyolojik, psikolojik, toplumsal, vb. çeşitli somut veçheleri var. Marksizm'in günümüzde de geçerli olup olmadığı, bütün bu alanların hepsinde, varolan şartlarda ayrı ayrı irdeleme yapmayı gerektirir. Ben burada bu alanların ı adece birisinde, Marksizm'in günümüzde en çok sorgulandığı toplum hayatında kısa bir deneme yapmaya çalışacağım.

Engels, Marx'ın iki büyük keşfinden birisinin "insanlık tarihinin gelişme kanunu" olduğunu söylüyordu. Bana göre Marksist teoriyi Marksist teori yapan esas bileşenlerin başında gelir bu teori. Öyle ki, bu unsur çekilip alındı mıydı Marksist teori kendisi olmaktan, hatta teori olmaktan çıkar. Bir başka deyişle bu kanun Marksist teorinin, varolan şartların değişmesinden bağımsız, dolayısıyla şartlar ne olursa olsun geçerli olması gereken bir bileşenidir.

Söz konusu kanunun en veciz ifadesi, bilindiği gibi Marx'ın kendi kalemiyle, "Önsöz"de verilmiştir. Marx'ın, insanlığın **o güne kadarki** gelişimini analiz ederek vazettiği bu kanun bence **günümüz dünyası** için de geçerlidir. İnsanoğlunun "Önsöz"ün yazılmasından bu yana yaşadığı ve halen yaşamakta olduğu serüveni en anlaşılabilir şekilde açıklamak yine bu kanunla mümkün olmaktadır.

Marx'a göre kapitalizm, kendi iç çelişkilerinin keskinleşmesi sonucu çöküp gidecek ve yerini sosyalizme bırakacaktır. Oysa bugün hiç de böyle olmuyor. Kapitalizm, bunalımlarına rağmen bir hayli güçlü ve dayanıklı, oysa sosyalist uygulamalar çok derin bir kriz içindeler; kimilerinde ise kapitalizm restore ediliyor. Görünüşe göre Marx yanıldı. Öyleyse onun teorisi de günümüzde geçerliliğini yitirdi!

Kapitalizmin sonunu getirecek olan kanuna göre- üretimin sosyalleşmesi ile üretim araçlarının özel mülkiyeti arasındaki çelişkinin çözümüdür. Buna göre üretim araçlarının bireysel mülkiyeti, üretimin toplumsallaşmasındaki devasa boyutlanmaya dayanamayacak ve çatlayacak, üretim araçları ortaklaşa kamu mülkü haline getirilerek bu çelişki çözümlenecek ve böylece sosyalizme geçilmiş olacaktı. Nitekim Ekim Devrimi ile böylesi bir sürecin ilk adımı atılmış oldu. Ancak bu bir ilk adımdı; esas tayin edici, sürecin izleyeceği yol olacaktı. Onun için 1917'de başlayan sürecin çeşitli veçheleriyle ve kesinlikle objektif bir yaklaşımla, şu bakımlardan didik didik analiz edilmesi gerekiyor:

▶Marksizm'e göre kapitalizm bir **dünya sistemi**dir, ve onun yerini alacak olan sos-

yalizm de öyle olacaktır. Gerçi 1917'de kapitalizm dünyaya damgasını vurmuştu, ama dünya nüfusunun çoğunluğu hâlâ daha prekapitalist düzenlerde yaşamaktaydı. Böylesi bir dünyada kapitalizmin yok olacak kertede ihtiyarladığı varsayımı ne ölçüde geçerlidir? Sosyalizm işçi sınıfının eseri olacak ise, sanayi üretiminin nisbeten kısıtlı bir yaygınlık gösterdiği dünyada, sosyalizmin dünya sistemi olabilmesi şansı var mıydı?

▶Lenin dahil dönemin tüm Marksistleri, sosyalizmin kapitalizme karşı zaferini devrimin, gelişkin kapitalist ülkelerin ağırlıklı bir bölümünde başarılmasıyla mümkün görüyorlardı. Devrimin başlangıçta bir veya birkaç ülkede gerçekleşmesi ihtimali vardı, ama bu sosyalizmin kesin zaferi olmayacaktı. Nitekim gerçekleşen bu ihtimal oldu. Ve devrim dalgasının öteki emperyalist metropolleri de saracağı beklentisi kısa sürede suya düştü. Bu şartlarda sosyalizmin, kapitalizmin nispeten az geliştiği bir mujikler ülkesinde, emperyalist metropollerin kuşatması altında inşası zorunda kalınıyordu. Böylesi "hiçbir sosyal düzen, o düzenin içinde yeralabilir bütün üretici güçler gelişmeden yok olmaz, yeni ve üstün üretim ilişkileri de hiçbir zaman, varolmalarının maddi koşulları eski toplumun bağrında olgunlaşmadan ortaya çıkmaz" diyen Marx ile nasıl bağdaştırılabilecekti? Örneğin tarımdaki kolektifleştirme ne ölçüde "eski toplumun bağrında olgunlaşmıştı" da yürürlüğe konabiliyordu. Hatta sanayideki devletleştirmeyi, işçilerin ne kadarı sosyalist düzende kendi bireylerini ilgilendiren mülkiyetin ta kendisi olarak kavrayabiliyorlardı?

▶Ekim Devrimi arefesinde gelişkin kapitalist ülkelerde üretimin sosyalleşmesi ile üretim araçlarının bireysel mülkiyeti arasındaki çelişkinin keskinleşme mertebesi, gerek Engels'in son eserlerinde gerekse Lenin'in **Emperyalizm** kitabında somut örnekleriyle tasvir edilir. Ancak Ekim Devrimi ile başlayan süreçte bu çelişkinin son tahlilde belirleyici olduğu bir hayli şüphe götürür. Kaldı ki o tarihten bu yana geçen süre boyunca çok hisseli şirketlerin alabildiğine yaygınlaştırılması yolunda kolektif mülkiyetin bir tür "**ersatz**"ının yürürlüğe konmasıyla, üretim araçlarının bireysel mülkiyeti maskelenerek, bireysel mülkiyet üzerindeki baskı bir ölçüde hafifletilmiştir. Üstelik dünyanın geri ülkelerinde de kapitalizmin yaygınlaşmasıyla birlikte kapitalist dünyanın tamamında üretici güçlerle üretim ilişkileri arasındaki çelişki nisbeten geri bir düzeye çekilmiş oldu. Kısacası dünyanın bütünü göz önünde tutulduğunda üretimin sosyalleşmesi ile üretim araçlarının bireysel mülkiyeti arasındaki antagonist çelişkinin, sosyalist sosyo-ekonomik formasyonun önkoşulu olacak kertede uç noktaya eriştiğini söylemek herhalde mümkün değildir.

Bilindiği gibi üretici güçlerle üretim ilişkileri arasındaki çelişki, toplumsal devrimin esas saikidir ama eski düzenin yıkılıp yerine yenisinin ikamesinde doğrudan rol oynayan bu çelişki değil, onun toplumsal yansıması olur. Bu çelişki ise Marx'ın vaz ettiği bir başka kanunda, "**Kapitalist birikimin genel kanunu**"nda ifadesini bulmuştur. Buna göre "sermaye birikimi ile birlikte meydana gelen ve ona uygun düşen bir sefalet birikimi" olur. "...bir kutuptaki zenginlik birikimi, öteki kutuptaki... sefalet, ıstırap, kölelik, cehalet, vahşet ve kabalık, moral ve entelektüel soysuzlaşma birikimi" ile atbaşı gider. "...ama aynı zamanda da sayıca gittikçe artan bir sınıfın, kapitalist üretim sürecinin bizzat kendi mekanizması ile eğitilen, birleşen ve örgütlenen işçi sınıfının başkaldırdığı görülür." "Kapitalist özel mülkiyetin saati çalmıştır. Mülksüzleştirenler mülksüzleştirilirler." (**Kapital**, cilt 1)

Marx'ın bu belirlemelerine Bernstein'dan beri çeşitli eleştiriler yöneltildiği bilinir. Tarih üretim araçlarının sahipleriyle bunlardan yoksun olan yığınlar arasındaki çelişkinin zikzaklı ve gelgitli bir yol izlediğini gösteriyor. İşçilerin, çalışan kitlelerin verdikleri uzun ve meşakkatlı mücadeleler sonucunda elde edilen ekonomik ve demokratik haklar sayesinde söz konusu çelişkinin kısmen hafifletildiği, hatta bir hayli **yumuşatıldığı** ülkelerin ve dönemlerin olduğunu biliyoruz. Ancak bütün zikzakların ve gelgitlerin ortalaması, tek tek ülkeler ve asıl önemlisi kapitalist dünyanın bütünü için nasıl bir trend izliyor? "**Kapitalist birikimin genel kanunu**"nun günümüz dünyasında da geçerli olup olmadığının tahkiki için esas yapılması gereken budur.

Basına yansıyan kabataslak verilere göre 80'li yıllar boyunca **gelişkin kapitalist ülkelerde** zenginler daha zenginleşirken çalışan yığınların ekonomik durumları kötüleşti. Emperyalizme bağımlı orta ile geri gelişkinlikteki kapitalist ülkelerde durumun daha da vahim olduğunu biliyoruz. O halde "kapitalist birikimin genel kanunu" günümüz dünyasında da geçerliğini koruyor ve kanun uyarınca mülk sahibi sınıflarla mülksüzler arasındaki antagonist çelişki giderek keskinleşiyor demektir.

Buradaki "keskinleşme"ye de kısaca değinmekte yarar var. Marx'ın, söz konusu çelişkinin hükmünü yürütmesi sonucu mülksüzler kutbuna ilişkin tasviri son derece çarpıcıdır, adeta isyan ettiricidir. Ancak bilinir, bu tasvir, **Kapital**'in uzunca bir bölümünde, o günün kapitalist dünyasının, özellikle B.Britanya'nın istatistik verilerine dayanılarak yapılan analizler sonucu ortaya çıkmıştır. Oysa bugün gelişkin kapitalist ülkelerde -hatta kimi az ile orta gelişkinlikteki kapitalist ülkelerde- aynısı ya da benzeri tablolar görmüyoruz. Gerçi ABD nüfusunun yaklaşık 1/6'sı fukaralık sınırının altında yaşıyor, milyonun üstündeki sokak nüfusu devamlı artıyor, benzeri sefalet örneklerine öteki gelişkin kapitalist ülkelerde de rastlanıyor ama, çalışan nüfusun büyük çoğunluğunun "başkaldıracak" kertede hallerinden şikayetçi olmadıkları ortada. Bunun nedeni ise, mülk sahipleriyle mülksüzler arasındaki uçurumun -uzun vadede ve genel ortalamada- devamlı derinleşmesine rağmen, mülksüzlerin ekonomik ve sosyal şartlarında mutlak anlamda bir iyileşme olması. Yani zengin-yoksul makası devamlı açılıyor ama bu olurken yoksulların, uzun vadede daha yoksullaşmadığını, tersine yaşama şartlarının nisbeten iyileştiğini gözlemliyoruz.

Tabii bu, bir ölçüde "üçüncü dünya" halklarının sırtından sağlanıyor. Onun için de emperyalizme bağımlı geri ülkelerin hemen tamamında, Marx'ın yüzyılı aşkın bir süre önce, o dönemin gelişkin kapitalizmi için çizdiği tabloyu aynısıyla görüyoruz.

Bilinir, Marksizm'in temel önermelerinden birincisi toplumsal üretimin belirleyiciliğidir. Marx bunu, **Önsöz**'de "Üretim ilişkilerinin bütünü, toplumun ekonomik yapısını, gerçek temeli teşkil eder. Bu temel üzerinde bir hukuki ve siyasi üstyapı yükselir... Ekonomik temelin de değişmesiyle bütün bu muazzam üstyapı az ya da çok bir hızla dönüşüme uğrar," şeklinde belirliyor.

Bu önermeyi mutlaklaştırdığımızda, örneğin sosyalizmin imkansızlığı gibi saçma bir sonuca varırız. Madem ki üstyapıyı belirleyen ekonomik temeldir, onun siyasi bileşeninin de ekonomik temel tarafından belirlenmesi gerekir. Bu durumda sosyalist nitelikli bir siyaset de ancak sosyalist üretim temelinde oluşabilir demektir. Oysa biliyoruz gerçekte olan bunu tersi. Çünkü kapitalist ekonominin bağrında sosyalist üretimin doğup gelişmesi imkansız. Onun için de sosyalist üretimin gerçekleştirilmesinde, mevcut mülkiyet ilişkilerinin değiştirilmesi, bunu sağlayabilmek için de iktidarın sosyalizmi amaçlayanlar tarafından ele geçirilmesi öncelik kazanıyor. Dolayısıyla sosyalist siyasetin, sosyalist üretim, **yok iken** gerçekleştirilmesi gerekiyor. Altyapı-üstyapı arasındaki karşılıklı ilişkilerin giriftliğinin tipik bir örneğidir bu.

Öyleyse Marx'ın üretim temeline verdiği belirleyicilik, en azından kapitalizmden sosyalizme geçiş için geçerli değil mi?

Bir yandan sosyalizm uğruna yoğun bir siyasi mücadele veren Marx'ın böylesine "çelişik" bir sonuca varmasını bekleyemeyiz. Öyleyse bu açmazdan nasıl çıkılmalı?

Sosyalizm sömürüden ve baskıdan azade, eşit ve özgür insanların düzeni. Bu tarifiyle Marx'ın icadı değil. Hatta biliyoruz insanlık ilkel biçimiyle böyle bir düzeni tarih öncesinde yaşadı. Bir ölçüde o dönemin toplumun hafızasında bıraktığı izlerle, ama daha çok baskıya ve sömürüye karşı duyulan tepkiyle insanlık her zaman eşitlikçi ve özgürlükçü bir düzen idealini korudu. Dolayısıyla sosyalizm ütopyasının toplumsal potansiyeli her zaman oldu, bu bir. İkincisi Marksizm, sosyalist bir düzenin, daha o gerçekleşmeden tasavvur edilmesini mümkün kılıyor. Eksikli de olsa **sosyalist düzenin projesi** önceden yapılabiliyor. Dolayısıyla bu **muhayyel** düzenin, **muhayyel** ekonomik temeli üzerinde, daha kapitalist düzende yaşanırken sosyalist siyaset yapmak mümkün olabiliyor.

Her sosyalist uygulamanın eksiklerinden çıkarılacak derslerle daha da zenginleşmiş uygulamaların gerçekleştirileceğini, her uygulamada sosyalizme biraz daha yaklaşılacağını ve bir gün bir nitel sıçrama ile sosyalizmin hakim dünya sistemi haline geleceğini öngörüyorum.

Ne ki problemler de -ki bugün varolan sosyalist uygulamalarda karşımıza çarpıcı bir şekilde çıkıyor bunların çoğunluğu -bu sosyalist projenin "muhayyel" olmasından kaynaklanıyor. Çünkü muhayyel temelin üst yapısı kaçınılmaz olarak eksikli ve aksaklı şekilleniyor. Üstelik üstyapı sadece siyasetten ibaret değil. Etik var, sanat var, felsefe var, hukuk var ve ilh... Bu üst yapı kategorileri de, daha sosyalist ekonomi yok iken kapitalist toplu- ▶▶

mun bağrında şekillenmeye, muhteva kazanmaya başlıyorlar. Ve muhayyel alt yapı üzerinde şekillendikleri için bunlar da kaçınılmaz olarak noksanlı oluyorlar. Sonuçta sosyalizm noksanlı insanlarla gerçekleştirilmek zorunda kalınıyor. İşte bu noktada muhayyel projenin olabildiğince az noksanlı bir şekilde uygulanması kanımca tayin edici rol oynuyor. Bunun da yolu sosyalist demokrasinin mümkün mertebe eksiksiz işletilmesidir. Ki böylece çalışan birey üretimde ve yönetimde söz ve karar sahibi olsun, işine yabancılaşmasın, düzeni benimsesin, ortaklaşa sosyalist mülkü kendi vücudunun bir uzantısıymışcasına algılayabilsin . Ancak böyle bir ekonomik temel oluşturulması sürecinin gelişmesiyledir ki, üstyapı kurumlarındaki eksikliklerin ve aksaklıkların giderilmesi de imkan dahiline girer. Marx'taki ekonomik temelin belirleyiciliğini böyle yorumladığımızda, ilk başta çelişik gibi gözüken duruma sanırım bir açıklama getirilmiş olur.

Ayrıca bu bakış tarzı günümüzde sosyalist uygulamaların yaşamakta olduğu derin bunalımın da anlaşılmasında kolaylık sağlar. Geriye dönüp baktığımızda gördüğümüz sosyalist siyasetlerin iktidara geldikleri, ama sosyalist demokrasiyi işletmekte hiç de başarılı olamadıkları. Bunun da kaçınılmaz sonucu çalışanın mülksüzleşmesi, işine yabancılaşması, sonuçta da bizzat kendisinin sahiplenmesi gereken düzene bigâneleşmesi, hatta düşmanlaşması olmuş. Yani muhayyel projeye göre yapılanan noksanlı üstyapının noksanları öylesine ağır basmış ki proje - ekonomik ilişkiler- gerçekleştirilememiş. Sonuçta sosyalist bir ekonomik temel oluşturma tecrübesi başarılamayınca, siyaset dahil üstyapı kurumları da aşınıp yozlaşmışlar.

Bir hayli umut kırıcı olan bu tablo, Marksizm'in kapitalizmin yerini mutlaka sosyalizme bırakacağı öngörüsünü kuşkulu hale getirmiyor mu?

Ben dünyamıza kuşbakışı baktığımda, uzun vadede Marksizm'in öngörüsünün gerçekleşeceğinden hiç kuşku duymuyorum. Bu noktada yine "**Önsöz**"deki veciz ifadeler imdadıma yetişiyor. Günümüze kadarki -ve önümüzdeki dönemde olası- sosyalist uygulamaları **kapitalist dünyanın bağrında**, onun egemen olduğu ilişkilerde, sosyalist üretim girişimleri olarak değerlendiriyorum. Kapitalizmden sosyalizme geçiş sürecinin böyle böyle, dün şurada, bugün burada, yarın orada denenen ve denenecek olan sosyalist uygulamalarla, dolambaçlı, hatta yer yer geri dönüşler de yapan bir yol izleyeceğini tahmin ediyorum. Böylece her sosyalist uygulamanın eksiklerinden çıkarılacak derslerle daha zenginleşmiş uygulamaların gerçekleştirileceğini, her uygulamada sosyalizme biraz daha yaklaşılacağını ve bir gün bir nitel sıçrama ile sosyalizmin hakim dünya sistemi haline geleceğini öngörüyorum. ■

**Bu yazı, yurtdışında yürütülmekte olan "Birlik Tartışmaları"nın ana konularından birisi olan "Günümüz ve Marksizm" hakkında hazırlanan tartışma metninin genişçe bir bölümüdür.*

TSİP VE TBKP KENDİLERİNİ FESHETSİNLER

Bugün şu ya da bu partinin, grubun yöneticisi ya da üyesi olan herkesin kendini şimdiki politik örgütünün değil, hep birlikte oluşturulacak müşterek partinin üyesi gibi görmesi benimsenmelidir.

Pek çok sosyalist için, yazının başlığındaki öneri yeterince açık, izaha muhtaç değil. Buna rağmen, öneri anılan partilerin bir kısım mensubuna, hiç değilse bu aşamada, radikal gelebilir, özellikle TBKP yöneticilerinin partilerini yasallaştırmak konusunda ötedenberi süregelen ısrarları devam ettiğinden, bu öngörü o arkadaşlara daha da aykırı gözükebilir. Buna karşılık, TSİP yöneticileri yasal, geniş Marksist parti önerisinin ilk sahiplerinden, ısrarlı takipçilerindendirler ve bu öngörünün gereği, hep birlikte oluşturulacak böyle bir birlik partisini örgüt hedefi olarak seçtiklerinden, TSİP'i yasalda kurmayacakları, amaçlanan geniş partiye TSİP'lilerin bir grup ya da kanat olarak değil, tek tek Marksistler olarak katılmalarını istedikleri, bir başka deyişle amaçlanan parti öncesinde TSİP'in feshedilmesini öngördükleri, sol içindeki parti ve birlik tartışmalarını yakından izleyenlerce bilinmektedir. Keza, iki yıl önce iki parti arasındaki birlik tartışmalarında TSİP tarafı iki partinin birleşmesini geniş, yasal partiye giden yolda geçici bir birliktelik olarak gördüğünü, çünkü iki partinin birleşmesinden birlik doğmayacağını, bu nedenle, birleşme halinde ortaya çıkacak organizmanın kendisini geçici ilan etmesi, ve bu birleşik gücün, asıl hedef olan geniş, Marksist yasal partinin oluşum sürecine adaması gerektiğini, partileşme süreci olgunlaştığında ise en uygun aşamada bu geçici bileşimin feshedilmesini öngördüğünü döne döne vurgulamıştı. Öyleyse, partilerin feshi konusu TSİP'lilere hiç de yabancı değildir, olsa olsa bir zamanlama sorunudur, ama aynı tesbiti TBKP'liler için yapmak mümkün müdür, henüz bilemiyorum.

Geniş birlik partisinin oluşturulması geri dönülmez bir süreçtir ve önümüzdeki aylarda süreç hızlanacaktır; zorluklar, duraksamalar, belki hatta geri adım atmalar pek mümkün fakat o ölçüde geçici nitelikte olacaktır.

Bu sürecin hızlanması için, öyle bir partiyi amaçlayan herkes açısından mevcut örgütlü yapıları konsolide etmek değil, tersine dezentegre etmek gerekir kanısındayım. Şayet bir konsolidasyon sözkonusu olacaksa, o da, çok sesli, çoğulcu katılımcı, mümkün olduğu ölçüde ademi merkeziyetçi bir geniş partiye hep birlikte ulaşmak doğrultusundaki bir "görüş konsolidasyonu" olabilir. **Bugün şu ya da bu** partinin, grubun vb. yöneticisi ya da üyesi olan **herkesin** kendini şimdiki politik örgütünün değil esas olarak, önümüzdeki süreçte hep birlikte oluşturulacak müşterek partinin **üyesi gibi** görmesi, sosyalist hareket içinde yeralan ve böyle bir partiyi amaçlayan partili-partisiz herkesle birlikte yaratılacak kolektif iradenin bir parçası, o sürecin eşit haklara sahip bir ferdi sayması ve öyle düşünüp davranması peşinen benimsenmelidir. Bu süreci hızlandırma çabasında mevcut siyasal yapıların değil, o yapıların dışında ya da içinde bulunan tek tek sosyalistlerin rol oynamalarını öngörmek bana en doğru yaklaşım geliyor. Zaten, fiilen bugün solda sürmekte olan tartışmalar, "nasıl bir sosyalizm", "nasıl bir program", "nasıl bir parti" konuları, partiler ve eğilimlerden çok, yüksek sesle düşünen tek tek sosyalistler tarafından yapılıyor.

Geniş yasal sosyalist partiyi amaçlayan, ve birlik partisini mevcut yapıların çok ötesinde, mümkün olan en geniş birikimin kolektif iradesini oluşturmak diye gören ve bu amacı bilinmedik bir zamana ertelemeyen parti ve gruplar ya da eğilimler açısından mevcut yapıları sürdürmenin argümantasyonu ne olabilir? O partiler, gruplar vb. iktidara mı geleceklerdir, yoksa tüm siyasi solun bu marjinalliğinde, kendi başına birer muhalefet gücü olarak toplumda ses mi getirmektedirler?

Çok açık ki, o partilerin baş siyasal amacı, daha doğrusu tek siyasal amacı güçlü, etkin, geniş, plüralist bir birlik partisi olmalıdır. Bugün yaptıkları diğer siyasal çalışmalar

ise keza kendi partilerine üye ve taraftar kazanmayı değil, asıl o **partiye** bugünden üye ve yandaş kazanmayı amaçlamalıdır. Uzun yıllardır aynı partinin üyesi olarak çalışagelmiş olanlar bile kurulacak müşterek partinin mensupları gibi hazırlanırlarken ya da öyle olması gerekirken, onların siyasal çalışmalar sonucunda kazanacakları yeni unsurlar da elbette amaçlanan partinin oluşumuna katkı getirmeyi en başa koyacaklardır. Aksi bir tutum, grupçuluktur, küçük dükkancılıktır.

Şayet öngördüğümüz birlik partisi projesi kör kuyuya taş atmak sayılmıyorsa ve yeni partileşme süreci artık potaya girmişse benim partimin yapısallığına son verildiğinde likidasyon olur, ya da ortada boşluk doğar" gibilerinden kaygılar mesnetsiz kalır, olsa olsa kimi geleneksellikleri, statükocu alışkanlıkları, darcılıkları, ya da belki naiv nostaljileri veya çeşitli sübjektiviteleri yansıtır. Ortadaki boşluğu hangimiz doldurmaktayız ki, yapısallığımız sona ererse boşluk hasıl olur diyebilelim? Tersine, amaçladığımız partinin gerçekleştirilmesi boşluğu dolduracak biricik yoldur.

Adı geçen partilerin yapısallıkları sona ererse yeni parti teşekkül edinceye kadar yerine ne konulacak? Böyle bir partiyi amaçlayan sosyalistlerin bulunduğu her yerde isteklilerin hepsini kucaklayacak, hiç kimseyi dışarlamayacak yerel tartışma grupları, seçimle oluşacak geçici koordinasyon birimleri, ortak komiteler, çeşitli müşterek çalışmalara dönük inisiyatifler, geniş tartışma forumları vb. partileşme sorunlarının en geniş biçimde tartışılmasına olanak vereceği gibi, müşterek pratik faaliyet için çok daha etkili olanakları da yaratacaktır. Aynı düzlemler, bugün merkezi nitelikteki yayınların birleştirilmesi, şimdiki sınırlarının çok ötesine geçen ve Marksist aydınlarla birlikte oluşacak bağımsız yayınlara dönüşmesi ve bütünüyle partileşme sürecinin düşünsel çabalarının ve ürünlerinin hizmetine sunulması, ülke çapındaki geniş tartışmalar sürecinde çok önem kazanacak çeşitli yayınlar olarak işlev görmelerinin sağlanması ile bütünleşebilir. Böylece, kaynaklar, olanaklar, teknik kadrolar tek bir süreçte çok daha rasyonel değerlenebileceği gibi, ayrı ayrı grupların yayınları olmaktan çıkıp, o tek sürecin değişik işlevlere sahip periyodikleri kimliğini kazanınca, sosyalist okurlar da rahat bir nefes alacaklar, partileşme sürecinin düşünsel, örgütsel ve politik tüm sorunlarını ve güncel siyasal değerlendirmelerini, değişik görüşleri, geniş bir kapsamda yansıtacak ortak bir yayın kompleksi, onun da ortak ve geniş bir sosyalist okur kitlesi oluşabilecektir.

Ve nihayet, birlik ve partileşme çabalarının vardığımız noktasında gerideki gemileri yakmak, bu adım atıldıktan sonra da inandırıcı, güven verici olmak gerekir. Tabii ki, uzun yıllara dayalı siyasal birliktelikler, yakınlıklar bir anda buharlaşıp başka bir şeye dönüşmez. Ama anılan yapıların kendilerine son verme kararlarının ardından, her düzeyde teşekkül edecek serbest düzenlemelerin de gözetilmesiyle, bu kararlar yeni kaynaşma, bileşim yolunda önemli bir adım olur ve süreci hızlandırır.

Yeri gelmişken belirtmek isterim: yukarıda bir başka vesileyle andığım gibi, TSİP'in kurulacak partiye bir blok ya da kanat halinde katılmak diye bir düşüncesi yok, ama kanımca kurulacak parti başka çevrelerden bugün ya da ileride gelebilecek toplu katılma taleplerine de açık olmalıdır. Buradaki önerim doğrudan doğruya adı anılan iki partiye yöneliktir, TBKP'nin bu öneriyi mâkul bulması şimdilik zor gözüktüğü halde, gene de konuyu enine boyuna tartışacaklarını umuyorum.

Öte yandan, mevcut yapıların kendi organikliklerine son vermeleri elbette belli prosedürleri, kuralları, kurulları gerektirir. Geçmişin muhasebesi, bugünün değerlendirilmesi, dünya sosyalizmindeki düşünsel, siyasal değişmelerin irdelenmesi ve geleceğe dönük sonuçlara, perspektiflere varılması dahil olmak üzere, adı geçen partiler o prosedürlerin sonuçlanma noktasında, kendi organizmalarını da sona erdirmeyi bugünden gündemlerine alırlarsa ve konuyu bilinmezliklere ertelemeksizin, kendi bünyelerinde tartışıp, prosedürlerini hızlandırırlarsa, en geniş partileşme sürecine de o ölçüde müsbet katkıda bulunabilecekler, böylece zihinlerde oluşabilecek "boşluk doğar mı?" endişesine de hiç mahal kalmayacaktır.

Önerimi, belki somutu daha ileriye mâtuf olsa da, bir başka öneriyle tamamlamakta yarar görüyorum: TSİP ve TBKP'nin başkan ve genel sekreter gibi öne çıkmış isimlerinin kurulacak müşterek partide üst düzey görevlere talip olmamaları gerektiği kanısındayım. Böyle bir öngörünün o kişilere bir önkoşul gibi getirilmesini doğru bulmam, fakat sözkonusu kişiler şayet şimdiki yöneticilik konumlarını bir makam gibi değil, bir görev olarak görüyorlarsa, o görevlerde olanlara "mevki sahipleri" gibi bakan anlayışlara kesin bir yanıt vermelidirler. Bu öngörü partileşme sürecinde konjonktürel bir gereksinme ya da bir jest değil, sosyalist değişim ve yenilenmenin bir zorunluluğudur. Gönüllü olanlar kendi yetenekleri, olanakları ölçüsündeki azami çabalarını herhangi bir titre bağlı olmaksızın sürdüreceklerdir. Kaldı ki, bunca bölünmüşlüğe ve dağınıklığa rağmen, sosyalist hareketimizin sahip olduğu birikim pek çok yeteneği içinde barındırmaktadır. Yeni parti o yeteneklerin kendilerini en iyi şekilde dışa vurmasına olanak vermelidir. Hareketin kendini yenilemesi salt düşünce, örgüt ve siyaset anlayışı konusunda değil, aynı zamanda her düzeyde kadro yenilenmesi olarak da gerçekleşmelidir. Üstelik, böylesine köklü bir yenilenmenin, hiç değilse üst düzey yöneticiliklerinde, eskilerle değil yeni isimlerle kuvveden fiile geçirilmesi doğrudur.

Partileşme sürecinde, TSİP'in anılan konumdaki yöneticilerinin bu doğrultudaki tutumları nettir. TBKP yöneticilerinin de bu paralelde açıklamaları hatırlardadır. Ne ki, geniş Marksist parti 141-142 kalktıktan sonra kurulmalıdır, o partinin de adında mutlaka 'komünist' sözcüğü yer almalıdır, 141-142'nin kaldırılması uğraşında esas olarak TBKP'lileri kapsayan bir 'Kurucular Hareketi' yaratılmalı, 'komünist' adıyla bir parti başvurusu yapılmalıdır, 141-142 kalktıktan sonra en geniş Marksist partiye gidilir" tarzındaki TBKP yaklaşımı ister istemez TBKP'yi ana eksen alan ve "en geniş birliği" onun öznel zamanlamasına ve politikasına bağlı gören, böylelikle TBKP'yi daha da konsolide etmeyi, öne çıkarmayı ister istemez içeren bir hattır. 16 Kasım 1987 adımıyla girilmiş olan bu politikanın doğruluğunda ısrar, bir görüştür, ama TBKP'li arkadaşlarca da sözü edilen "en geniş Marksist çevreler"de kabul görmeyen ve hareket alanı her geçen gün daha da daralan bir görüştür. TBKP yöneticilerinin geniş Marksist parti tartışmalarına komünist adı ve 141-142'nin ilgasını beklemek gibi, birtakım önkoşullarla gelmeleri, kendi partilerini asıl eksen alan politikalarda ısrar etmeleri, birliğe hizmet etmemekte, tersine bir çeşit fren görevi yapmaktadır. "Kutlu- Sargın davası" etrafındaki yörüngeye oturtulmuş bu politikanın, hatalı -çünkü aşırı iyimser- değerlendirmelerin sonucu alınmış bir kararın iki buçuk yıllık seyrinin olumlu mu, yoksa olumsuz mu olduğunu anlamak için daha ne kadar beklenecektir? TBKP kendisini feshedeceğini açıklamadığı müddetçe, ister istemez, bu tutum başta Kutlu-Sargın tüm TBKP'li yöneticilerin sübjektivitelerine bağlanacaktır. Şu halde, "üst düzey yöneticiliği talebimiz yoktur" beyanı, TBKP'nin de uzun olmayan bir erimde feshedileceğinin -ve başka bir ad altında kurulmayacağının- deklare edilmesiyle temellendirilmek zorundadır. Bu yazıda işlenen her iki husus, yeni partiye ulaşma ve birliği adına yaraşır kapsamıyla örme sürecinde partilerimiz açısından birbirinden ayrılamayacak önemli iki öğedir. ■

TSİP ve TBKP'nin başkan ve genel sekreter gibi öne çıkmış isimlerinin kurulacak müşterek partide üst düzey görevlere talip olmamaları gerektiği kanısındayım. Bu sosyalist değişim ve yenilenmenin bir zorunluluğudur

Yalçın Yusufoğlu